

De officialiteit van Gent

door

J. DE BROUWER

INLEIDING

De officialiteiten hadden met de bestraffing dezelfde bedoeling, nl. de schuldige tot een betere levenshouding brengen, de gegeven ergernis wegnemen en de anderen afschrikken, vooral door de opgelegde publieke vernedering.

Ook te Gent maakte de officialiteit in haar bestraffing een evolutie door en nog wel in een tweevoudige richting, van minder gestrengheid gedurende de periode 1568-1576 naar meer strengheid, om gedurende de 18e eeuw opnieuw te evolueren naar minder strengheid in de toepassing. Die evolutie wordt zowel vastgesteld op het gebied van het geloofsleven, waar de overtreder dikwijls gedurende vele jaren wordt vermaand, vooraleer door de officialiteit wordt opgetreden, maar ook op het gebied van de zedelijke normen stelt men een minder strenge bestraffing vast, ook al blijven de wetten even onverbiddelijk ter bescherming van de openbare zedelijkheid en van het gezinsleven.

Het geestelijk hof te Gent is in zijn samenstelling hetzelfde als te Antwerpen en te Mechelen. Aan het hoofd staat de *official*, die in waardigheid gevolgd wordt door de *zegelaar* of *zegelbewaarder*. Deze laatste int de boeten en bezit de bevoegdheid bedevaarten te laten afkopen. Een voorname rol speelt ook hier de *promotor justitiae* (= openbaar ministerie), of beter de twee promotoren. Verder de *advocatus officii* of *fiscalis*, die de bundel voor de gedingen samenstelt. De *griffier* of *graphiarius* zorgt zowel voor de bundels van de aanlegger als van de beschuldigde. De *advokaten* en *prokuratoren* of zaakwaarnemers vullen de reeks aan, samen met een *notaris*. Te Gent, evenals te Antwerpen, kent men de *kommisaris*, gekozen onder de griffiers, die optreedt als helper van de official. Te Gent komt ook de *auditeur* voor, die dient te zorgen voor de taksatie van alle brieven. En ten slotte zijn er ook de *appariteurs*, die zorgden voor de uitvoering van de gerechtelijke beslissingen, en de *cipier* of gevangenisbewaker.

BRONNEN EN BEOORDELING ERVAN

1. *Rijksarchief te Gent* : Fonds Bisdom Gent (G.).

B 363 „Registrum Consistoriale Curiae Episcopalis Gandavensis, incepto anno Dni millesimo quingentesimo sexagesimo octavo mensis septembris die vigesima quinta et finem accipit ad pascham anni septuagesimi secundi”.

Dit register telt (achteraf met potlood) 117 genummerde bladen recto-verso beschreven, waarvan het eerste blad slechts de titel draagt en het laatste recto voor de helft beschreven en verso onbeschreven. (Bij de nummering werd een vergissing begaan, want eenzelfde blad draagt 73 en 74). Verder ontbreken er bladen die vóór de nummering werden uitgescheurd, namelijk tussen de bladen 30 en 31, 45 en 46, 53 en 54, 55 en 56, 58 en 59, 65 en 66, 70 en 71, 93 en 94, 103 en 104, telkens één blad ; tussen 4 en 5, 23 en 24 twee bladen, tussen 26 en 27 drie bladen. De datering vond plaats „more Mechliniensi”, d.w.z. van Pasen tot Pasen. Bij de aanduiding hebben wij evenwel de algemene jaartelling gevolgd, nl. vanaf 1 januari. De afmetingen van het register zijn 30 cm h. en 21 cm b. (G.).

B 3321 Een heerlijk gehavend register, bestaande uit drie katernen van 16 bladen en één van 6 bladen (waarvan slechts drie recto-verso beschreven), de eerste voor ruim de helft door muizen opgevreten. Het omvat de werking van het geestelijk hof van Gent van 25 september 1568 tot 21 oktober 1569.

Met dit register was het ons mogelijk de ontbrekende bladen tussen 23 en 24, 26 en 27, 30 en 31, van het register *B 363* aan te vullen. Het is opvallend dat telkens in de verwijderde bladen één of twee gevallen voorkomen van overtreding van de wet op het celibaat ! Dit doet ons terecht besluiten dat er ongeveer 15 à 20 gevallen van overtreding tussen 1568 en 1572 dienen aangenomen te worden. Afmetingen : 30 cm h. op 21 cm b. (G.).

B 364 Omslag in perkament (waarop de benoeming van Daniel du Tertere, clericus, tot koster in de Sint-Catharinakerk te West in 1546). Op de omslag : „Registrum Consistoriale Curiae episcopalis gandensis, ceptam a Paschate anno 1572”. Het vangt aan op 18 april 1572 en eindigt op 16 maart 1576 ; het telt 105 (met potlood) genummerde bladen, recto-verso beschreven, en één ongebruikt blad vooraan. Verder zijn er vijf ongenummerde witte bladen achteraan. Afmetingen : 30 cm h. op 20 cm b. (G.).

K 9515 Register „Sententia officii”, telt 35 (recent met potlood) genummerde bladen, allen recto-verso beschreven, met „causae” vanaf september 1589 tot 18 september 1592. (G.).

B 3297-3313 Rekeningen (1623-1624) (1656-1658) (1675-1677) (1713-1718) (1754-1757) (1766-1768) (1771-1773) (1781-1785) (1788-1789) (1792-1794) (G.R.).

K 9481 Een bundel met dagvaardingen en veroordelingen wegens allerhande kleine misdrijven (G.V.).

B 4811, B 4812, K 9525, K 9526, K 9527 Bundels met „episcopalia”, benoemingen, betwistingen, maar weinig officialiteit (G.B.).

B 5689 Registrum condemnationum volutarie latarum 1591, 1592 (G.). Verder nog ca. 110 dossiers, meestal zonder uitspraak (G.V.).

Het archief van deze officialiteit is vooral waardevol voor de 16e eeuw en niet het minst voor de evolutie in de kerkelijke bestraffing.

2. *Archief Bisdom Gent* (sindsdien gedeponereerd op het rijksarchief onder de nrs. B 5696, 5697 en 5698).

19 a. Registrum sententiarum Curiae Spiritualis Gandavensis in causis partialibus, inchoatum 10.11.1717 et finiens 23.2.1763 (35 genummerde en 165 ongenummerde bladen, waarvan 2 blanco) (19 a).

19 b. Registrum causarum promotoris Curiae Spiritualis Gandavensis in quo inregistratae sunt sententiae in iisdem causis latae et pronuntiatiae de 28.3.1764 (ultima sententia in praecedenti registro de data 25.1.1764) tot 14.1.1795. – Er werd zelfs nog een feitelijk huwelijk behandeld in 1800. (180 bladen, waarvan 11 blanco) – Voor 1791 wordt 1 vonnis, voor 1792 twee vonnissen, voor 1793 twee, voor 1794 en 1795 telkens één vonnis aangegeven (19 b).

19 c. Op de band „Verbalia officialitatis 1794/1795”. De inhoud omvat uitspraken van 26.9.1794 tot 7.11.1795; voor februari, dat niet werd ingeschreven, bleven 3 bladen blanco (33 beschreven bladen in een register van ca. 200) (19 c).

Bij een eerste oogopslag denkt men met een gesloten reeks veroordelingen te doen te hebben; uit de inhoud en zelfs uit de nota in de titel van register 19 b blijkt dit niet het geval te zijn. Beide zijn één van de twee (of drie) registers die bij de officialiteit werden gebruikt. Van één van de twee promotors?

In 19 a handelen ca. 46 % van de causae omtrent huwelijksbelofte, ca. 18 % betreffende betwist vaderschap, ca. 7 % aangaande echtscheiding, ca. 10 % „correctio nominis”. In totaal 519 gevallen, w.o. geen enkel overspel, konkubinaat, incest, feitelijk huwelijk enz.

In 19 b is het juist andersom. Van de 168 „causae” zijn er 20 % betreffende een feitelijk huwelijk, 34 % in verband met overspel, 12 % wegens incest, 6 % ongeldig huwelijk. Maar hier geen enkel betreffende huwelijksbelofte, betwist vaderschap, echtscheiding, verzet tegen een gepland huwelijk enz.

19 c bevat 3 soorten uitspraken en onderzoeken (84 gevallen), nl. 25 betreffende huwelijksbelofte, 27 verzet tegen een gepland huwelijk en 33 omtrent echtscheiding.

Bewerking

De verzamelde gegevens werden in vier reeksen gerangschikt, nl. 1. de overtreding van de kuisheids- en huwelijkswetgeving, 2. de overtreding van de wetten omtrent de geloofsbeleving, 3. de moeilijkheden bij de geestelijken en ten slotte allerlei thema's. Telkens volgt een tabel die een overzicht geeft van het verzamelde materiaal.

A. DE GEGEVENS UIT DE OFFICIALITEIT

I. DE OVERTREDING VAN DE KUISHEIDS- EN HUWELIJKSWETGEVING

Alles wat verband houdt met kuisheid en huwelijk („fornicatio simplex” of defloratie, huwelijksbelofte, betwist vaderschap, verhinderd -, feitelijk - en ongeldig huwelijk, impotentie, moeilijkheden in het huwelijk, overspel, konkubinaat, incest of bloedschennis, echtscheiding en bordeel) werd kerkwettelijk geregeld en beoordeeld.

1. *Fornicatio simplex of defloratie*

De Kerk hield streng toezicht op de naleving van de kuisheidsmoraal en trad vooral op tegen de zeer verspreide vóór-huwelijks-defloratie, met of zonder huwelijksbelofte. Te Gent oordeelde men het in 1571 zelfs noodzakelijk de ekskommunikatie op te leggen aan hen, die voor hun huwelijk gingen samenwonen.

Voor de periode 1568-1576 komen niet minder dan 912 uitspraken voor (70% van de veroordelingen), waarbij een kerkelijke straf werd opgelegd. In die gevallen is er geen sprake van betwist vaderschap of van huwelijksbelofte. Voor de jaren 1589-1600 bleven slechts 18 uitspraken en 4 onderzoeken bewaard; 27 komen uit de periode 1601-1650, 15 uit de periode 1651-1700 en ten slotte 12 uit de periode 1701-1750. Dit klein aantal uitspraken vanaf 1589 valt wel te verklaren uit het feit dat dergelijke overtredingen behoorden tot de bevoegdheid van de deken en nog slechts bij betwisting door de officialiteit werden beslecht.

a. Wegens de overtreding liepen de schuldigen een *kerkelijke straf* op, die bestond uit de betaling van een bepaalde boete, zowel door de jongen die defloreerde als door het meisje dat zich liet defloreren. Voor de periode 1568-1576 bedraagt de boete gemiddeld 3 tot 6 pond parisis, in 4 gevallen komt er een bedevaart bij en in 24 een bepaald aantal dagen vasten in of buiten de gevangenis. Twee personen, die in hun fout waren hervallen, werden veroordeeld respectievelijk tot 10 pond parisis en een bedevaart naar Keulen of 33 pond parisis.

Het meisje schijnt over het algemeen aan de boete te ontsnappen en slechts in 3 (op 33) gevallen bedraagt ze meer dan 3 pond parisis, terwijl in 6 gevallen er een vasten bijkomt en in 2 een bedevaart. Vermoedelijk werd een boete van 15 pond parisis, drie dagen vasten en een bedevaart naar Aardenburg opgelegd wegens het hervallen in dezelfde fout.

Soms worden beide tot een gemeenschappelijke boete veroordeeld of tot een verschillende en deze ligt voor het meisje steeds lager.

In 1590/92 is de boete gevoelig gestegen en bedraagt gemiddeld 20 pond parisis, terwijl in 2 gevallen werd voorgeschreven geknield vergiffenis te vragen en in 2 andere een bedevaart.

In 1623/24 blijken de boeten opnieuw gemilderd en bedragen voor de jongen gemiddeld 4 à 5 pond parisis en voor het meisje gemiddeld 3 pond parisis.

De enkele gevallen van 1656/58 wijzen op een verhoging van de geldboete.

Onder de 12 gevallen uit het midden van de 18e eeuw waarbij een vonnis werd geveld (naast 3 dagingen) komt geen enkele uitspraak voor waarbij een geldboete werd opgelegd, maar wel dient telkens voor de pastoor (met of zonder getuigen), veelal geknield, vergiffenis te worden gevraagd. Zij moeten tevens biechten en communiceren.

b. Naast de kerkelijke straf werd aan de jongen ook opgelegd aan het meisje, wegens de defloratie een *dot* te betalen. Deze was zeer verscheiden en stond in verhouding met de sociale stand van de gedefloreerde. In sommige gevallen laat het geestelijk hof de bepaling van het bedrag over aan de wereldlijke rechtbank, terwijl in andere gevallen de keuze werd gelaten tussen een door het hof bepaalde som of het afsluiten van een huwelijk.

In 1568-1576 bedraagt de *dot* 3 à 6 pond groot; gedurende de 17e eeuw ligt het bedrag heel wat hoger: 100 pond parisis (10.9.1622), 20 pond groot (7.12.1629), 16 pond groot (22.4.1636), 200 gulden (18.11.1636), 300 gulden (18.1.1640), 100 Albertijnen en een jaarrente van 50 gulden te betalen door Adrianus de Hames aan Maria de Meester (19.3.1642), 24 pond groot (21.5.1642). Gedurende de 18e eeuw varieert zij tussen 2 en 50 pond groot en bedraagt gemiddeld 10 à 20 pond groot.

Veelal ging het niet slechts om defloratie, maar ook om het gevolg, zodat er in de uitspraak dan ook gehandeld wordt over kinderbedskosten en alimentatie.

c. De *kinderbedskosten* bedragen over het algemeen gedurende de 17e en de 18e eeuw 3 pond groot. In enkele gevallen in de 16e eeuw betaalde men minder, zelfs slechts 10 schellingen (24.3.1569, 2.5.1572), terwijl Joannes Bette 8 pond parisis betaalt „tevens voor de kerkgang” (12.1.1571). Een paar betalen één pond groot (20.11.1573, 2.3.1576); één twee pond groot (5.12.1629), twee vijftien gulden (5.6.1632, 22.4.1636); twee vier

pond groot (4.10.1596, 28.5.1630), één 5 (31.8.1690) en één 6 pond groot (8.3.1743).

d. Het *alimentatiegeld* door de natuurlijke vader voor zijn kind te betalen stond in verhouding tot zijn sociale en economische toestand. Hiertoe werd hij verplicht gedurende gans de periode dat hij het kind bij de moeder liet.

In de meeste gevallen werden, zowel in de 17e als in de 18e eeuw, de onderhoudskosten berekend op 3 stuivers daags. In één geval bedraagt het 4 stuivers (25.1.1760) en in twee 6 stuivers (8.3.1743, 26.1.1752), terwijl Judocus Coppiters, van Zele, aan Petronella de Beuckele 18 pond groot moet betalen voor 3 jaar alimentatiegeld en 12 pond groot voor de drie volgende jaren (26.6.1733). Bij het overlijden van de natuurlijke vader moeten de erfgenamen verder de onderhoudskosten dragen (25.2.1761).

Opvallend groot is het aantal meiden die door hun meester of de zoon ervan werden gedefloreerd.

2. *Huwelijksbelofte*

De huwelijksbelofte kon in het geheim geschieden, wat door de Kerk sinds het concilie van Trente werd afgekeurd, ofwel plaats vinden voor de pastoor van de parochie. Vooral geheime huwelijksbeloften gaven wel eens aanleiding tot betwisting. Het 'ja' van de ene was het 'neen' van de andere waard, ook al werd dit woord onder eed uitgesproken.

Voor 1568-1576 bleven omtrent trouwbelofte 100 uitspraken en 7 verzoeken of onderzoeken bewaard, en één onderzoek voor 1591; voor de 17e eeuw slechts 25 uitspraken en 4 verzoeken en voor de 18e eeuw 200 uitspraken en 73 verzoeken.

a. In enkele gevallen werd de verplichting opgelegd de huwelijksbelofte na te komen binnen een bepaalde tijd: binnen de 15 dagen (6.5.1569, 7.10.1569, 18.3.1739), binnen de 5 weken (23.8.1747), binnen de maand (17.12.1574), zo haast mogelijk (4.1571), onverwijld (17.12.1574).

Veertig jongens en negenendertig meisjes worden verplicht hun huwelijksbelofte na te komen, onder verbod met iemand anders te trouwen, terwijl het verzoek tot nakoming te verplichten uitging van 7 jongens en 5 meisjes.

In een viertal gevallen wordt gedurende de 16e eeuw opgetreden wegens geheime huwelijksbelofte, gevolgd van defloratie, zodat de ekskommunikatie werd opgelopen en een straf werd opgelegd.

b. De ontheffing van de huwelijksbelofte werd met wederzijdse toestemming verleend in 15 gevallen. In 24 gevallen geschiedt dit wegens afwijzing onder eed door de jongen, in 4 door het meisje en in 136 gevallen bij beslissing van het geestelijk hof, dat een boete oplegde „pro fide fracta”, gebeurlijk „pro re carnis habita”, en soms wegens uitstel van het geplande huwelijk.

Die ontheffing door de officialiteit geschiedde veelal wegens een of ander gefundeerd bezwaar, o.m. de jeugdige leeftijd (2.10.1568, 26.1.1575), „gezien hij onwetend was omtrent het feit dat zijn meisje in verwachting was van een andere jongen” (7.10.1569), „gezien de huwelijksbelofte plaats vond zonder kennis van de ouders” (10.10.1570), wegens ongekend bloed- of aanverwantschap (18.9.1573, 25.6.1574, 10.6.1575, 1.7.1575, 1766), „gezien hij een verkwister zou wezen, wat zij voor de verloving niet wist” (7.9.1570), „gezien zij in dronkenschap was tot stand gekomen” (7.1.1575), „gezien zij onder druk van een familielid was geschied” (16.9.1575). Naast de opgelegde boete, werd soms ook een schadeloosstelling aan de zich benadeeld voelende partij voorgeschreven.

In 22 gevallen laat het hof de jongen kiezen tussen het nakomen van zijn trouwbelofte of het betalen van een dot (en het erkennen van het kind).

c. De bestraffing wegens het verbreken of bij de ontheffing van de huwelijksbelofte was zeer verscheiden. Naast de ekskommunikatie die 'ipso facto' werd opgelopen wanneer verloofden met huwelijksbelofte voor het huwelijk samen huisden, werd ook een boete uitgesproken wegens het te lang uitstellen van het huwelijk (dat moest worden afgesloten binnen de 40 dagen na de verloving), wegens het verbreken van de huwelijksbelofte en wegens ontheffing ervan door de officiaal.

Voor niet-naleving van de huwelijksbelofte staan geen boeten meer vermeld gedurende de 17e en de 18e eeuw; de onkosten van de benadeelde partij blijven ten laste van de schuldige.

Gedurende de 16e eeuw bedroeg de boete in ruim de helft van de gevallen minder dan twee pond parisis. Wanneer zij hoger oploopt, is dit een gevolg van de bezwarende omstandigheden als „pro re carnis habita”.

In één geval laat men de veroordeelde kiezen tussen één dag vasten op brood en water in de gevangenis of een boete betalen van 3 pond parisis (21.1.1575); in een paar gevallen komt er een gevangenisstraf bij van 3 dagen, waarvan 2 met vasten (1571), terwijl aan twee personen twee dagen vasten thuis wordt opgelegd (1569); in één geval wordt een bedevaart naar O.-L.-Vrouw te

Oudenburg voorgeschreven (23.6.1570), terwijl, gedurende de 18e eeuw, aan een de verplichting wordt opgelegd te biechten en een ganse maand op zon- en feestdagen in de hoogmis en het sermoen aanwezig te zijn (1747).

3. *Betwist vaderschap*

Niet slechts de huwelijksbelofte en de defloratie werden betwist, maar ook het vaderschap werd niet steeds bereidwillig aanvaard. Dit kwam ten andere reeds naar voor waar het ging om defloratie en huwelijksbelofte.

Een aantal betwistingen, waarbij niet op de eerste plaats op defloratie of huwelijksbelofte werd gesteund, bleven hieromtrent bewaard. Slechts 13 voor de 16e eeuw en 9 voor de 17e, maar 92 voor de eerste helft van de 18e eeuw.

In 82 gevallen wordt de vader verplicht een kind te erkennen als het zijne, gezien hij door de moeder als dusdanig werd aangewezen bij de geboorte van het kind ofwel nadat zij hem (tevens) aanwees „ad sancta Dei evangelia”. Onder eed mocht zij voor het hof haar beschuldiging staande houden.

In 25 gevallen wijst de jongen onder eed het hem ten laste gelegde vaderschap af.

In 4 gevallen gaat het om een verzoek of een onderzoek.

Uit de officialiteit van Antwerpen blijkt de devaluatie van het gegeven woord en van de eed duidelijker. De gegevens van Gent laten niet toe op dit gebied enig besluit te trekken.

4. *Schaking*

Schaking, waarbij het meisje tegen de wil van de ouders in het ouderlijk huis verlaat, gedwongen of niet (meestal met haar toestemming), kwam vooral voor gedurende de 16e eeuw, maar werd later een uitzondering, wanneer het feitelijk huwelijk in de plaats komt. De Kerk, die gesteld was op de vrije wilsbeschikking, maar tevens het ouderlijk gezag wou geëerbiedigd zien, verzette zich tegen de schaking en bestrafte de handelwijze van de jongen, die een meisje durfde schaken.

In de ons bewaard gebleven gevallen gaan schaking en defloratie veelal samen, evenals het wonen onder één dak voor de huwelijksafsluiting. Vijfenveertig gevallen behoren tot de 16e eeuw, tien tot de 17e eeuw en een drietal tot de 18e eeuw.

Wie met het verbod van de Kerk geen rekening hield, werd een boete opgelegd die gedurende de 16e eeuw gemiddeld 3 pond

parisis bedroeg. Gedurende de 17e eeuw was de boete minimum 6 pond parisis. Jonker Pieter Heynderick van Vaernewyck, die Joanna-Cécilia Coornaert schaakte, moet biechten, kommuniseren en 400 gulden boete betalen ; zij moet eveneens biechten en kommuniseren en 300 gulden betalen (17.3.1682).

De baljuw van Ouwegem, die onderdak verschaftte aan een jonge man en zijn geschaakt meisje, moet 4 pond parisis boete betalen (1624), terwijl Joannes van Thuijne, van Olsene, wordt gedaagd omdat hij hulp heeft verleend bij een schaking door zijn broer (14.12.1632).

5. *Verhinderd huwelijk*

De uitvoering van een gepland huwelijk kon steeds door de ouders of voogden worden verhinderd, maar soms ook door een of ander persoon, die beweerde met één van de kandidaten huwelijksbelofte te hebben. De hinderpaal vanwege de ouders of voogden werd op korte tijd uitgeschakeld. Zij kregen hoogstens tweemaal 24 uur om hun bezwaar kenbaar te maken, waarop het hof oordeel velde. Ging het verzet uit van 'vroegere verloofde' dan kende het voorgenomen huwelijk meestal een merkelijke vertraging, ten gevolge van het gevergde onderzoek. Toch volgde veelal de toelating tot het geplande huwelijk, mits het betalen van een schadevergoeding wegens het verbreken van de huwelijksbelofte.

Op 24 gevallen van de periode 1568-1576 komt slechts in 7 gevallen het verzet van de ouders en in 17 van een andere partner (in 14 vanwege een meisje en in 3 vanwege een jongen) ; gedurende de 17e eeuw komt in 4 gevallen het verzet van de ouders of de voogden en in 5 vanwege een andere (3 vanwege een meisje) ; gedurende de 18e eeuw verzetten zich de ouders of voogden in 34 gevallen tegen een gepland huwelijk en in twee gevallen komt het verzet vanwege een rivaal, die beweert trouwbelofte te hebben.

Het huwelijk wordt in twee gevallen door het hof verhinderd wegens aanverwantschap en gezien de nodige dispensatie ontbreekt en in één geval onder beschuldiging van een bestaand huwelijk.

Wanneer de tegenstander een rivaal is wordt veelal de nodige toelating voor het huwelijk verleend... en bekomt het meisje gebeurlijk een defloratiesom en de kinderbedskosten !

Uit de jaren 1794/1795 blijkt dat de verzoekende partij telkens werd gesekwestreerd (deze sekwestratie komt trouwens ook reeds voor gedurende de 17e eeuw) en in een vijftal gevallen verplicht te biechten en te kommuniseren en een dag te vasten op brood en water.

In tegenstelling met de sekwestratie die meestal slechts een paar dagen duurde, bekommt Clara Duerinck dat haar zoon Philippus van Hueght voor 3 jaar in een klooster mag worden opgesloten „provisionaliter suis expensis” (19 a, 14.9.1742).

6. *Geheim en feitelijk huwelijk*

Drie behoren tot de 17e eeuw en 24 tot de 18e eeuw. De kandidaat-echtgenoten, die spijt het verzet van hun ouders wilden trouwen, boden zich met twee getuigen voor hun pastoor aan, wanneer hij zich naar het altaar begaf om de mis te lezen ofwel na de mis en spraken luid, zodat de pastoor en de omstaanders het konden horen, hun ja-woord uit. Meestal werd het huwelijk geldig, maar ongeoorloofd verklaard, maar de gehuwden werden gestraft omdat zij de voorgeschreven kerkelijke formaliteiten hadden verwaarloosd.

Franciscus-Philippus Lanchals, baron van Eksaarde, 14 jaar oud en Victoria-Desiderata Allemanni, 15 jaar oud, sloten op het kasteel te Kruishoutem, voor de pastoor, een feitelijk huwelijk; hierom moeten ze 600 gulden boete betalen (G.V. 1658).

Gedurende de periode 1765-1795 (19 b) worden de overtreders verplicht enkele dagen of weken in een klooster of gevangenis door te brengen en er te vasten op bepaalde dagen, een generale biecht te spreken en te kommuniseren, indien de biechtvader het goedvindt, nadien voor de biechtvader hun ja-woord hernieuwen. Wordt het aangegaan huwelijk ongeldig verklaard, dan moeten de schuldigen voor de pastoor en getuigen geknield (en blootshoofds) vergiffenis vragen (9.9.1773, 15.5.1778, 15.1.1781). Deze vernedering wordt soms ook opgelegd zelfs wanneer het huwelijk geldig werd verklaard (30.4.1766, 17.11.1767, 29.9.1773, 25.1.1775, 20.10.1775, 3.1.1778, 19.1.1778, 19.11.1778, 2 × 16.2.1779, 28.8.1780, 30.8.1780, 15.11.1780, 5.1.1781, 3.4.1781, 9.6.1781, 6.8.1783, 23.12.1783, 29.2.1792, 30.8.1792, 13.7.1793, 3.2.1794, 24.1.1795), al kan dit soms ook geschieden voor het konsistorie (5.9.1775, 24.6.1784, 29.2.1792).

De sekwestratie in een klooster of de opsluiting in de bisschoppelijke gevangenis duurde 6 dagen (24.11.1766), 8 dagen (17.11.1767, 23.8.1773, 25.1.1775, 3.9.1775, 26.10.1775, 3.1.1776, 19.1.1778, 2 × 16.2.1779, 15.11.1780, 5.1.1781, 29.2.1792), 15 dagen (29.1.1768, 23.4.1771, 29.8.1773, 15.1.1781) of 3 weken (26.7.1765, 30.4.1766). Vanaf 1780 komt de afzondering thuis voor, met vasten en gebeden, voor de duur van 8 dagen (30.8.1780, 15.11.1780, 5.1.1781, 9.6.1781, 6.8.1783, 29.2.1792, 30.8.1792) of 10 dagen (3.4.1781). In een paar gevallen kent men het gemengde

regime : 5 (in één 4) dagen in de gevangenis van de Kurie en 8 dagen thuis afgezonderd (3.4.1781, 16.8.1783).

Voor verschillende omvat de bestraffing ook een bedeling van brood aan de armen van de parochie, door bemiddeling van de pastoor. Beide (of een van beide) 6 zakken graan (26.7.1765, 3.1.1778), 4 zakken graan (24.1.1795), 3 zakken graan (3.4.1781), 2 zakken graan (30.4.1766, 29.1.1768, 16.2.1779, 30.8.1780), 1 zak graan (24.11.1766, 19.11.1778). Henricus-Augustinus Goethals moet op Pinksteren bij de hoogmis een brood van 6 stuivers bedelen aan ieder ingeschreven arme van Sint-Michiels-parochie te Gent (30.4.1766).

Aan sommigen werd een geldelijke gift voor de armen opgelegd (29.9.1773, 3.4.1781, 13.7.1793, 3.2.1794).

Verder noteren wij nog het opzeggen van zekere gebeden, als de boetepsalmen, het rozenhoedje, de litanie van Onze-Lieve-Vrouw enz., gedurende een door het hof bepaalde termijn.

Telkens krijgt de pastoor de opdracht het vonnis van het hof onder de hoogmis op de preekstoel in het Vlaams voor te lezen.

Ook de getuigen bij dergelijk huwelijk werden gestraft. Philipus van de Walle kwam er met 2 pond 14 schell. 6 deniers parisis proceskosten vanaf (G.B. 26.3.1694). Philippus Fleurichs, van Gent, en Caroline Lonclez moeten biechten en kommuniseren, geknield (en blootshoofds) voor het openbaar konsistorie vergiffenis vragen ; hij tot Pasen wekelijks het rozenhoedje bidden ; zij een gans jaar aanwezig zijn in het sermoen en tot Pasen vasten op de woensdagen, vrijdagen en zaterdagen ; als bezwarende omstandigheid gold voor Caroline dat zij de verkering van haar dochter toeliet en dergelijk huwelijk aanmoedigde (19 b, 22.12.1783).

7. Ongeldig of twijfelachtig huwelijk

De ongeldigheid kon een gevolg zijn van een juridische fout, als het aangaan van het huwelijk voor een ander pastoor dan de hunne, of van een ongeldig-makend beletsel, als de onwetendheid omtrent bloed- of aanverwantschap, waarop vooraf geen dispensatie werd gevraagd.

In de officialiteit werden 7 huwelijken ongeldig verklaard wegens een juridische fout en 21 wegens een ongeldig makend beletsel, w.o. een dubbel huwelijk. In 10 gevallen wordt omtrent de geldigheid een onderzoek ingesteld, terwijl 4 huwelijken, tegen de hoop van een van de gehuwden in, geldig worden verklaard.

Het huwelijk van Lucas Verstichele, van Gent, met Adriana Leeman, weduwe van Franciscus de Pape, blijkt ongeldig te zijn wegens geestelijk maagschap (hij is peter geweest van een kind uit het vroeger huwelijk!), waarvan geen dispensatie werd gevraagd (G.V. 1780). Zij mogen, wegens voortdurende moeilijkheden, dan ook van elkaar scheiden (G.V. 20.8.1783).

8. *Impotentie*

Slechts in één op de 10 gevallen, waarbij de vrouw meent dat haar man impotent is, wordt dit aanvaard, nadat zij gedurende een ganse maand tevergeefs „simul habitent et conversentur ad consummandum opus matrimonii... et uti talibus licitis remediis et medicamentis qualia existimabit expediri” (G.B. 19.10.1630); in één geval wordt de impotentie afgewezen (G.B. 16.11.1650), terwijl voor de overige gevallen de uitspraak onbekend is.

Een huwelijk wordt ongeldig verklaard wegens impotentie van de vrouw (19 a, 3.11.1734).

9. *Moeilijkheden in het huwelijk*

De officialiteit velt een oordeel in 49 gevallen (27 behoren tot de 16e eeuw, 6 tot de 17e en 16 tot de 18e), waarbij 15 mannen verplicht worden het echtelijk leven te hervatten en 18 vrouwen bij hun man moeten terugkeren, terwijl in 16 gevallen beide verplicht worden terug bij mekaar te komen binnen de door het hof bepaalde tijd. In 7 gevallen worden gehuwden gedaagd, gezien zij zonder kerkelijke toelating gescheiden leven.

Soms wordt rekening gehouden met een of ander bezwaar. De vrouw van Arnold Oostvelt is bereid bij haar man terug te keren, indien haar schoonmoeder weggaat (G. 28.1.1569); Arnold mag zijn moeder bij zich niet houden en slechts met zijn vrouw wonen (G. 11.2.1569).

In enkele gevallen werd aan de gescheidenen ook een boete opgelegd.

10. *Overspel*

Het aantal mannen, die wegens ontrouw in het huwelijksleven werden gestraft, ligt heel wat hoger dan dit der vrouwen. Er werden 170 overspelige mannen (77 voor 1568-1576, 20 voor 1589-1592, 14 gedurende de 17e en 61 gedurende de 18e eeuw) veroordeeld en tegen een paar werd een onderzoek ingesteld. Hiertegenover staan 25 overspelige vrouwen (8 voor 1568-1576, 3 voor 1589-1592, 2 gedurende de 17e en 12 gedurende de 18e

eeuw). Zowel de meiden als inwonende aanverwanten waren in veel gevallen gelegenheid tot ontrouw.

Gedurende de periode 1568-1576 was de bestraffing door de officialiteit over het algemeen zeer mild, al mag niet uit het oog worden verloren dat in veel gevallen tevens door de wereldlijke rechtbank een straf werd opgelegd.

De gevangenisstraf liep van één tot acht dagen, vastend om de andere dag, en de boete varieerde van 3 tot 25 pond parisis. Soms kwam er ook bij in de parochiekerk een kaars te offeren... ofwel in de O.-L.-Vrouwkerk te Gent 'blootshoofds en blootsoets'. In 4 gevallen werd een bedevaart voorgeschreven naar de H. Driekoningen te Keulen, in 6 naar O.-L.-Vrouw te Aardenburg, in 3 naar O.-L.-Vrouw te Gent, in 1 naar O.-L.-Vrouw te Antwerpen en in 1 naar Sint-Goedele te Brussel. Guilielmus die 2 dagen in de onderste kerker moet vasten, ziet die straf omgezet in een bedevaart naar Keulen, die hij kan afkopen.

Gedurende de periode 1589-1592 komt het vernederend element meer naar voor : in de meeste gevallen moet de schuldige voor het hof 'blootshoofds en blootsoets' geknield vergiffenis vragen en loopt de boete veel hoger op (2 × 20 pond parisis, 2 × 30 pond parisis, 3 × 36 p. par., 40 p. par., 2 × 50 p. par., 2 × 60 p. par., 100 p. par., 18 gulden). Ook het vernederend 'wit hemd' wordt voorgeschreven aan Christiaan Bulteel, die aldus naar de parochiekerk wordt geleid en moet mee opstappen in de processie (G. 17.4.1592), terwijl die straf voor Laurentius van Quackelbeke wordt omgezet in een bedevaart naar de kerk van de Heilige Drieëenheid, nabij Doornik (G. 26.6.1592).

Voor de 17e eeuw zijn de gegevens te schaars.

Voor al voor de tweede helft van de 18e eeuw staan ons meer gegevens ter beschikking (19 b), waarbij vooral opvalt dat aan de overspelige wordt opgelegd „op een zondag een half uur voor de hoogmis voor de hoofdingang van de kerk geknield met een kaars in de hand aan de binnentredende parochianen vergiffenis te vragen en nadien onder de mis de kaars te offeren” (27.9.1764, 14.6.1765, 27.9.1765, 4.12.1765, 27.8.1766).

Een drietal vrouwen moeten „in het witte hemd met de roeden op de rug” voor het hof geknield vergiffenis vragen (G.B. 7.1.1758, 19 b 14.11.1764, 4.7.1765). Ook Franciscus Tackaert moet met dezelfde vernederende tekens voor het hof verschijnen en blootshoofds en geknield vergiffenis vragen (19 b 4.7.1765).

Algemeen was de verplichting geknield (en blootshoofds) vergiffenis te vragen aan de pastoor en een bepaald aantal getuigen en in de meeste gevallen eveneens voor een openbaar konsistorie.

Enkele dagen of weken opsluiting en de verplichting gedurende een bepaalde periode aanwezig te zijn in de zondagsmis en het sermoen, op een door de pastoor aan te duiden plaats, met maandelijks biecht (en kommunie), het opzeggen van voorgeschreven gebeden.

In een geval moet een schuldige wegens overspelig incest bij de offerande van een kaars van een pond geknield voor het altaar blijven zitten tot wanneer deze volledig is opgebrand (19 b, 4.7. 1765).

11. Konkubinaat

Er dient een onderscheid gemaakt te worden tussen 'voorlopig' en 'duurzaam' konkubinaat. Onder de eerste benaming behoren degene die voor hun huwelijk reeds gaan samen huizen. Het heeft er de schijn van dat het vóór het koncilie van Trente een gedulde gewoonte was dat verloofden na hun huwelijksbelofte gingen samenwonen en zelfs echtelijk samenleven. Hiertegenover werd voortaan door de Kerk streng opgetreden en de eerste sinode te Gent van 1571 verklaarde dat verloofden die vóór het huwelijk onder één dak samenwoonden, de ekskommunikatie opliepen (De Ram, *Synodicon Belgicum*, IV, blz. 26, 27). Ook boeten en bestraffingen werden uitgesproken, die evenwel strenger waren voor hen die hun leven konkubinair hadden ingericht.

Vierenzestig bestraffingen behoren tot de periode 1568-1576, waarbij het veelal gaat om een voorlopig samenwonen vóór het huwelijk. Tegen deze werden boeten uitgesproken van 1 tot 6 pond parisis. Voortdurend konkubinaat werd met hogere boeten bestraft. In een vijftal gevallen volstaat het de medeplichtige weg te sturen. Het samenhooken, spijt verbod, kostte drie dagen gevangenisstraf, zelfs in de onderste kerker (G. 4.11.1569, 12.10. 1571), met vasten en 40 pond parisis boete (G. 1.7.1575). Enkele liepen, naast de boete, enkele dagen vasten op.

Petrus van Hee, van Gent, die sinds 7 jaar in konkubinaat leefde, krijgt de keuze tussen 1 maand gevangenisstraf met vasten om de andere dag op brood en water en 12 pond par. óf binnen de maand met zijn bijzit huwen (G. 24.9.1574).

Gedurende de 17e eeuw komen, naast drie onderzoeken, 8 veroordelingen voor. De boeten zijn heel wat zwaarder dan vorige eeuw en bedragen 15, 20, 30 pond parisis, 2 × 50 gulden en 60 gulden. Gezien Lieven de Somere de uitspraak niet nakwam, werd hij aangehouden en opgesloten (G.B. 5.11.1684).

Onder de 6 bewaard gebleven veroordelingen voor de 18e eeuw komt een uitspraak voor waarbij de schuldige Jacobus Arnaut,

die in konkubinaat leefde met Maria Bruijnswijck, die hij schaakte, 'in een wit hemd' voor het hof geknield vergiffenis moest vragen, waarna hij drie weken in de gevangenis moest vasten op brood en water, terwijl zij 8 dagen in de gevangenis moest vasten en driemaal de kruisweg doen te Akkergem; beide werden bedreigd met geseling, wanneer zij elkaar nog zouden ontmoeten (G.B. 4.11.1716).

Gezien Anna-Catharina Haecken en Jacobus Vreyheijse de uitspraak van 2.10.1771 niet naleefden, werden zij aangehouden en opgesloten; zij moeten voor de pastoor en twee getuigen geknield vergiffenis vragen en zij moet tot Pinksteren iedere woensdag en vrijdag het rozenhoedje bidden (19 b, 15.4.1772).

Petronilla Gallens en Bernardus Dierick moeten voor een openbaar konsistorie geknield vergiffenis vragen, naast andere boeteplegingen (19 b, 23.4.1783).

12. *Incest of bloedschennis*

Wij mogen deze overtreding niet beoordelen met de moderne normen omtrent bloedschande. Het gaat hier zowel om door de Kerk tot in de vierde graad bloed- en aanverwantschap gesteld huwelijksbeletselen, die door de schuldigen veelal niet gekend waren, als om niet bewust geestelijk verwantschap.

Naast 62 gevallen van incest wegens bloed- en aanverwantschap, zijn er 3 wegens geestelijk maagschap. De Kerk trad uiterst streng op tegen incest. Naast de ekskommunikatie, die werd opgelopen, moeten verschillende schuldigen gevangenisstraf ondergaan, een boete betalen en geknield voor het hof vergiffenis vragen. Een paar worden tot geseling en tot verbanning veroordeeld.

Maria van Vianen, van Gottem, wordt wegens overspelig incest en overspel met andere mannen, veroordeeld tot publieke geseling en levenslange verbanning uit het bisdom (G.B. 5.1.1634).

Gillis de Schuytere, die, veroordeeld was wegens overspelig incest met zijn stiefdochter, die belezers in zijn huis toeliet „om sijne siecke ende pretense betoverde beesten te belesen” en die zeer verdacht is van ketterij, uit de gevangenis vluchtte op 3.11.1639, wordt voor 3 jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 8.3.1641).

Catharina Arduels, van Sint-Niklaas-Waas, die met haar stiefvader Matheus Thierens een ongeldig huwelijk sloot en de daging niet beantwoordde, werd op 9.1.1686 door de scherprechter „ge-fustigeerd” (G.V. 1685).

Gedurende de tweede helft van de 18e eeuw moeten de veroordeelden wegens incest of voor het openbaar konsistorie of voor de pastoor en door hem aangeduide getuigen geknield (en de man

tevens blootshoofds) vergiffenis vragen en vervolgens andere straffen uitvoeren, o.m. gedurende een bepaalde tijd aanwezig zijn in hoogmis en sermoen op zon- en feestdagen.

In drie gevallen moeten de schuldigen een half uur voor de hoogmis, met een kaars in de hand, voor de hoofdingang van de kerk neerknielen en aan de voorbijgangers vergiffenis vragen (19 b, 4.12.1765, 22.4.1767, 9.3.1768).

Elisabeth de Beuker moet wegens incest met haar schoonbroeder voor het openbaar konsistorie „in het hemd met roeden op de rug” met een kaars in de hand, geknield vergiffenis vragen en daarna opnieuw voor 15 dagen in de gevangenis om de andere dag vasten, een jaar lang maandelijks biechten en kommuniseren en op iedere zon- en feestdag aanwezig zijn in hoogmis en sermoen (19 b, 4.12.1765).

Biezonder zwaar was het vonnis tegen Pieter Bruggeman, wegens overspeling incest met zijn stiefdochter. Gezien de uitspraak van 27.12.1775 niet werd nageleefd, werden zij respectievelijk tot 6 en 4 jaar opsluiting in het provinciaal korrektiehuis te Gent veroordeeld, waar zij moesten werken (19 b, 30.12.1779).

Verschillende uitspraken dienen in het Vlaams door de pastoor van op de preekstoel te worden voorgelezen.

Een vonnis van de schepenbank van Sint-Baafs te Gent veroordeelde Adriaen van Waeyenberghe, die gedurende 14 jaar in overspelig incest leefde met zijn stiefdochter, die hij 6 kinderen schonk, die alle te vondeling werden gelegd, om (beide) „gecleedt met een wit hemde omrigelt met eenen crans roeden, houdende een brandende geluwe wasse torse van drij ponden in de handen met blooten voete ende ontdekten hoofde”, met luide stem geknield vergiffenis te vragen voor de vierschaar en eveneens aan de Sint-Amandskapel buiten de Dampoort, waarna zij op een schavot met scherpe roeden „tot den lopende bloede” worden geseld, waarbij respectievelijk een verbanning van 20 en 15 jaar „uit de landen van hare majesteit” volgt (G.B. 1764).

13. *Echtscheiding*

Wegens allerlei moeilijkheden in het gezin werd de scheiding van tafel en bed toegestaan in 45 gevallen, terwijl deze in 14 werd afgewezen en daarbij nog in 73 gevallen werd om verzocht. Wanneer wij de gegevens voor 1795 afzonderlijk beschouwen dan bedragen die respectievelijk 9, 3 en 21 (19 c) gevallen. In 22 gevallen gaat het verzoek om scheiding uit van de man en in 97 van de vrouw.

Als reden om echtscheiding te vragen wordt door Joanna d'Hase, van Gent, aangevoerd dat zij door haar man, een handelaar, met wie zij vóór 7 maand is gehuwd, „a quo de post morbo gallico infecta fuit” (G.B. 1633). Ook Joanna-Barbara Goteron vraagt scheiding „ex causa infectionis morbi gallici” (G.B. 8.2.1681).

Verwijzingen door de man gebruikt : „ghij vermaledijde hoere, ghij verdoemde hoere, ghij dondersche canalie”, „hoere ende canalie” (G.V. 3.8.1724) en door de vrouw : „hoere jaegher” (G.V. 26.6.1636).

14. Bordelen

Te Gent, in tegenstelling met Antwerpen, bleven de bordelen ook gedurende de 17e en 18e eeuw behoren tot de bevoegdheid van de officialiteit. Tegen de overtreders werd zeer streng opgetreden en vernederende straffen en soms zelfs verbanning behoorden tot de voorkomende uitspraken. Bij het overschouwen van de data waarin de veroordeling plaatsvond, kan men wel de vraag stellen of de bordelen ook geen verband houden met de herhaalde Franse invallen en bezettingen.

Voor de periode 1601-1650 blijft één onderzoek bewaard ; voor 1651-1700 5 onderzoeken en 12 veroordelingen ; voor 1702 2 veroordelingen en 1 voor 1715-18 ; voor 1761-1770 4 veroordelingen. Van de 19 gevallen tussen 1651 en 1718 behoren er minstens 15 tot de stad Gent zelf.

Maria Goethals, zelf gehuwd, moet zich wegens overspel met verschillende terugtrekken bij de Zwart-Zusters te Gent en er 3 dagen vasten op brood en licht bier (G.B. 2.4.1659).

Lieven van de Sande en zijn vrouw, die door de promotor worden beschuldigd van 'oneerelick huysthouden', brengen getuigen voor ten ontlaste (G.B. 26.5.1665).

Daniel van de Sande en zijn vrouw, verdacht van bordeel houden moeten voor het hof geknield vergiffenis vragen en binnen de 8 dagen Sint-Michielsparochie te Gent verlaten (G.B. ca. 1675).

Van een drietal, wegens bordeel houden veroordeeld, kennen wij slechts de proceskosten (G.B. 1675-1676).

Joannes de Vlieghe en zijn vrouw, van Gent, moeten voor het hof verschijnen „in 't witte besteken met royen ende met eene torsse in de handt” geknield vergiffenis vragen en geleid worden naar Sint-Baafs, wegens „publiek bordeel” (G.B. 30.6.1676).

Levina de Smedt, van Gent, wordt tot dezelfde vernederende straf als voorgaanden veroordeeld, waarop zij voor 5 jaar uit het bisdom wordt gebannen (G.V. 7.2.1685). Wegens niet-naleving

van het vonnis, wordt zij, na „becleet met lijnwaet ende royen” vergiffenis te hebben gevraagd, voor tien jaar verbannen, onder bedreiging met geseling (G.V. 2.7.1687). Gezien zij haar beroep voortzette, werd zij opnieuw aangehouden, vraagt genade en belooft te vertrekken (G.V. 26.9.1689).

Levina de Cleene, gehuwd, wonend te Gent in de herberg ‘den Admiraal’ wordt gedaagd wegens „oneerlijck huijs houden, admitterende alle soorten van oneerelicke meyskens, ... hoeren ende bouwen... op particuliere camers” (G.V. 19.2.1687).

Nog een onderzoek tegen een drietal (G.V. 14.7.1687, 7.12.1689, 16.3.1690).

Joannes Jaquelot en zijn vrouw, waard in ‘de roode poorte’ te Gent, bekend als bordeelhouders, de in hun huis „diversas puellas inhonestas cum juvenibus et viris suspecte conversari” toelieten, moeten voor het hof geknield ‘in het witte hemd’ vergiffenis vragen, gevolgd van 5 jaar verbanning uit het bisdom (G.B. 7.4.1688). Hun genadeverzoek wordt verworpen (ib. 5.6.1688).

Maria Pauwels, gehuwd, die sinds vele jaren bordeel houdt in ‘de Prince Cardinael’ te Gent, moet „met roeden besteken ende met eene tortse in haer handt” voor het hof vergiffenis vragen, daarna die kaars in de katedraal gaan offeren, gevolgd van verbanning voor 10 jaar (G.B. 26.5.1685).

Pauwel-Laureyns Luycx, van Gent, mag worden aangehouden wegens bordeel houden sinds ruim één jaar (G.B. 20.9.1697).

Joannes de Jaghere, herbergier te Gentbrugge, die sinds jaren in zijn huis verscheidene lichte meisjes (*lubricae juvenulae*), die als prostituees door de schepenen van Ledeberg werden veroordeeld, en verschillende andere publieke vrouwen toeliet, moet „in zijn hemd voor het hof verschijnen, geknield en blootshoofds vergiffenis vragen, daarna drie dagen in de gevangenis vasten en 100 pond par. boete betalen (G.B. z.d., 17e eeuw).

Louys de Fresne en zijn vrouw, wonend in ‘het hof van Brughe’ te Gent, die samen met hun dochter Maria en een meid Anna van Nest, „oneerlijck huijs houden”, worden in de gevangenis opgesloten en moeten op een zondag onder de hoogmis door de pastoor van Akkergem vergiffenis vragen en binnen de twee dagen de stad verlaten (G.V. 29.3.1702).

Voor de periode 1764-1768 worden een viertal lichte kooien aangegeven, nl. een te Hansbeke (19 b, 14.11.1764), een te Asper (ib., 22.4.1767) en een te Zulte (ib., 19.2.1768). De eerste moet met ‘wit hemd en de rooien’ vergiffenis vragen voor het openbaar konsistorie en 15 dagen opgesloten blijven in de gevangenis met vasten om de andere dag en een half uur voor de hoogmis ge-

knield voor de hoofdingang van de kerk aan de voorbijgangers vergiffenis vragen en een jaar lang op zon- en feestdagen aanwezig zijn in hoogmis en sermoen en maandelijks biechten en kommuniceren.

Petronilla Cortvrient, van Wakken, blijft een maand in de gevangenis, waar zij dagelijks het rozenhoedje moet bidden, en moet voor het openbaar konsistorie geknield vergiffenis vragen.

De twee overige moeten een half uur voor de hoogmis bij de hoofdingang van de kerk aan de binnentredenden geknield vergiffenis vragen, waarna een gans jaar op zon- en feestdagen aanwezig zijn in hoogmis en sermoen.

15. *Vermoedelijke eksessen in verband met de kuisheids- en huwelijkswetgeving*

Tal van bestraffingen werden ongetwijfeld uitgesproken wegens overtreding van de wetgeving omtrent de kuisheid en de huwelijksmoraal, zonder dat het nochtans mogelijk is met juistheid te bepalen onder welk facet de wet werd overtreden. Zij worden allen in deze rubriek ondergebracht.

Voor de zestiende eeuw werd over het algemeen nauwkeurig aangegeven waarom de straf werd uitgesproken, zodat er dan slechts zeven gevallen voorkomen. De rekeningen van 1713-1718 bevatten 53 veroordelingen, waarin een medeplichtige voorkomt (wegens defloratie, konkubinaat, incest, overspel, huwelijksmoeilijkheden ?); de rekening van 1754-1757 telt 27 dergelijke gevallen en deze van 1766-1768 telt er 14. In 19 a en 19 b komen eveneens 6 dergelijke gevallen voor.

In een twintigtal gevallen is de schuldige in de gevangenis opgesloten. In twee gevallen werd de verbanning en de geseling uitgesproken. Aldus wordt Joannes Toule, „ob scurilitates inhonestos et impudicos actus, tactus et attactus, necnon subsecutas pollutiones”, veroordeeld tot publieke geseling en verbanning voor 30 jaar uit het bisdom (G.B. 24.3.1635).

Marten van Houcke, opgesloten wegens menigvuldige eksessen, wordt veroordeeld om geselsd te worden „met scherpe roeden totten lopende bloede”, waarna voor 20 jaar verbannen uit het bisdom (G.B. 8.3.1642).

In tabel I worden de gegevens samengebracht, waarbij men een overzicht krijgt van de bewaarde overtredingen tegen de kuisheids- en huwelijksmoraal, door de officialiteit behandeld.

TABEL I
Overtreding van de kuisheids- of huwelijkswetgeving

	Fornicatio simplex of defloratie	Huwelijksbelofte	Betwist vaderschap	Schaking	Verhindert huwelijk	Geheim en feitelijk huwelijk	Ongeldig en twijfelachtig huwelijk	Impotentie	Moelijkheden in het huwelijk	Overapel	Konkubinaat	Incest of bloedschennis	Echtscheiding	Bordelen	Vermoed. eksen in verband m. kuisheids- en huwelijkswetgeving	TOTAAL
1568																
onderzoek	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	2
uitspraak	15	2	-	-	1	-	-	-	-	1	3	-	-	-	-	22
%	62,50	12,50	-	-	4,16	-	-	-	-	4,16	12,50	4,16	-	-	-	
1569																
onderzoek	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	2
uitspraak	155	18	-	7	1	-	1	-	11	30	19	3	-	-	-	245
%	62,75	7,28	-	2,83	0,80	-	0,40	-	4,49	12,10	7,69	1,21	0,40	-	-	
1570																
onderzoek	1	3	-	-	-	-	1	1	-	-	-	-	5	-	-	11
uitspraak	112	9	1	5	2	-	-	-	3	15	11	5	1	-	-	164
%	64,57	6,85	0,57	2,85	1,14	-	0,57	0,57	1,71	8,57	6,25	2,85	3,42	-	-	
1571																
onderzoek	-	2	1	-	-	-	-	2	1	-	-	-	3	-	-	9
uitspraak	110	13	2	2	-	-	-	-	3	8	8	1	-	-	1	148
%	70,06	9,55	1,90	1,27	-	-	-	1,27	2,54	5,09	5,09	0,63	1,90	-	1,90	
1572																
onderzoek	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	3	-	-	5
uitspraak	68	6	1	-	1	-	-	-	2	5	2	1	-	-	-	87
%	73,91	7,60	1,08	-	1,08	-	-	-	2,17	5,42	2,17	2,17	3,26	-	-	
1573																
onderzoek	-	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	2	-	-	3
uitspraak	153	20	1	7	5	-	-	-	1	8	6	1	-	-	-	202
%	74,63	9,75	0,48	3,41	2,43	-	0,48	-	0,48	3,90	2,92	0,48	0,97	-	-	

TABEL I (vervolg)
Overtreding van de kuisheids- of huwelijkswetgeving

	Fornicatio simplex of defloratie	Huwelijksbelofte	Betwist vaderschap	Schaking	Verhinderd huwelijk	Geheim en feitelijk huwelijk	Ongeldig en twijfelachtig huwelijk	Impotentie	Moeilijkheden in het huwelijk	Overspel	Konkubinaat	Incest of bloedschennis	Echtscheiding	Bordelen	Vermoed. seksen in verband m. kuisheids- en huwelijkswetgeving	TOTAAL
1574	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	1	—	—	2
onderzoek	113	11	1	6	4	—	—	—	2	10	5	2	1	—	—	155
uitspraak	72,00	7,00	0,63	3,80	2,54	—	0,63	—	1,27	6,30	3,18	1,27	1,27	—	—	
%																
1575	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	1	3
onderzoek	148	19	1	15	8	—	—	—	1	4	7	1	—	—	2	206
uitspraak	70,81	9,09	0,47	7,17	3,34	—	—	—	0,47	1,91	3,34	0,47	0,95	—	1,43	
%																
1576	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1
onderzoek	39	2	1	3	2	—	—	—	3	1	2	—	—	—	—	53
uitspraak	72,22	3,70	1,85	5,55	3,70	—	—	—	5,55	1,85	3,70	—	—	—	1,85	
%																
1589-1600	4	1	3	—	1	—	1	—	—	—	—	—	3	—	1	14
onderzoek	18	2	1	—	1	—	5	—	—	23	1	5	—	—	—	56
uitspraak	31,24	4,28	5,71	—	2,85	—	8,57	—	—	32,85	1,42	7,14	4,28	—	1,42	
%																
1601-1650	—	4	—	1	—	—	—	1	—	2	—	4	5	1	—	18
onderzoek	27	16	5	4	5	—	4	2	5	8	5	8	3	—	3	95
uitspraak	23,00	17,69	4,42	4,42	4,42	—	3,53	2,65	4,42	8,84	4,42	10,62	7,08	0,88	2,65	
%																
1651-1700	1	—	1	1	—	—	—	—	1	—	3	2	7	5	—	21
onderzoek	15	9	3	4	6	4	1	—	—	6	4	7	3	12	5	79
uitspraak	16,00	9,00	4,00	5,00	6,00	4,00	1,00	—	1,00	6,00	7,00	9,00	10,00	17,00	5,00	
%																

TABEL I (vervolg)
Overtreding van de kuisheids- of huwelijkswetgeving

	Fornicatio simplex of delictatie	Huwelijkabelofte	Betwist vaderschap	Schaking	Verinderd huwelijk	Geheim en feitelijk huwelijk	Ongeldig en twijfelachtig huwelijk	Impotentie	Moelijkheden in het huwelijk	Overspel	Konkubinaat	Incest of bloedschennis	Echtscheiding	Bordelen	Vermoed, eksen in verband m. kuisheids- en huwelijkswetgeving	TOTAAL
1701-1710 onderzoek uitspraak	-	1	-	-	1	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
%	-	11,11	22,22	-	11,11	-	11,11	-	-	-	-	-	22,22	22,22	-	8
1711-1720 onderzoek uitspraak	-	2	1	-	2	1	-	1	-	-	-	-	-	-	-	5
%	-	9	9	1,11	3,33	-	1,11	-	-	4,44	3,33	-	2,22	1,11	54	85
1721-1730 onderzoek uitspraak	-	12	-	1	1	1	-	1	-	-	-	1	7	1	1	22
%	-	47	15	1	2	1	2	1,03	-	-	-	1,03	8	1	1,03	75
1731-1740 onderzoek uitspraak	-	24	-	-	3	1	2	1	1	-	-	-	6	-	-	37
%	-	31	15	-	9	2	1	2,72	8,18	-	-	-	5	-	2	73
1741-1750 onderzoek uitspraak	3	18	1	-	-	1	1	1	6	-	-	2	2	-	-	32
%	12,00	34	22	-	8	2	1	0,80	8	-	1	6	6	-	-	93
1751-1760 onderzoek uitspraak	-	11	-	-	3	3	3	-	-	-	-	2	-	-	-	19
%	-	46	23	-	10	3	3	-	-	5	-	7	-	11	-	105
%	-	45,96	18,54	-	10,49	4,83	4,83	-	-	4,03	-	7,25	-	8,87	-	

TABEL I (vervolg)
Overtreding van de kuisheids- of huwelijkswetgeving

	Fornicatio simplex of defloratie	Huwelijksbelofte	Betwist vaderschap	Schaking	Verhinderd huwelijk	Geheim en feitelijk huwelijk	Ongeldig en twijfelachtig huwelijk	Impotentie	Moelijkheden in het huwelijk	Overspel	Konkubinaat	Incest of bloedschennis	Echtscheiding	Bordelen	Vermoed. eksen in verband m. kuisheids- en huwelijkswetgeving	TOTAAL
1761-1770 onderzoek	—	1	5	1	—	—	1	—	—	—	—	1	—	—	—	3
uitspraak	—	10	—	—	3	4	4	—	—	39	—	13	6	4	20	109
%	—	9,82	4,46	0,89	2,67	3,57	4,46	—	—	34,82	—	12,67	5,35	4,46	17,85	
1771-1780 onderzoek	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	3
uitspraak	—	1	—	—	1	17	4	—	—	24	1	6	8	—	15	78
%	—	1,23	—	1,23	2,47	20,98	4,93	—	—	29,42	1,23	7,40	12,34	—	18,59	
1781-1790 onderzoek	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	—	—	2
uitspraak	—	—	—	—	—	8	4	—	—	2	1	2	—	—	2	19
%	—	—	—	—	—	38,09	19,04	—	—	9,52	4,76	9,52	9,52	—	9,52	
1791-1795 onderzoek	—	19	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	21	—	—	42
uitspraak	—	1	—	—	22	5	1	—	—	1	1	—	12	—	3	46
%	—	22,72	—	—	27,27	5,68	1,13	—	—	1,13	1,13	—	37,50	—	3,40	
Totalen onderzoek	9	90	7	2	15	—	10	9	10	2	11	10	74	6	3	313
uitspraak	985	289	106	56	92	38	35	4	46	193	37	55	64	19	119	2203

Voor de periode tussen de Beeldenstorm en de Pacifikatie van Gent ligt het procent van de bestraffingen wegens 'fornicatio simplex', huwelijksbelofte en betwist vaderschap rond de 80 % tegenover de andere overtredingen van de huwelijkswetgeving. In de jaren 1589-1600 komen deze overtredingen ongeveer tot hetzelfde procent als dit voor overspel. Dit ligt waarschijnlijk ook aan het feit dat de officialiteit overspel steeds aan zich trok, terwijl defloratie en huwelijksbelofte ook door de distriktsdeken konden beoordeeld en veroordeeld worden. In de periode 1761-1790 draagt het procent van de overspelingen ca. 30 %.

Is de toename van feitelijke huwelijken gedurende de laatste helft van de 18e eeuw een feit of bleven de gegevens voor die periode beter bewaard? In ieder geval vond het plaats om aldus het verzet van de ouders tegen een gepland huwelijk te breken, waar in de vroegere periode langs gerechtelijke weg naar een oplossing werd gezocht.

Wat de bordelen betreft: deze dient men vooral in de stad Gent te zoeken, terwijl op een of ander dorp soms ook een lichte vrouw werd aangetroffen en veroordeeld.

II. DE OVERTREDING VAN DE WETTEN BETREFFENDE HET GELOOFSLEVEN

Hier worden ondergebracht de overtredingen die in rechtstreeks verband staan met het geloof en de geloofsbelevens. Een paar onder deze behoren tot de 'causae majores' en waren zelfs 'gemengde gevallen', nl. ketterij en bijgeloof. De overige behoorden tot de 'causae minores' en konden gebeurlijk ook door de deken in zijn dekanaal distrikt worden bestraft.

1. *De ketterij*

In de periode 1568-1575 werden de kettters matig gestraft: Arnoldus Manauts, van Hansbeke, die geuzenpreken bijwoonde en er zijn kind liet lopen, moet 30 schell. par. betalen (G. 17.12.1568); de vrouw van Petrus Rediable, van Bellem, die haar kind door de geuzen liet dopen, moet de proceskosten betalen (G. 17.12.1568); Johannes Speeckaert moet wegens het bijwonen van ketterse preken een kaars van één pond offeren in zijn parochiekerk (G. 20.12.1568); ook Mauritius Wieme, uit Drongen, woonde geuzenpreken bij en moet een kaars offeren en op een zondag voor de gelovigen hierover zijn spijt uitdrukken (G. 23.12.1568); Judocus Rul, van Dendermonde, die te Antwerpen ketterse preken

bijwoonde, wordt veroordeeld tot de proceskosten (G. 7.1.1569) ; Johannes Bollaert, van Gent, die ketterse preken bijwoonde en door zijn pastoor op Lichtmis vergiffenis moet vragen, ziet deze straf omgezet in een boete van 12 pond par. in plaats van 3 pond par. (G. 29.1.1569) ; Elisabeth Rogiers, van Bassevelde, in de gevangenis opgesloten, zweert de ketterij af en belooft de kettters niet meer te begunstigen ; zij woonde ketterse preken bij, stemde ermee in en uitte twijfel omtrent de Eucharistie (G. 6.9.1569) ; Joanna sMeijers is opgesloten wegens Anabaptisme en liet haar kind niet dopen ; nu werd het gedoopt in Sint-Michielskerk te Gent en zij belooft het katholiek op te voeren (G. 4.5.1570) ; Laurentius de Rediable alias boye, van Aalter, is in de gevangenis opgesloten, evenals zijn vrouw, die voortvluchtig is, verdacht van Anabaptisme, maar zweert zich nooit met die zaken te hebben ingelaten (G. 22.5.1571) ; Gaspar Moerman, van Gent, die aan Anabaptisten (hieromtrent onwetend, zegt hij) onderdak verleende, moet 5 schell. par. betalen (G. 14.9.1571) ; Theodoricus Losier, van Nieuwkerken, die ketterse preken bijwoonde, wordt vrij gelaten, gezien de pastoor en de baljuw getuigen dat hij een goed katoliek is (G. 22.2.1572) ; Paulus van Havertuun, van Gent, die (onwetend) Anabaptisten in zijn huis liet wonen, wordt vrij gesproken, maar moet de promotor vergoeden (G. 17.4.1573) ; Catharina sCommers, van Gent, die haar huis verhuurde aan een ketter, die nu in de gevangenis is opgesloten, wordt tot de proceskosten verwezen (G. 29.5.1573) ; Elisabeth de Mil, die het Calvinisme afzwoer, maar drie jaar in Gent moet blijven wonen, is naar Vlissingen getrokken ; de pastoor van Sint-Baafs, die voor haar borg stond, heeft hiermee nu moeilijkheden (G. 10.7.1573) ; Matheus Verstraten, wegens ketterij veroordeeld om de stad niet te verlaten, mag voor vier dagen naar zijn geboortedorp Temse (G. 14.12.1573) ; Jacobus Cautaert, van Ronse, wegens ketterij veroordeeld, bekomt de toelating om tot Sint-Stefaan naar zijn geboortestad te gaan (G. 27.6.1574) ; uit de antwoorden van Nicasius Polet blijkt dat hij er Calvinistische meningen op nahoudt : hij wordt in 'foro conscientiae' ontslagen, maar moet worden in het oog gehouden (G. 3.12.1574).

Eens de Kerk in haar macht hersteld, wordt gedurende het laatste decennium van de 16e en de eerste helft van de 17e eeuw heel wat strenger opgetreden tegen kettters en werd zelfs de verbanning uitgesproken.

Judocus de Windele, van Eine, was achtereenvolgens Anabaptist, Calvinist, Luteraan, opnieuw Anabaptist en in 1586 opnieuw Katholiek, maar keerde na drie jaar naar het Anabaptisme terug,

loochenend tal van katolieke dogma's. De verbanning uit het bisdom wordt tegen hem uitgesproken (G. 21.6.1591).

Joannes de Waele, van Akkergem, die ketterse boeken las en bewaarde, moet voor het hof vergiffenis vragen en de ketterij afzweren; een half jaar op alle feestdagen aanwezig zijn in hoogmis en vespers; bij hervalling volgt geseling (G. 26.6.1592).

Jacobus Wellekens, van Boekhout, die de geloofsbelijdenis weigerde af te leggen, moet 12 pond par. betalen (G.R. 1623); Jacobus Clayssens en zijn vrouw, verdacht van ketterij, moeten ieder 40 pond par. betalen (G.R. 6.11.1625); Adrianus de Smet, van Meigem, zit wegens publieke ketterij in de gevangenis opgesloten (G.R. 1623-1624); Maria Verstraeten werd wegens volharding in de ketterij uit het bisdom verbannen (G.R. 1623-1624); onderzoek tegen Abraham Verhoeven, van Vlierzele, bekend als publieke ketter (G.R. 1623-1624); Judocus d'Hoope, van Dentergem, is om dezelfde reden voortvluchtig (G.R. 14.1.1633).

Aanklacht tegen Petrus t'Jampens, junior, van Wannegem, wegens ketterse gezegden en bespottelijk maken van de geestelijkheid te Kruishoutem (G.B. 14.1.1633).

In het klad van een brief van de bisschop aan de pastoor van Asper betreft deze de aangroei van de kettters te Asper en omgeving, waar zij vergaderen en tegen geloof en Kerk ageren; de bisschop looft 50 of 100 gulden uit indien de leider en de aanwezigen kunnen worden gevat; de pastoor van Asper dient hierom contact op te nemen met deze van Zingem en Ouwegem (G.B. 1634).

Joannes van Meenen, van Gent, is in de gevangenis opgesloten wegens ketterse meningen, om gedurende vele jaren onder de vasten verboden spijzen te hebben gebruikt en „propter diversas impudicitias saepius cum diversis juvenculis commissas”, moet voor het hof de ketterij afzweren en wordt voor tien jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 9.1.1634).

Gourain de Buck, die „diversche geussche boecken” bezat en ketterse taal spreekt, moet voor het hof, geknield en blootshoofds vergiffenis vragen „ende aldaer met zijn handen int vier werpen ende zien verbranden den guesschen bijbel ende andere geussche boecken bij hem gevonden”, daarna moet hij geloofsonderricht volgen en de geloofsbelijdenis afleggen + 25 pond groot boete (G.B. 14.5.1635).

Eustachius van Erpe, van Zingem, moet over zijn ketterse uitlatingen voor het hof vergiffenis vragen en wordt nadien voor één jaar uit het bisdom verbannen, onder bedreiging met een boete van 600 gulden (G.B. 31.3.1637).

Pieternelle Galle, van Oesselgem, wordt vrijgesproken van de verdenking van ketterij (G.V. 24.3.1724).

2. *De bijgelovige praktijken*

Philippus de Nieuwe, van Sint-Michiels te Gent, is in de gevangenis opgesloten wegens bijgelovige praktijken en bezweringen om koeien en paarden te genezen. Buiten de doorstane opsluiting moet hij voor het hof, geknield en blootshoofds, vergiffenis vragen, in zijn parochiekerk een kaars offeren, een half jaar lang iedere vrijdag de plechtige mis ter ere van het H. Kruis geknield bijwonen en 10 pond parisis boete betalen (G. 4.10.1591).

De weduwe van Johannes Verschraeghen, van Sint-Elooi, die hulp bood bij bijgelovige praktijken en eksorsismen, moet 24 pond par. boete betalen (G.R. 1623). Petrus van Houcke, van Gent, die zich met bezweringen onledig houdt, is buiten het bisdom gevlucht (G.R. 1623-1624); hij werd op 15.6.1626 tot 5 jaar galeien veroordeeld (G.V. 6.5.1641).

Petrus Petit, die mensen en dieren beleest en „een boucxken (heeft) vol van diabolique namen ende conjuracien ende daeghelix is toebac drinckende bijnae van den morghen tot den avont”, is in de gevangenis opgesloten (G.B. 1641).

Marten van Houcke (broeder van Pieter), van Gent, moet worden aangehouden, gezien „hij is zich moeiende met menschen ende beesten te belesen” (G.V. 12.4.1640); hierom werd hij reeds door de baljuw van Mariakerke opgesloten (G.V. 6.5.1641).

Adrianus Moerman, herbergier 'In den hert' te Astene, die sinds 13 jaar beleest, wordt gedaagd gezien zijn faam „een beleser ende waersegger” te zijn (G.V. 22.12.1769).

3. *De paasplicht*

Ieder gedoopte was vanaf de leeftijd van veertien à vijftien jaar verplicht jaarlijks binnen de 14 dagen omtrent Pasen bij zijn pastoor te biechten en te kommuniceren. Wie aan die verplichting niet voldeed, moest na vermaning door de pastoor, bij de deken of bij de officialiteit worden aangeklaagd.

Wat de leeftijd betreft waarop voor het eerst aan die verplichting dient te worden voldaan, blijkt uit verschillende gegevens dat dit niet twaalf jaar was, zoals tot nog toe algemeen werd aangenomen, maar wel veertien à vijftien jaar. Herhaaldelijk dringt de bisschop bij de pastoors aan in te gaan tegen de verspreide opvatting dat die verplichting slechts bestaat vanaf zestien jaar... of de leeftijd om te huwen (De Ram, IV, blz. 128, 1625 en blz. 140, 1629).

Verzuimers van de paasplicht (1 in 1568, 2 in 1569, 15 in 1570, 9 in 1571, 3 in 1572, 6 in 1573, 14 in 1574, 15 in 1575, 3 in 1576) worden aangemaand dit onverwijld te doen en moeten de proceskosten en een kleine boete betalen.

Voor de 17e eeuw bleven slechts 4 veroordelingen en 1 daging bewaard. Bij twee veroordeelden gaat het tevens om verzuim van de zondagsmis (G.B. 6.10.1614, 28.5.1632). Het geval van Antonius Garemein, van Leisele, is heel wat complexer : hij hield zijn pasen niet op zijn parochie, bedreigde met een zwaard de appariteur die bij Adrianus Teerlynck een boete kwam innen, sprak beledigende woorden over de bisschop, bezocht verdachte gelegenheden en vrouwen, liet de weg niet herstellen voor de Heilig-Sakramentsprocessie, reed over het kerkhof... De meeste beschuldigingen worden ontkend... en hij wordt verwezen tot de proceskosten (G.B. 16.7.1666).

Voor de eerste helft van de 18e eeuw telt men 10 dagingen of veroordelingen tot het nakomen van de verplichting en tot het betalen van de proceskosten. Voor de tweede helft 4 veroordelingen wegens paasplichtverzuim gedurende vele jaren met bijkomende en verzwarende omstandigheden, waarvan twee er met de proceskosten vanaf komen (19 b, 28.3.1764, 10.1.1776), terwijl Jan-Baptist van der Schelden, van Gavere, die tevens op Drievuldigheidszondag dronken in de mis verscheen, „impia in Deum verba saepius et in sanctos profundere fuerit auditus” en door de parochianen als een verstokte dronkaard wordt aangezien en de daging niet beantwoordde, veroordeeld wordt tot 3 dagen gevangenisstraf met vasten op brood en water, blootshoofds en geknield bij een openbare zitting van het hof vergiffenis te vragen en de proces- en gevangenskosten te betalen (19 b, 9.8.1769).

Egidius Verstichel, van Sinaai, verzuimde sinds ruim 13 jaar de paasplicht en de zondagsmis, sprak ketterse praat en vloekte ; hij moet voor de pastoor en verscheidene getuigen in de sakristie blootshoofds en geknield vergiffenis vragen + gans het jaar biechten en communiceren en iedere zon- en feestdag aanwezig zijn in de hoogmis en het sermoen + op Pasen in de katedraal aanwezig zijn in de pontifikale mis en de pauelijke zegen (19 b, 19.3.1784).

4. *De zondagsheiliging*

Volwassen gelovigen zijn verplicht de zon- en feestdagen te heiligen door de rust te onderhouden en mis te horen, waarbij ook het ontspanningsleven aan zekere beperkingen werd onderworpen.

Herhaaldelijk kregen de pastoors van de bisschop de opdracht hun parochianen op het hart te drukken een volledige mis eerbiedig bij te wonen.

De rust op zon- en feestdagen werd tot het farizeïsche toe, met voor iedere overtreding een aangepaste geldboete, voorgeschreven. De provinciale sinode van 1570 bepaalde een boete van 1 gulden voor de overtreders van de rust op de feestdagen.

Op zon- en feestdagen dienden de herbergen gesloten te zijn onder de hoogmis en het sermoen (later ook onder de vespers) (De Ram, IV, blz. 139, 1571). Daarbij „den 9 april 1569, zijnde Paesch-avond, wierdt van wegen den bisschop door de stadt (Gent) geboden, dat niemandt sig en zoude vervoorderen op de Zondagen ende Heijligdagen op de mercten te wandelen van de negen tot elf uren” (ibidem, in noot).

a. *De zondagsmis*

Veertig uitspraken en twee onderzoeken behoren tot de periode 1568-1576, terwijl één veroordeling behoort tot het eerste kwart van de 17e eeuw, waarbij Petrus Timmerman, van Meigem, een boete van 12 pond par. moet betalen (G. 6.5.1624).

Enkele vonnissen gedurende de 16e eeuw, wijzen op de gewoonten, die sommige gelovigen er op nahielden. Judocus van Hoessche, van Nazareth, wandelde onder de hoogmis rond de kerk, babbelde met andere en verantwoordde zich tegenover de pastoor (3 schell, par.) (G. 16.12.1568); gezien de zoon van Petrus Cloet, van Lotenhulle, onder de hoogmis met andere kinderen op het kerkhof speelde en hierom door zijn vader werd gestraft, moet Petrus slechts de proceskosten betalen (G. 17.12.1568); om op enkele zon- en feestdagen de mis te verzuimen en in de herberg te blijven drinken, moet Joannes Baert, van Waregem, 20 schell. par. betalen en één dag vasten op brood en water (G. 14.1.1569); Nicolaus van de Putte, van Waregem, luitenant-baljuw, die onder de mis in de parochiekerk op zon- en feestdagen rondwandelde, babbelend met verscheidene, moet de proceskosten betalen (G. 11.3.1569); Guilielmus van de Vauchy en Petrus Vermeere van Sint-Baafs te Gent, om op Sint-Barbara onder de mis in de kerk te wandelen, eveneens de proceskosten (G. 22.12.1570); de promotor moet bewijzen dat Guilielmus Stevens onder de mis op Sint-Stefaan in de kerk heeft gewandeld (G. 12.1.1571); Antonius Bontincq, van Sint-Baafs te Gent, om op Kerstmis onder de vroegmis rond te wandelen in de kerk, aldus de gelegenheid schenkend tot praten, wordt veroordeeld tot de proceskosten (G. 12.1.1571); Egidius int goet Bezet, te Gent, om op dezelfde dag

voor het einde van de hoogmis in de krippe van de katedraal te wandelen, wordt verwezen tot de proceskosten (G. 12.1.1571).

Gisbertus Steenhauwere en Joannes van Meere, om vorige zondag onder de goddelijke diensten op de markt te hebben gewandeld, ... de proceskosten (G. 12.1.1571) ; Balduinus de Cueninck, van Lochristi, om op een zondag na het Agnus Dei op het kerkhof te wandelen, 12 schell. par. (G. 9.3.1571) ; Gerardus van de Wee en Jacobus de Muytere, van Knesselare, om op het feest van de Besnijdenis (= Nieuwjaar) in de molen met de kaarten te spelen en aldus de mis te hebben verzuimd, ... de proceskosten (G. 27 en 29.2.1573). Laurentius de Wevere, van Sint-Baafs te Gent, om op O.-L.-Heer Hemelvaart onder de hoogmis op de Koornmarkt te wandelen, ... de proceskosten (G. 21.5.1574), evenals nog een vijftal andere in 1576.

In de overige gevallen gaat het om onregelmatige kerkbezoekers, die hierom een boete oplopen van enkele schellingen.

b. *De zondagsrust*

Honderd vijftien veroordelingen en acht onderzoeken voor de jaren 1568-1576, om op een zon- of feestdag in de voormiddag met paarden te werken, zijn dak te herstellen, te weven, voor de hoogmis de oogst in te halen, 's morgens voor de mis het linnen te drogen te hangen, baarden te scheren en haar te kappen, de koestal met stro te dekken, in het hooi te werken, publiek vlees tentoon te stellen, vlas te slijten, vlas te vervoeren, kleederen te maken, vleesresten te verkopen, „meerserije” te koop te stellen, onder de dienst druiven, vijgen en diergelijke te koop te stellen, brood te bakken voor zonsondergang, te ploegen (op het feest van Sint-Jakobus en Sint-Kristofoor), op Pinksteren voor zonsopgang een kleermaker die gans de nacht gewerkt had het haar te knippen, met paard en kar bonen te vervoeren, zijn molensteen hersteld te hebben, voor de middag zijn schip te trekken op de Leie, in het bos hout te sprokkelen en in een mutsaard onder de goddelijke diensten naar huis te dragen, linnen te hebben gewassen, te maaien wegens de overstroming, staken te scherpen voor zijn tuin, twijngaren te bleken en te drogen, de hoeven van paarden beslagen te hebben, te brouwen, as op zijn veld te strooien, het zaad onder te werken, onder de hoogmis een kar stro naar de schuur te rijden, om te malen (verscheidene), zavel te vervoeren, in de winkel een weinig zout verkocht te hebben aan armen, een boom te vellen, (de pastoor van Nokere) aan de meid toe te laten brood te bakken, gras in te halen, bier te vervoeren, graan naar de schuur te voeren, potten te verkopen, koop-

waar te koop te stellen (verscheidene), in zijn schuur graan te dorsen, werken (in het algemeen). De meeste komen er met de proceskosten of een kleine boete vanaf.

Een paar veroordelingen voor het laatste decennium van de 16e eeuw, w.o. Adrianus Hauwe, van Stekene, hoofdschepen van het Land van Waas, die op Sint-Michiel zijn knechten en andere arbeiders op zijn dak deed werken, ... 12 pond parisis (G.V. 7.8.1590).

Voor de 17e eeuw bleven 5 veroordelingen bewaard, (w.o. 2 mulders, een brandewijnstoker en een beenhouwer), naast een reeks (25) dagingen van 1685, vooral tegen mulders en winkeliers.

Gedurende de 18e eeuw worden twee mulders van Gent, om te malen onder de vespers, beboet met 10 stuivers en de proceskosten (G.V. 23 en 26.3.1732), terwijl Litgarde de Wulf, „dienstmaerte in de refusie van dheer Willems up het Steendam' te Gent 3 pond par. boete en 6 pond par. proceskosten moet betalen om op O.-L.-Vrouw Lichtmis toegelaten te hebben „twee luycxsche kerren te laden met ballotten van wolle”, en de drie dagingen niet te beantwoorden (G.V. 9.2.1739) en Jan Dambruyn, van Zaffelare, die op enkele zondagen na de diensten varkens verkocht, moet aan de pastoor en twee getuigen hierover vergiffenis vragen en 1 pond par. boete betalen (G.V. 11.10.1747). Er zijn ook nog een paar dagingen (een mulder en een persoon die een openbare verkoop hield) uit de eerste helft van de 18e eeuw.

c. *De zondagsontspanning*

Onder de 25 veroordeelden voor de periode 1568-1576 telt men 20 herbergiers, die bier hebben geschonken onder de goddelijke diensten. De overige zijn een gladiator, te Gent, die onder de hoogmis, de jeugd leerde worstelen (G. 5.3.1569); Andreas van de Moortele die als bewaker van het Schuttershof onder de hoogmis 'de witten' (wip) plaatste (G. 17.18.1571); de vrouw van Antonius Luutere, die op Kerstmis vanaf de middag bolspelers (lusores globorum) toeliet in haar huis (G. 10.1.1572). Judocus Grijp, van Evergem, die op een zondag met zijn vrouw en jonge mensen „morione precedente et magno pulsu tympani” naar Ertvelde kwam en hierdoor de dienst en het sermoen stoorde, moet 2 pond par. betalen (G. 29.10.1574).

Voor de 17e eeuw telt men een drietal uitspraken, waaronder de veroordeling tot de proceskosten van Jan Geeraert, Passchier Grijp en Geirt van Vooren, om op zondag 3 juni 1695 onder de vespers gebold te hebben (G.B. 1695). Verder de daging van een zestal herbergiers (G.V. 1683-1687) en verscheidene brandewijn-schenkers (G.V. 1688).

Wat de 18e eeuw betreft : 3 veroordelingen. Emmanuel Blomme, van Wakken, moet 1 pond par. betalen om op een zondag onder de hoogmis brandewijn gedronken te hebben in een brandewijnhuis (G.V. 25.5.1746). Emmanuel van Biesbrouk, die hem en anderen de brandewijn schonk en de pastoor die hem hierom vermaande, beledigde, moet aan de pastoor in aanwezigheid van twee getuigen vergiffenis vragen en 2 pond par. boete betalen (G.V. 3.6.1746).

Bij David Casteels, waard te Evergem, vonden verdachte (gemengde) samenkomsten plaats ; hierom moet hij aan de armendis van zijn parochie 10 schell. parisis en ieder van de aanwezigen (Jo.-Bapt. Vereecken, Andreas Callenberghe, Petrus Verschaere, Dominicus Vervaeet, Joannes Verstraeten, Jacobus-Franciscus de Wever, Livinus van Calenberghe, Joannes en Gabriel de Decker, Franciscus Dellaert, Petrus Vereecken, Judocus van Aerde, Joannes de Landere, allen jonggezellen te Evergem, Maria-Joanna de Landere, Christina Vereecken, Coleta Schelstraete, Joanna van de Vijvere, Theresia de Wilde, Anna-Maria Verschaere, Coleta Haerynck, Joanna van Sompele, Maria-Catharina en Joanna Vereecken, Livina-Maria van Hecke, Joanna-Maria, Petronella en Coleta Steyaert, eveneens ongehuwd) 5 schell. par. en alle samen de proceskosten (19 b, 24.3.1784). Een geval van labaïsme ?

5. *Het sacramenteel leven*

Twee moeders die hun kerkgang verwaarloosden, moeten respectievelijk 20 schell. par. en de proceskosten (G. 20.5.1575) betalen en de verplichting zo spoedig mogelijk nakomen.

6. *De vasten- en onthoudingswet*

De onthoudingswet verbood het gebruik van vlees op alle vrijdagen en sommige zaterdagen van het jaar, op de woensdagen van de vasten en de kwartertemperdagen, evenals op die zaterdagen en sommige vigiliedagen.

De vastenwet verplichtte alle gelovigen die ouder waren dan 21 jaar gedurende gans de vasten, op de kwartertemperdagen en op een tiental vigiliedagen, terwijl die verplichting moest worden onderhouden tot de middag op een zestal dagen (De Ram, IV, blz. 91, 1613) ; gedurende gans de vastentijd was het verboden vlees of eieren te eten.

Voor de periode 1568-1576 werden 19 veroordelingen uitgesproken, o.m. één om op een zondag onder de vasten, bij drank

zijnde, in aanwezigheid van vele jonge mensen, eieren te eten (3 pond par. boete) (G. 6.5.1569); om op Sint-Markus, ter gelegenheid van zijn huwelijk, vlees te eten (G. 2 × 2.6.1570); om op het feest van O.-L.-Vrouw Boodschap eieren te verkopen, moet zij op Goede Vrijdag vasten op brood en water (G. 27.3.1575).

Joannes van Hecke en zijn vrouw, van Destelbergen, lopen een strenge straf op om aan hun huisgenoten op de vigiliedag van Sint-Laurentius vlees te hebben voorgezet 'bij onwetendheid'; hierom werden zij verdacht van ketterij en moet hij voor het hof vergiffenis vragen, 20 pond par. boete betalen, een zak graan geven aan de armen van zijn parochie en aan allen die vlees gegeten hebben zeggen dat dit geschied is bij onwetendheid (G. 9.9.1589).

Voor het eerste kwart van de 17e eeuw bleven vier veroordelingen bewaard, w.o. drie om op een zaterdag de ingewanden te eten van een haas, met respektievelijk een boete van 12 pond par. (G.R. 4.11.1623), 6 pond par. (ib.) en 9 pond 3 schell. par. (G.R. 1623-1624).

7. *De heiliging van de boetetijd*

Uitzonderlijk werd toelating verleend een huwelijk af te sluiten onder de vasten of de advent; steeds bleef het streng verboden in de 'besloten tijd' bruiloftsfeesten, biezonder met dans en muziek, te vieren, onder bedreiging met een boete van 20 gulden (De Ram, I, blz. 99, 100, 1570). De wet was evenwel strenger dan de toepassing!

In 1575 en 1576 werden hiervoor 15 personen beboet (met 1 pond par., 5 × 3 pond par., 4 × 5 pond par., 10 pond par. en 21 pond par.) terwijl Livinus de Fruyt, die bij die gelegenheid zijn muziekinstrument bespeelde 10 schell. par. moet betalen (G. 27.1.1576). Vier herbergiers worden gestraft om toegelaten te hebben onder de advent te dansen (2 × 10 schell., 2 × de proceskosten).

Op 12.2.1624 loopt Livinus Buydens, van Gent, die gedurende de vasten bruiloft vierde met dans, een boete op (G.R.).

8. *De godslastering*

Een bestraffing uit de 16e eeuw, 4 uit de 17e en één uit de 18e bleven bewaard. Deze staan in de meeste gevallen steeds in verband met ketterse uitlatingen.

Elisabeth van Havertuyn, van Gent, moet wegens ergernisgevende godslasteringen, voor het hof geknield vergiffenis vragen en 18 pond par. boete betalen (G. 15.5.1592).

Gabriel Gillis werd in de gevangenis opgesloten, onder beschuldiging van in dronken toestand twee verzen gezongen te hebben, door een ketter gedicht en misprijzend voor de H. Macharius; gezien hij door langdurige opsluiting reeds veel boete deed en belooft iedere zon- en feestdag in de hoogmis aanwezig te zijn en gedurende een jaar maandelijks te biechten en te kommuniseren, moet hij slechts de proceskosten betalen (G.B. 12.10.1627).

Judocus Verpiete, van Tielt, die op 9 januari 1636 in een herberg over een glas (bier?) het kruisteken maakte en zegde „het lichaam des Heren”, aldus spottend met de Eucharistie, moet 60 pond par. boete betalen (G.B. 27.3.1638).

Passchasius Matthijs, van Leerne, moet wegens ergernisgevende gesprekken over de godsdienst 14 pond 5 schell. par. betalen (G.R. 1657-1658).

Joannes van de Plassche wordt wegens godslasterende en ketterse uitlatingen („men moet de heiligen niet eeren, ick souder voor int vuer gaen; – dat beter waere dat wij ons aen de Staten overgaven, dan onder het joek van de Spainghaers ende papen ghebleven; – dat als een mensche doet is, hij stierff ghelijck een beeste; – ich haude mijne suster ende moeder als seer als onze lieve vrouwe”) veroordeeld tot drie jaar verbanning en de proceskosten (G.B. 27.9.1659).

Chrystophorus de Munck, van Waarschoot, loochende in dronkenschap „de menswording van Kristus, de noodzakelijkheid van het doopsel en het vagevuur”; hij wordt veroordeeld om aan zijn pastoor en 3 getuigen, blootshoofds en geknield vergiffenis te vragen en hem te verzoeken dit eveneens op een zondag in zijn naam te doen, gedurende 6 maand iedere zon- en feestdag aanwezig te zijn in hoogmis en sermoen en maandelijks te biechten en te kommuniseren (19 b, 1771).

9. De ontheiliging van het gewijde

Zowel het kerkhof als de kerk verkregen door de kerkelijke zegening een gewijd karakter. Eerbied werd geëist zowel voor en in 'het huis van God' als voor 'het hof omheen de kerk', waar de doden werden begraven.

Voor de 16e eeuw bleven 14 uitspraken bewaard. Zo moet de baljuw van Wetteren en zijn kollega van een andere heerlijkheid aldaar, de kerkhofmuur in zijn vroegere staat herstellen en 50 gulden boete betalen (Mechelen, boeten 13.5.1567).

Judocus Valcke, van Ruislede, die na zijn paasbiecht wegens grote dorst twee potten bier ging drinken, moet 3 schell. par. boete betalen (G. 17.6.1569).

Joannes Lippens, van Evergem, die op het feest van O.-L.-Vrouw Hemelvaart te Sleidinge, in dronken toestand, onder de hoogmis begon te dansen en te springen en riep „dat de papen huerlieden moeder bruyen” (bruden = tot vrouw nemen?), moet aan de kerk van Sleidinge „dua membra capparum” en aan de katedraal en de bisschop ieder 2 pond par. (G. 30.9.1569).

Wegens nalating van eerbetoon tegenover de H. Eucharistie, 20 schell. par. boete (G. 18.11.1569).

Michaël Bonne, die een knecht voor 1 stuiver uitkocht om zich gemaskerd te vertonen vóór Sint-Jakobskerk te Gent ten tijde van de hoogmis op het feest van O.-L.-Heer Hemelvaart, moet hierom 2 pond par. betalen (G. 2.6.1570).

Om dieren op het kerkhof te laten grazen (G. 5.9.1572, 25.9.1573, 8.10.1573, 8.10.1574, 2.9.1575, 7.10.1575).

Adrianus Maes, van Sint-Pauwels, kwam in de kerk op de dag van de kerkwijding tot handtastelijkheden met de schepen van Belsele omwille van een plaats; daarom hij wordt gedaagd (G.B. 21.6.1690).

Nog 4 veroordelingen uit de laatste helft van de 18e eeuw, wegens oneerbiedigheid in de kerk. Petrus de Vleeschauwer, van Nazareth, die op een feestdag zich een kroon op het hoofd plaatste om het volk te doen lachen, moet voor de pastoor en 2 getuigen, blootshoofds en geknield, vergiffenis vragen en gedurende 6 maand iedere eerste zondag biechten en kommuniceren (19 b, 1.7.1772). Franciscus Cnudde, van Moregem, die in dronkenschap de erediens verstoorde, moet voor de pastoor en 2 getuigen vergiffenis vragen (ib. 12.4.1775). Cornelius Bois, van Wakken, die te Roosbeke het sermoen verstoorde, moet aan de pastoor blootshoofds en geknield vergiffenis vragen (ib. 20.12.1775). Petrus Wille, van Ertvelde, die in dronkenschap de pastoor in de hoogmis nazong, moet voor de pastoor en verschillende getuigen blootshoofds en geknield vergiffenis vragen en gedurende 2 maanden dagelijks 5 Onze Vaders en 5 Weesgegroeten bidden (ib. 24.10.1787).

10. *Het onderwijs*

Zonder toelating van de bisschop, later van de deken, was het verboden de jeugd te onderwijzen. Een onderwijzer diende in te staan voor het onderricht van de jongens en een onderwijzeres:

voor dit van de meisjes. Gemengd onderwijs was verboden (De Ram, IV, blz. 43, 1571).

Gedurende de 16e eeuw werden een paar onderwijzers gemaand om zonder voorafgaande toelating onderwijs te hebben verstrekt (G. 2.4.1569, 12.6.1573) en twee worden tot de proceskosten verwezen om gemengd onderwijs te hebben gegeven (G. 17.9.1574, 21.1.1575).

Zowel Cornelius Neyts, van Beveren-Waas (G.B. 8.1.1676) als Jan de Kinder, van Lebbeke (G.V. 3.2.1795), moeten hun school sluiten tot na verkregen toelating + de proceskosten.

11. *De kerkelijke censuur*

De toneelspelers moeten vooraf een bisschoppelijke vergunning bekomen, vooraleer een stuk te mogen opvoeren (De Ram, I, blz. 332, 1607).

Lambertus Baggaert en Elooi van de Keere, beide van Tielt, moeten samen 3 pond par. betalen om op Sint-Jan-Baptist-geboorte „certum ludum rithmicum per Joannem de Rinck compositum” te hebben opgevoerd, daarbij „turpia et obscena pravaque aurium offensa continentem” (G. 15.10.1574).

Judocus Verschuere, van Beveren-Oudenaarde, wordt gedaagd om op H. Sakramentsdag ter gelegenheid van de processie te Oudenaarde „het spel van Eliodorus, de Vercoopynge van Joseph ende andere” gespeeld te hebben, traditie getrouw (G.B. 24.7.1629).

Joannes Danckaert, van Gent, die zonder kerkelijke toelating een boek uitgaf, moet biechten en een bedevaart doen hem door de bisschop voor te schrijven + proceskosten (G.B. 29.3.1697).

De eremijt Joos Coppleu, wonend te Merendree, maakt toneel-spelen om die met Pasen of andere gelegenheden op te voeren. In die spelen treden jongens en meisjes, gehuwden en ongehuwden op, die op zon- en feestdagen samenkomen op de hoeve of in de schuur van een boer om zich in te oefenen, zodat die mensen de kerkelijke diensten verwaarlozen. Hij wordt gedaagd en verklaart die passiespelen te maken op verzoek van de heer van Merendree en Vinderhoute en zelfs van de pastoor van Merendree. Hij verzoekt te mogen voortdoen. De rollen moeten eerst de censuur passeren en ondertussen dienen de herhalingen te worden stop-gezet (G.V. 20 en 26.3.1716).

TABEL II
Overtreding van de wetten betreffende het geloofsleven

	Ketterij	Bijgelovige praktijken	Paasplicht	Zondagsheiliging			Sakramenteel leven	Vasten- en onthoudingswet	Heiliging van de boetetijd	Godslastering	Ontheiliging van het gewijde	Onderwijs	Kerkelijke censuur	Laster, belediging en ergernisgeevende praat	TOTAAL
				Zondagamis	Zondagrust	Ontspanning									
1568 uitspraak	4	—	1	2	4	—	—	—	—	—	1	—	—	—	12
%	33,33	—	8,33	16,66	33,33	—	—	—	—	—	8,33	—	—	—	
1569 uitspraak	3	—	2	8	15	9	1	6	—	—	3	1	—	—	48
%	6,25	—	4,16	16,66	31,25	18,75	2,09	12,5	—	—	6,26	2,09	—	—	
1570 onderzoek	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
uitspraak	1	—	13	2	28	3	—	4	—	—	1	—	—	—	52
%	1,85	—	27,77	3,70	51,85	5,55	—	7,40	—	—	1,85	—	—	—	
1571 onderzoek	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	2
uitspraak	2	—	9	13	25	2	—	1	—	—	—	—	—	—	52
%	3,70	—	16,66	25,92	46,29	5,55	—	1,85	—	—	—	—	—	—	
1572 uitspraak	1	—	3	—	5	2	—	1	—	—	1	—	—	1	14
%	7,14	—	21,42	—	35,71	14,27	—	7,14	—	—	7,14	—	—	7,14	
1573 uitspraak	5	—	6	2	5	—	—	—	—	—	3	1	—	—	22
%	22,72	—	27,27	9,09	22,72	—	—	—	—	—	13,63	4,54	—	—	

TABEL II (vervolg)
Overtreding van de wetten betreffende het geloofsleven

	Ketterij	Bijgelovige praktijken	Paasplicht	Zondagsheiliging			Sakramenteel leven	Vasten- en onthoudingswet	Heiliging van de boetijd	Godslastering	Ontheiliging van het gewijde	Onderwijs	Kerkelijke censuur	Laster, belediging en ergernisgevende praat	TOTAAL
				Zondagsmis	Zondagsrust	Ontspanning									
1574	—	—	2	—	6	1	—	—	—	—	—	—	—	—	9
onderzoek	—	—	12	3	11	4	—	3	—	—	1	1	1	1	39
uitspraak	4,16	—	29,15	6,25	35,41	10,41	—	6,25	—	—	2,08	2,08	2,08	2,08	
%															
1575	—	—	10	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	11
onderzoek	—	—	5	5	22	3	1	4	7	—	3	1	—	1	52
uitspraak	—	—	23,65	7,76	36,50	4,76	1,58	6,34	11,11	—	4,76	1,58	—	1,58	
%															
1576	—	—	—	1	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2
onderzoek	—	—	3	5	2	2	—	—	9	—	—	—	—	—	21
uitspraak	—	—	13,04	26,08	13,04	8,69	—	—	39,13	—	—	—	—	—	
%															
1589-1600	1	1	—	—	2	—	—	5	—	1	—	—	—	—	1
uitspraak	10,00	10,00	—	—	20,00	—	—	50,00	—	10,00	—	—	—	—	10
%															
1601-1650	2	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	—	7
onderzoek	9	2	3	1	3	—	—	—	1	2	—	—	—	—	21
uitspraak	39,28	14,28	10,71	3,57	17,85	—	—	—	3,57	7,14	—	—	3,57	—	
%															

TABEL II (vervolg)
Overtreding van de wetten betreffende het geloofsleven

	Ketterij	Bijgelovige praktijken	Paasplicht	Zondagsheiliging			Sakramenteel leven	Vasten- en onthoudingswet	Heiliging van de boetetijd	Godslastering	Ontheiliging van het gewijde	Onderwijs	Kerkelijke censuur	Laster, belediging en ergernisgevende praat	TOTAAL
				Zondagsmis	Zondagsrust	Ontspanning									
1651-1700 onderzoek	-	-	1	-	32	11	-	-	-	-	1	-	-	-	45
uitspraak	-	-	1	-	2	3	-	-	-	2	-	1	1	-	10
%	-	-	3,63	-	61,81	25,45	-	-	-	3,63	1,81	1,81	1,81	-	-
1701-1750 onderzoek	-	-	8	-	3	1	-	-	-	-	-	-	-	-	12
uitspraak	1	-	4	-	4	-	-	-	-	-	-	1	1	-	11
%	4,34	-	52,17	-	30,34	4,34	-	-	-	-	-	4,34	4,34	-	-
1751-1794 onderzoek	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
uitspraak	-	-	4	-	-	1	-	1	1	1	4	-	-	1	12
%	-	7,70	30,77	-	-	7,70	-	7,70	-	7,70	30,77	-	-	7,70	-
Totalen onderzoek	2	3	23	2	45	14	-	-	-	-	1	-	1	-	91
uitspraak	29	3	66	41	118	29	2	25	17	6	17	6	3	4	366

12. *Laster en belediging*

Voor de 16e eeuw gaat het o.m. om beledigende woorden tegenover het hof (G. 21.2.1572, 11.3.1575) en wegens een lasterlijke beschuldiging, die 100 schell. par. ten voordele van de armen kost.

Petrus de Waele, van Sint-Jakobs te Gent, die valselijk beweerd dat Carolus Aimé en Joanna Mortier bij hem inwoonden en dus daar ook huwelijksbelofte moeten afsluiten; hij moet hierom aan de pastoor met 3 getuigen, geknield en blootshoofds, vergiffenis vragen en 2 zakken graan tot brood verbakken bedelen aan de armen (19 b, 19.11.1764).

Slechts enkele veroordelingen wegens niet-naleving van de paasplicht, gedurende de 17e eeuw bleven gespaard. De 10 dagingen en veroordelingen voor de eerste helft van de 18e eeuw wijzen op mildheid tegenover de overtreders, terwijl in de 4 veroordelingen voor de tweede helft van de 18e eeuw het om komplekse gevallen gaat en na vele jaren verwaarlozing.

Voor niet-onderhouden van de rust op zon- en feestdagen gedurende de eerste helft van de 18e eeuw moeten twee mulders nog een kleine boete betalen, terwijl een andere overtreding wordt bestraft na het verwaarlozen van drie dagingen. De zondagsontspanning wordt ook nog gereguleerd gedurende de tweede helft van de 18e eeuw. Vermoedelijk gaat het hier om het door de bisschoppen zo bestreden labaïsme.

Gedurende het eerste kwart van de 17e eeuw komen nog een viertal veroordelingen voor wegens overtreding van de onthoudingswet. De bestraffing is over het algemeen veeleer als een 'symbolische' te aanzien, dan wel als een werkelijke bestraffing.

In de eerste helft van de 16e eeuw komen nog enkele veroordelingen van ketters voor. Nadien werden ze blijkbaar rustiger en werden de enkele overblijvenden met rust gelaten.

De kerkelijke censuur en het toezicht van de Kerk op het onderwijs blijven ook gedurende de 18e eeuw gehandhaafd.

III. DE MOEILIKHEDEN BIJ DE GEESTELIJKHEID

Zoals gedaan werd voor het bisdom Antwerpen, geschiedt nu ook voor het bisdom Gent. De immuniteit waarvan de geestelijken genoten bijna op gans de lijn van hun handelen en hen onttrok aan de bevoegdheid van de wereldlijke macht, deed onze voorkeur gaan naar een afzonderlijke behandeling. Zij dragen ten andere in de Kerk een speciale verantwoordelijkheid. Slechts wegens

doodslag en majesteitsschennis vielen zij onder de bevoegdheid van het burgerlijk gerecht.

1. *Moelijkheden onder mekaar*

Twaalf gevallen voor de jaren 1568-1576, twee in 1591, zeventien voor de 17e eeuw en dertien voor de 18e eeuw.

Een ruzie tussen kapelaans, het niet betalen van de geëiste bijdrage voor het seminarie, betwisting om wederzijds bevoegdheid, het niet betalen van zekere rechten.

Het geval van Balduinus de Bressius, priester, kloosterling van Sint-Andries-bij-Brugge is wel speciaal. Tot tweemaal toe verliet hij zijn klooster en vluchtte naar Holland, waar hij onder zijn naam een schrift uitgaf tegen de katolieke kerk, al beweerde hij haar trouw te blijven. Hij wordt door de paus van de kerkelijke straf ontslagen (30.10.1711) en terug in de orde opgenomen, maar nadien door zijn overste uit het kapittel geweerd. Hij deed beroep op de Raad van Vlaanderen om volledig in zijn rechten te worden hersteld (G.V. 1719).

2. *Moelijkheden in hun bediening*

a. *Om pastorele redenen*

Twintig gevallen behoren tot de 16e eeuw en slechts vier tot de 17e eeuw.

De pastoor van Baasrode-Sint-Ursmaar, moet op een vrijdag vasten op brood en water, om gedurende zekere periode zonder toelating gebineerd te hebben (G. 10.1568).

Een kapelaan te Wetteren, die de kinderen bij het onderricht in de kerk liet spelen, moet, gezien hij oud is, slechts de proceskosten betalen (G. 13.1.1570).

De pastoor van Aandijk krijgt verbod in het vervolg nog een huwelijk in te zegenen van personen uit verschillende bisdommen en mag evenmin nog een peter *en* een meter toelaten bij het doopsel (G. 13.4.1570).

De pastoor van S. Salvator te Gent, die bij een doopsel drie peters toeliet, moet 30 schell. par. betalen (G. 12.5.1570).

De pastoor van Zomergem mag een huwelijk inzegenen dat de pastoor van Ronsele weigerde in te zegenen (G. 3.7.1571).

De pastoor van Overmere en deze van Uitbergen om, tegen het koncilie en de sinode in, het feest van O.-L.-Vrouw Boodschap in de paasweek te hebben gevierd, moeten ieder 2 pond par. betalen (G. 15 en 20.4.1573).

De pastoor van Sint-Niklaas te Gent om op de derde paasdag een begrafenisdienst te doen, wordt met 20 schell. par. beboet (G. 23.4.1574).

Verder verschillende pastoors die een huwelijk inzegenden, dat hen niet toekwam of zonder de nodige toelating (G. 23.5.1572, 19.2.1574, 21.5.1574, 11.1.1575, 4.2.1575, 30.9.1575, 14.10.1575, 2.12.1575, 20.1.1576, 13.3.1576).

De pastoor van O.-L.-Vrouwparochie te Gent, door de bisschop zelf gedaagd, verkiest de gestrengheid van het gerecht, die hem in zijn kure herstelt, maar oplegt met zijn parochianen in vrede te leven en over het verleden niet meer te spreken (G. 13.12.1590).

De promotor daagt Adrianus de Loo, pastoor van Sint-Jakobs te Gent, wegens het absolveren van de bekende ketter Kinkenpoy (voorbehouden aan de bisschop of aan de paus) en aanwezig geweest te zijn aan tafel bij een ketter, waar eieren werden gegeten in de vasten en er ook te hebben van gegeten (G.B. begin 17e eeuw).

Jacobus van Heuvele, pastoor te Wakken, moet een boete betalen van 50 pond + de proceskosten, om gekomen aan het kanon van de mis de kazuifel af te leggen en een vrouw wiens kinderen lawaai maakten uit de kerk te hebben gezet, waarna hij de mis voortzette (G.B. 3.3.1640).

Joannes Everaert, onderpastoor van Sint-Michielsparochie te Gent, moet wegens nalatigheid in de bediening van de zieken 12 pond 16 schell. par. betalen (G.R. 1657-1658).

b. Betreffende kapelanieën en prebenden

Bij het begeven van de kapelanie en bij de nakoming van de verplichting en de te betalen vergoeding komen wel eens moeilijkheden voor. Voor de 16e eeuw bleven 5 uitspraken bewaard, 9 voor de 17e en 5 voor de 18e eeuw.

3. Moeilijkheden wegens beledigingen

Hubertus de Wagemakere alias Zwartten Hubrecht, van Verrebroek, beledigde de pastoor van Kieldrecht en bedreigde hem met een Bierpot; dat kost hem 3 pond par. (G. 5.11.1574).

Martinus van Vooren, van Bassevelde, die de pastoor beledigde, moet 2 pond par. betalen en op bedevaart naar Aardenburg (G. 3.12.1574).

Aanklacht vanwege baljuw, burgemeester en schepenen van Boechouter Ambacht tegen de pastoor van Bassevelde die de kerk- en armmeesters willekeurig af- en aanstelt en de burgemeester

beledigt („eenen dief, treijter ende paltroen”, „een dijef, schellem ende verrader”) (G.V. 11.5.1611).

Aanklacht tegen Vrancx, kanunnik van Sint-Baafs, die Egidius de Veughelare beledigde („grote geus, fielt ende ezel”) (G.B. 15.6.1640).

Petrus Impens, priester en regent van het weeshuis te Dendermonde, die aan de deken van het kapittel van O.-L.-Vrouw aldaar schreef dat ze Farizeërs en geen kristenen waren, mag dit in de toekomst niet meer doen en moet de proceskosten betalen (G.B. ca. 1680).

Petrus Martens, van Gent, die Franciscus Simon, kapelaan in de H. Kerstkerk te Gent, die dronken was, een slag in het aangezicht heeft gegeven, doch reeds 's anderendaags biechtte, komt er met de proceskosten vanaf (G.V. 1758).

Philippus-Carolus Engelbeins, priester te Wakken, die de baljuw, griffier en schepenen beledigde, werd hierom voor één maand gesuspendeerd (19 b, 20.7.1768) en moet voor het hof komen vergiffenis vragen (ib. 28.3.1770).

4. *Moeilijkheden wegens overtreding van de kerkelijke tucht*

Op de eerste plaats komt het drankmisbruik, ... door de kapelaan van Ruiselede (G. 6.5.1569), door een kanunnik van Sint-Veerle te Gent (21.11.1569), door de pastoor van Sint-Gillis-Waas die herbergen bezocht en er hele nachten met de kaart speelde (G. 20.6.1572), door de kapelaan van Boosenblijde (G. 5.11.1574), door de kapelaan van Bassevelde, die tevens het officie heeft gezongen zonder superplie (G. 23.6.1575), door de kapelaan van Lokeren, die in dronken toestand een bloedverwant kwetste (G. 26.6.1592), door een Gents priester die tevens met de kaart speelde (G. 18e eeuw), door een ander Gents priester (G. 26.5.1742), door een kapelaan van S. Salvator te Gent (19 b, 13.11.1766), door Bernardus Goethals, priester te Gent, die in dronken toestand de leken ergerde door zijn beledigende woorden over de godsdienst, wordt tot 2 jaar opsluiting met boetedoening veroordeeld (19 b, 29.10.1777), door Joannes Orlint, pastoor van Olsene, die voor 9 jaar van zijn kure wordt beroofd en voor 1 jaar in een klooster opgesloten, met boetepleging (ib. 28.12.1781), door Joannes de Graeve, pastoor van Ronsele, die 50 gulden moet betalen aan de armendis (ib. 17.7.1782), door een kapelaan van Sint-Niklaas te Gent (ib. 27.2.1790). De bestraffing tegen een paar uitgesproken, was het gevolg van onverbeterlijke dronkenschap, spijt herhaalde vermaningen.

Livinus Grenier, pastoor van Sint-Michiels te Gent, die te hoge stoolrechten eiste, moet 6 pond parisis betalen (G. 3.12.1569).

Adrianus van Loo, pastoor van Sint-Jakobs te Gent, die tegen de Statuten in, op het feest van SS. Simoni en Judas het Heilig-Sakrament in de processie meedroeg, moet de proceskosten betalen (G. 23.11.1571).

Egidius van Doorne, priester te Gent, onlangs gewijd, leidde publiek een danskoor; hij moet een dag in de gevangenis vasten op brood en water (G. 2.9.1575).

Michaël Matthijs, kapelaan te Bouchoute, mag zich niet langer bezighouden met handelszaken (G. 4.1.1589).

Jacobus Dannins, pastoor van Isel-Moregem, wordt gedaagd om onder de hoogmis aan een zijaltaar de mis te hebben gelezen (G.B. 10.5.1634).

Een broeder-kloosterling van de Aleksianen te Gent, die zonder oorlof voor de vierde maal zijn klooster verliet en het habijt aflegde en verkocht (tegen de belofte van armoede in!) en schulden maakte, moet voor 3 jaar naar een Aleksianen klooster te Diest, waar hij boete moet doen (G.V. 9.4.1779).

Bernardus Lammens, priester-kloosterling van Waarschoot te Gent, verliet zijn klooster. Hij werd in de gevangenis van de Kurie opgesloten gezien hij voor de municipaliteit van de keure te Gent had verklaard te aanvaarden „les dispositions impies des decrets du 15 décembre de l'année dernière de la Convention Nationale de France et d'avoir après cela tenté de corrompre ses confrères et les engager à suivre l'exemple scandaleux qu'il venait de leur donner". Hij moet dit voor de bisschop herroepen en 3 dagen vasten in een klooster (4.9.1793).

5. Moeilijkheden wegens overtreding van het celibaat

Voor de 16e eeuw bleven 29 uitspraken bewaard; 14 voor de eerste helft van de 17e eeuw, 2 voor de tweede helft ervan, 5 voor de 18e eeuw.

Wegens konkubinaat werd Adrianus Hals, kapelaan te Belsele, veroordeeld tot 6 pond par. (G. 16.10.1568); Joannes Sabrijs, pastoor van Oostwinkel tot 6 pond par. en 3 dagen vasten op brood en water (G. 4.5.1569); Cornelius Zwaervel, kapelaan te Hamme tot 10 pond par. (G. 10.6.1569); Judocus van Walem, kapelaan in Sint-Michiels te Gent tot één dag vasten op brood en water (G. 18.6.1569); Arnoldus Bacx, pastoor te Hamme (G. 30.6.1569); Franciscus Ghijlens, pastoor te Asper (G. 9.9.1569); Leonard Penneman, kapelaan te Dendermonde, wordt ervan beschuldigd door het kapittel (G. 9.5.1572); Adrianus Gheerewijn,

pastoor te Nazareth, wordt veroordeeld tot de bedeling van een halster graan, 6 pond par. en deze maand alle vrijdagen vasten op brood en water (G. 4.10.1572); Joannes Gheerewijn, kapelaan van Sint-Veerle te Gent tot 10 pond par. (G. 7.11.1572); Petrus Veyt, pastoor te Kruibeke (G. 3.2.1573); Gerardus Dooms, priester te Dendermonde (G. 6.5.1573); Andreas sWeens, kanunnik te Dendermonde, moet 9 pond par. betalen (G. 19.6.1573); Herman Schelhamer, kapelaan te Zuiddorp, eenzelfde boete (G. 3.7.1573); Arnoldus Carijn, pastoor te Latem, vermaand op 9.10.1573, is wegens overspel in de gevangenis opgesloten (G. 8.10.1574); Judocus van Huffele, onderpastoor te Heurne moet 6 pond par. betalen (G. 19.12.1573); Petrus Oosterlinck, pastoor te Eksaarde, moet door een priester aan zijn parochianen vergiffenis vragen, een halster graan bedelen aan de armen en een andere beneficie zoeken (hij verscheen reeds voor het hof op 16.7.1569) (G. 16.7.1574); Franciscus van Winghene, pastoor te Wareghem, wordt hierom gedaagd (G. 15.10.1574); Rolandus van Migrode, kapelaan te Wetteren, moet 10 pond par. betalen of 3 dagen in de gevangenis vasten op brood en water (G. 15.10.1574); Simon Goethals, pastoor te Overmere (G. 19.11.1574); Joannes Sadonis, priester te Nokere (G. 1.4.1575); Franciscus Stichelbout, subdiaken te Eine, ziet zijn boete van 6 tot 3 pond par. herleid (G. 1.4.1575); Passchasius Stercman, pastoor te Ronsele, moet 10 pond par. betalen (G. 9.9.1575); Petrus Calixt, pastoor van Sint-Michiels te Gent, eenzelfde boete (G. 13.12.1575).

Daniel de Donder, pastoor te Latem, moet 30 pond par. betalen en 3 dagen vasten op brood en water (G. 12.9.1589); Joannes van Brugghe, pastoor te Meigem, moet voor het hof geknield vergiffenis vragen, tot Pasen in de gevangenis blijven met voortdurend vasten op water en brood tot Kerstmis (uitgezonderd op de zondagen) en vanaf Kerstmis tot Pasen op maandag, woensdag en vrijdag, op volgende zondag, blootshoofds en blootsvuets, met een kaars in de hand de hoogmis bijwonen en vergiffenis vragen, en nadien wordt hij voor 6 jaar uit het bisdom verbannen (G. 13.10.1589); frater Guilielmus Feron, geprofeste in het hospitaal van Sint-Jan-ten-Dullen te Gent, opgesloten in de gevangenis, moet wegens wangedrag aan het hof en aan de kloostergemeenschap vergiffenis vragen (G. 18.4.1590); Georgius Stevens, pastoor te Oostakker, wordt van zijn kure beroofd (G. 22.6.1590); de kloosterling Maillard van Limburch moet voor het hof en voor de kloostergemeenschap geknield vergiffenis vragen en een maand in de gevangenis twee dagen per week vasten op brood en water (G. 30.6.1590); Joannes van der Cruicen, pastoor te Berlare,

die zijn meid 'prole secuta' kende, maar haar wegstuurde zonder ergernis te geven, moet 15 pond par. betalen (G. 22.12.1590).

Gedurende de 17e eeuw wordt Guilielmus van den Bogaerde, pastoor van Petegem, door de magistraat wegens wangedrag aangeklaagd (G.V. 1616); Joannes Ketels, kanunnik te Dendermonde, wordt gedaagd (G.B. 19.12.1625); Joannes Frutier, kapelaan te Kruishoutem, die naast allerlei overtredingen, zich slecht gedroeg, moet voor het hof vergiffenis vragen, in de gevangenis 8 dagen vasten op brood en water, het bisdom verlaten en op bedevaart gaan naar Rome (G.B. 19.7.1627); N. Hamelinc (?), onderpastoor te Lochristi, wordt levenslang gesuspendeerd en uit zijn ambt ontzet (G.B. 23.11.1629); Franciscus de Keijsere, pastoor te Mariakerke, wordt wegens wangedrag met verscheidene, van zijn pastoraat ontheven en uit het bisdom verbannen, na voor het hof vergiffenis te hebben gevraagd en 8 dagen in de gevangenis te hebben gevestigd op brood en water (G.B. 10.5.1630); Eduardus Verschicht, pastoor te Uitbergen, wegens zijn ergernisgevend leven in de gevangenis opgesloten, wordt van zijn pastoraat beroofd en voor elk beneficium ongeschikt verklaard (G.B. 21.12.1630); Anthonius Piera, pastoor te Lerne, wordt voor één jaar van zijn pastoraat beroofd en moet 200 gulden boete betalen (G.B. 17.2.1631); Joannes van den Haute, pastoor te Kruishoutem, gaat in beroep tegen de verplichting alimentatiegeld te betalen (G.B. 15.6.1632); Lambertus van Roye belooft beterschap (G.B. 1633); onderzoek tegen Antonius de Wilde, pastoor te Olsene (G.B. 27.11.1634); pater Michiel van Belle, wegens ergernisgevende omgang met verschillende, ... ook wegens „het doode lichaem van broeder Pieter de Vrient bij nachte uijt het kerckhof van Sint-Michiels ende dat tselve gebrocht zijnde in zijn clooster aldaer uijt diversche plaetsen ut het doode lichaem is gesneden geweest het smeer omme daarvan te maecken mensche smaut daarvan hij oock zijn deel gehadt heeft”, ... verder wegens het slaan van een broeder, zodat hij viel en dood was, ... wegens hele nachten lang te hebben 'getuijst' met het geld van het klooster, ... wegens het bezoek aan een waarzegster om zijn verloren kap weer te vinden enz. wordt hierom veroordeeld tot 5 jaar dienst op de galeien, maar gezien die straf niet kan uitgevoerd, moet hij geknield in zijn lijnwaad, blootshoofds, voor het hof vergiffenis vragen, waarna voor 5 jaar in de gevangenis opgesloten, waar twee dagen per week vasten op brood en water, waarna voor 5 jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 15.12.1637); onderzoek nopens pater Norbertus de Waghenaere, pastoor te Nevele (G.V. 16.6.1637); Joannes Arboreus, pastoor te Beveren, wordt voor tien jaar uit

het bisdom verbannen (G.B. 14.3.1639) ; Frans van Audenhaghe moet voor het hof vergiffenis vragen en wordt levenslang in de gevangenis opgesloten (G.B. 28.11.1682) ; Alexander-Augustin Lambert, kanunnik van Sint-Veerle te Gent, wordt van zijn prebende beroofd en voor 20 jaar uit het bisdom gebannen (G.B. 17.4.1688).

Franciscus Simon, kapelaan in Sint-Salvator te Gent, zit opgesloten wegens niet naleving van het celibaat (G.V. 1758-1759) ; Henricus-Josephus de Meyere, priester te Oostwinkel, die verdachte omgang had met een vrouw, aan wie hij „plures ad eam litteras de carmina amatoria destinaverit” wordt voorlopig een jaar in de gevangenis opgesloten, met vasten op brood en water op maandag, woensdag en vrijdag en dagelijks, naast zijn brevier, geknield de 7 boetepsalmen en litanieën bidden (19 b, 30.6.1768) ; Bernardus Goethals, die een losbandig leven leidde, bleef 2 jaar opgesloten (19 b, 16.10.1771) ; onderzoek tegen Laurens Kieckepoort, priester te Gavere, wegens wangedrag (G.V. 1773-1774) ; de kapucijn Auxilius van Moorslede alias Vervisch, wordt opgesloten en nadien aan zijn oversten overgeleverd (19 b, 5.5.1790).

Petrus van Hoecke, priester te Gent, wordt door het hof vrij gesproken van een beschuldigd vaderschap (19 a, 24.4.1720).

6. *Moelijkheden wegens bijgelovige praktijken*

Cornelius Gibbau, gedurende 30 jaar pastoor te Kallo, wordt op bevel van de Raad van Vlaanderen wegens overdreven ijver in het eksorsieren aangehouden. Cornelia Verstraeten, die als bezeten werd aangezien, zou hij gedurende enige tijd in heet water hebben geplaatst om aldus de duivel te pijnigen ; ten gevolge hiervan overleed zij nadien ; ook een oude vrouw, als heks aangezien, onderwierp hij aan de vuurproef met blote voeten, waaraan ook deze vrouw achteraf zou gestorven zijn (G.B. ca. 1670).

Joannes d'Hauwe, pastoor van Kallo, wordt gedaagd onder de betichting Margriete van Duyse verscheidene malen geseld te hebben na „de roeden belesen ende ghesproijt te hebben met ghewijt waeter” om haer te onttoveren, gezien zij bekende hem betoverd te hebben zodat hij er ziek van werd (G.V. 1674).

Theodorus Lambertijn, priester te Gent, die de mensen beleest en „hun wijsmaeckt dat zij betovert sijn ende dat hij hen daarvan can helpen”, wordt hierom aangehouden en tot 5 jaar opsluiting veroordeeld, vastend op brood en water op de woensdagen en vrijdagen (19 b, 5.7.1770).

7. *Moelijkheden om leerstellige redenen*

Petrus-Frans van Biesbrouck, pastoor te Wevelgem, die onvoorzichtig en gewaagd gepredikt heeft, werd door zijn parochianen van zijn parochie verjaagd; hij krijgt verbod tegen de bul 'Unigenitus' te preken, onder bedreiging met een boete van 600 pond par. telkenmale en hij moet de proceskosten betalen; de terminarissen en baljuw mogen de parochianen tegen hem niet opjagen als tegen een Jansenist (G.V. 5.6.1716). Hij gaat te Doornik in beroep.

Petrus Faille, pastoor te Oesselgem, ziet hem zijn deserviture ontnomen wegens Jansenisme (G.V. 1723-1725).

8. *Moelijkheden bij testamentaire aangelegenheden*

Hieromtrent bleven een paar gevallen bewaard, waarbij Henricus van Hulle, kapelaan te Ruiselede, als prokurator 2 pond 5 schell. groot moet betalen (G. 21.10.1569) en Jacobus van Pamele, als kurator ten sterfhuize van de onderpastoor te Wingene, vanwege Egidius de Berch, pastoor te Meigem de 20 schell. groot hem door voornoemde onderpastoor beloofd bij zijn reis naar Rome in 1565, bekomt (G. 26.1.1571).

9. *Moelijkheden om tienden*

Hierom bestaan 6 betwistingen (3 omwille van novale) uit de 16e eeuw en een achttal uit de 17e eeuw.

10. *Moelijkheden omwille van begrafenissen*

Zowel om de begrafenisrechten als om de begrafenisvergoeding bestonden wel eens moeilijkheden tussen pastoors evenals met de erfgenamen.

11. *Andere moeilijkheden met leken*

a. *Met personeel*

In 4 gevallen gaat het om moeilijkheden met de koster, die zijn taak niet behoorlijk vervult of aan de drank verslaafd is (G. 16.7.1569, G.V. 1631, 19 b, 22.10.1766 en 27.8.1785, 27.1.1790) en in een met de kerkmeesters (G.V. 1616-1617).

b. *Financiële moeilijkheden*

Het kwam herhaaldelijk voor dat een of ander pastoor of kapelaan zijn rekening niet betaalde. Sommige stonden bij verscheidene in het krijt, aldus Joannes van der Gracht, kapelaan te

Ertvelde op 12 plaatsen (1568-1574), Petrus van der Beke, pastoor te Sint-Baafs-Vijve, op 10 plaatsen (1569-1575), Adrianus Daleyn, pastoor te Zeveren, op 5 plaatsen (1569-1570).

Gedurende de 17e eeuw kwamen 66 priesters voor het geestelijk hof wegens het niet-nakomen van financiële verplichtingen; gedurende de 18e eeuw 17 én gedurende de 19e eeuw 34.

c. Om andere redenen

Bedreigingen en het toebrengen van slagen aan de pastoor door een van zijn parochianen (aldus de pastoor van Sint-Martens-Lerne (G. 22.3.1570), van Sint-Janssteen (G. 11.5.1571), van Lotenhulle (G. 29.5.1574) leverde de schuldigen de ekskommunikatie op, waarvan zij door het hof werden ontslagen.

Voor de 16e eeuw behoren tot deze reeks 11 gevallen, 4 voor de 17e en 14 voor de 18e eeuw.

12. Moeilijkheden om onbekende redenen

Sommige priesters hadden moeilijkheden en moesten een boete betalen wegens tekortkomingen, die evenwel niet nader worden omschreven. Zestien hiervan behoren tot de 16e eeuw, veertien tot de 17e en vijf tot de 18e eeuw. Enkele onder deze moeten wel zware gevallen zijn, gezien gevangenisstraf ermee gemoeid is en zelfs verbanning uit het bisdom (G. 27.3.1575), wegens manslag en gevangenisstraf (G. 18.5.1640). De diaken Philippus Lombaert bleef reeds twee en een half jaar in de gevangenis opgesloten (G.B. 23.11.1723).

13. Simonie

De bisschop ontslaat Livinus Grenier, pastoor van Sint-Michiels te Gent, van de simonie hem door de promotor ten laste gelegd (G. 12.10.1570).

Laurentius Bauters, koster van Melsen, bekent dat hij beloofde aan die kosterij te verzaken ten voordele van Georgius Speelman, mits een vergoeding van 9 pond groot. Hij beweerde niet te weten dat dit toen als simonie verboden was. Speelman schonk reeds 3 pond groot als borg (G. 27.1.1571).

14. Ontslagen van de suspensie a divinis

In een vijftal gevallen werden priesters in de jaren 1569-1573 van de opgelopen suspensie ontslagen.

15. *Moelijkheden met kloosterzusters*

Vijf gevallen behoren tot de 16e en één tot de 17e eeuw. Joanna sHooghe, religieuze van het hospitaal van Sint-Jan-ten-Dale, is wegens opstandigheid en ongehoorzaamheid aan haar overste en om een nacht buiten het klooster te overnachten in de gevangenis opgesloten voor één dag in de onderste kerker en voor twee dagen in de bovenste afdeling, om er boete te doen en haar zonden te bewenen (G. 26.3.1569).

Livinus Baten, schrijnwerker, die Philippine Heereblox, begijntje ten Hooie, in gramschap de kap aftrok, moet hiervoor volgende vrijdag vasten + de proceskosten (G. 4.7.1572).

De overste van het leprozenhuis te Gent heeft moeilijkheden met mag. Franciscus de Fraye, ontvanger van het Gents seminarie, die beweert rechten te hebben op een bijdrage van dit hospitaal (G. 12.12.1572).

Betwisting tussen de grootjuffer van het begijnhof te Dendermonde om 16 schell. 6 den. groot als bijdrage te betalen voor 1573 aan het seminarie (G. 19.11.1574).

Marie van Roo, van Brussel, werd religieuze (gedwongen) in het klooster te Clarenburch (Nederland) omstreeks 1566, dat zij nadien verliet om zonder dispensatie te trouwen, waarom zij de ekskommunikatie opliep. Gezien zij verklaart tegen haar wil en onder bedreiging in het klooster te zijn getreden en er geen beloften te hebben afgelegd, wordt zij ontslagen van de straf door de promotor geëist en slechts tot de proceskosten veroordeeld (G. 24.11.1589).

Livinus van Meere, opgesloten sinds twee jaar, moet zijn medeplichtige, een kloosterlinge, onmiddellijk naar het klooster terugsturen (G. 23.11.1590).

Jacquemijne van de Kerckhove, lekezuster van Sinte-Margriete-klooster te Gent, die haar overste in gramschap verweet, belooft de opgelegde penitentie te volbrengen (G. 1630).

In tabel III wordt een overzicht gegeven van de onderzoeken en de uitspraken in verband met de geestelijken.

Het groot aantal financiële moeilijkheden, veelal om kleine bedragen, schijnt er op te wijzen ofwel dat de levensstandaard van tal van geestelijken niet benijdenswaardig was, ofwel dat zij boven hun stand leefden en slechte beheerders waren, die hun uitgaven niet naar de inkomsten wisten te regelen.

Onze speciale aandacht gaat naar de naleving van het celibaat. Voor de periode 1568-1575 werden 20 priesters veroordeeld we-

TABEL III
De moeilijkheden bij de geestelijkheid

	Onder mekaar	In hun bediening		Wegens beledigingen	Wegens overtreding v. d. kerkelijke tucht	Wegens overtreding van het celibaat	Wegens bijgelovige praktijken	Om leerstellige redenen	Bij testamentaire aangelegenheden	Om tienden	Om begrafenissen	Met leken			Simonie	Om onbekende redenen	Met kloostersusters	TOTAAL
		Om pastorele redenen	Om kapelanieën en prebenden									Met personeel	Financiële	Om andere redenen				
1568 uitspraak	-	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	3	-	-	-	5	
%	-	20,00	-	-	-	20,00	-	-	-	-	-	-	60,00	-	-	-	1	
1569 onderzoek	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	1	
uitspraak	1	-	-	-	3	5	-	-	1	-	-	-	19	-	1	1	32	
%	3,03	-	-	-	9,09	15,15	-	-	3,03	-	-	-	57,57	-	6,06	3,03		
1570 onderzoek	-	-	1	-	-	-	-	-	-	2	-	-	-	-	1	-	4	
uitspraak	-	3	2	-	-	-	-	-	-	-	1	-	19	1	-	-	27	
%	-	9,67	9,67	-	-	-	-	-	-	6,45	3,22	-	61,29	3,22	3,22	-		
1571 onderzoek	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	-	-	3	
uitspraak	1	1	-	-	1	-	-	-	1	-	-	-	9	1	2	-	16	
%	5,31	5,31	5,31	-	5,31	-	-	-	5,31	-	-	-	47,36	5,31	5,31	10,52		
1572 uitspraak	2	1	-	-	1	3	-	-	-	-	-	-	13	2	2	2	26	
%	7,69	3,84	-	-	3,84	11,53	-	-	-	-	-	-	50,00	7,69	7,69	7,69		
1573 onderzoek	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	
uitspraak	-	-	-	-	-	6	-	-	-	-	-	-	16	1	2	-	26	
%	3,70	-	-	-	-	22,22	-	-	-	-	-	-	59,25	3,70	7,40	-		

TABEL III (vervolg)
De moeilijkheden bij de geestelijkheid

	Onder mekaar	In hun bediening		Wegens beledigingen	Wegens overtreding v. d. kerkelijke tucht	Wegens overtreding van het celibaat	Wegens bijgelovige praktijken	Om leerstellige redenen	Bij testamentaire aangelegenheden	Om tienden	Om begrafenissen	Met leken			Simonie	Om onbekende redenen	Met kloosterrusters	TOTAAL
		Om pastorele redenen	Om kapelanieën en prebenden									Met personeel	Financiële	Om andere redenen				
1574																		
onderzoek	1	—	1	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	6
uitspraak	—	4	—	2	2	3	—	—	—	—	2	—	17	1	—	1	—	32
%	2,63	10,52	2,63	5,26	5,26	10,52	—	—	—	—	5,26	—	44,73	2,63	—	7,89	2,63	
1575																		
onderzoek	2	—	—	—	—	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	—	4
uitspraak	2	5	1	—	2	2	—	—	—	—	—	—	22	1	—	4	—	39
%	9,30	11,63	2,32	—	4,65	4,65	—	—	—	2,32	—	—	51,16	2,32	—	11,62	—	
1576																		
uitspraak	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	4	1	—	—	—	9
%	22,22	22,22	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	44,44	11,11	—	—	—	
1589-1600																		
onderzoek	2	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	16
uitspraak	—	1	—	—	2	6	—	—	—	—	—	—	3	—	—	—	2	11
%	7,40	3,70	—	7,40	7,40	22,22	—	—	—	7,40	—	—	11,11	14,81	—	11,11	7,40	
1601-1650																		
onderzoek	3	1	3	—	1	4	—	—	—	2	—	2	1	2	—	—	—	19
uitspraak	4	2	—	—	1	10	—	—	—	2	—	—	9	—	—	8	1	37
%	12,50	5,35	5,35	—	3,57	25,00	—	—	—	7,14	—	3,57	17,85	3,57	—	14,28	1,78	
1651-1700																		
onderzoek	8	—	3	—	—	—	—	—	—	4	2	—	2	2	—	1	—	22
uitspraak	3	1	2	1	—	2	2	—	—	—	3	—	7	—	—	5	—	26
%	22,91	2,08	10,41	2,08	—	4,16	4,16	—	—	8,33	10,41	—	18,75	4,16	—	12,50	—	

TABEL III (vervolg)
De moeilijkheden bij de geestelijkheid

	Onder mekaar	In hun bediening		Wegens beledigingen	Wegens overtreding v. d. kerkelijke tucht	Wegens overtreding van het celibaat	Wegens bijgelovige praktijken	Om leerstellige redenen	Bij testamentaire aangelegenheden	Om tienden	Om begrafenissen	Met leken			Simonie	Om onbekende redenen	Met kloosterzusters	TOTAAL
		Om pastorele redenen	Om kapelaniën en prebenden									Met personeel	Financiële	Om andere redenen				
1701-1750 onderzoek uitspraak %	6 6 19,04	2 1 4,76	1 - 1,56	-	1 - 1,56	1 - 1,56	-	2 - 3,17	-	1 - 1,56	8 - 12,69	-	3 27 47,61	10 3 20,63	-	- 1 1,56	-	35 28
1751-1794 onderzoek uitspraak %	- 1 3,84	- 1 3,84	- - -	- 2 7,69	- 6 23,07	1 4 19,23	1 - 3,84	-	-	-	-	-	3 2 7,69	1 - 3,84	-	4 15,37	-	3 23
Totalen onderzoek uitspraak	23 22	3 23	10 5	2 5	2 17	6 45	1 2	2 -	2 -	12 2	10 6	2 4	9 167	9 8	1 1	9 30	1 6	91 294

gens de overtreding van deze wet. Dit aantal zoals bij de beoordeling van de bronnen werd aangegeven, diende minstens 25 à 30 te zijn. Daar komen er nog 6 bij voor de jaren 1589-1592. Van de genoemde gevallen zijn er 15 pastoors (of ca. 9% van de pastoors van het bisdom), 7 kapelannen, 1 kanunnik, 1 kloosterling en 1 priester (zonder nadere bepaling). Voor de dekenij Ronse bedroeg dit ca. 35%¹. Voor de periode 1600-1650 telt men nog 10 veroordelingen (6 pastoors, 2 kapelannen, 1 kanunnik, 1 kloosterling en 2 „priesters”). Voor de volgende periode slechts twee (1 kanunnik en 1 „priester”). Voor de periode 1700-1750 een enkele en voor deze van 1751-1794 een drietal die als verdachten werden veroordeeld (w.o. een kapucijn), één werd vrij gesproken en tegen één werd een onderzoek ingesteld.

Ongetwijfeld valt hier een kentering ten goede waar te nemen wat de naleving van de wet op het celibaat betreft en verdwijnt de openbare ergernis kwasi volledig. Terloops weze aangestipt dat de bestraffing heel wat milder was gedurende de 16e eeuw dan gedurende de 17e eeuw.

Wat het naleven van de kerkelijke tucht betreft, vooral op gebied van drankmisbruik : voor de periode uit de 16e eeuw telde men zes veroordelingen (1 pastoor, 1 kanunnik en 4 kapelannen) ; voor de 17e eeuw bleef slechts één veroordeling bewaard en voor de 18e eeuw een bedreiging met bestraffing zo het herbergbezoek nog verder doorgaat... en 5 veroordelingen, terwijl een kloosterling van Waarschoot werd veroordeeld tot herroeping van de „Convention Nationale de France” die hiervoor bij zijn konfraters propageerde. Vermoedelijk behoren ook enkele bestraffingen, waarbij de reden niet wordt aangegeven, tot overtreding van de tucht.

Een tweetal priesters werd gedurende de 17e eeuw veroordeeld wegens al te ijverig in het eksorsiseren, zodat zij van bijgelovige praktijken worden beschuldigd. Zelfs in de laatste helft van de 18e eeuw wordt nog één gedaagd wegens overdreven ijver op dit gebied.

In het eerste kwartaal van de 18e eeuw heeft zowel de pastoor van Wevelgem als deze van Oesselgem moeilijkheden, wegens simpatie voor het Jansenisme.

1. J. de Brouwer, *Bijdrage tot de Geschiedenis van het godsdienstig leven en de kerkelijke instellingen in het Land van Aalst tussen 1550 en 1621*. Gent, 1961, blz. 32.

IV. ALLERHANDE THEMA'S

1. *Niet nader bekende eksessen en nalatigheden*

De bestraffing op de daging is in bepaalde gevallen gekend, maar niet de reden waarom een onderzoek of veroordeling werd uitgesproken. Van de 28 veroordelingen behoren er 6 tot de 16e, 16 tot de 17e en 6 tot de 18e eeuw, terwijl 13 onderzoeken tot de 16e en 6 tot de 18e eeuw behoren.

2. *Allerlei*

Soms gaat het om administratieve nalatigheden of om rechtsherstel, o.m. een prokurator die zijn taak verwaarloosde (G. 14.9.1571 en 22.1.1574). Gedurende de 18e eeuw dienen in 8 gevallen de naam van een vader in het doopregister geschrapt, terwijl in 52 een 'correctio nominis' of 'praenomnis' in een of ander kerkelijk register werd toegestaan (19 a).

Ambtsverwaarlozing kwam wel eens voor bij kosters (G. 16.11.1571, 24.4.1573, G.B. 24.1.1634, G.R. 1715-1718) evenals bij kerkmeesters (G. 16.3.1571, 7.11.1572, 3.6.1575, 25.9.1593).

Joannes Orroir en zijn vader, cipiers van de bisschoppelijke gevangenis, zweren dat zij zich niet lieten omkopen door Gislenus van Wassenhove, als ketter opgesloten, en die wist te ontvluchten. Ook zijn vrouw houdt haar onschuld staande. Beide worden uit de onderste kerker, waarin zij waren opgesloten, vrij gelaten (G. 22.5.1573).

Hubert van den Bogaerde, cipier, wordt gedaagd om drie veroordeelden uit de gevangenis te hebben laten ontvluchten (G.B. 28.6.1637).

De gezworenen van het ambacht van de kleermakers, die de pelgrims die in het klooster van Groenen Briel de relieken van de heilige Fiacrus komen vereren, daarvan weerhouden en naar de nabije kleermakerskapel van de H. Maurus leiden, onder voorwendsel dat die relieken zich aldaar zouden bevinden, worden hierom gedaagd (G.V. 1660).

Verder komen ook een zestal gevallen voor uit de 16e eeuw, waarin het gaat om financiële verplichtingen.

In drie gevallen gaat het om de immuniteit, waarvan soldaten gebruik maakten gedurende het eerste decennium van de 18e eeuw, die uit de kerk werd gehaald te Lokeren (G.B. 7.7.1703) of aziel bekomt in het rekollettenklooster te Gent (G.B. 6.5.1705), terwijl 13 soldaten die aziel zochten in een gewijde plaats, hieruit werden gehaald en ten slotte ontslaging van bestraffing bekomen (G.B. 1708).

Pieter de Wevere, schepen van Mariakerke, gaat in proces voor de Raad van Vlaanderen tegen de promotor Jan Specq, die hem wegens valse verklaringen in de zaak van Franchoys de Keyser, pastoor van Mariakerke, heeft laten aanhouden en opsluiten in „den stinckenden ende donckeren put”. De magistraat beveelt er hem onmiddellijk uit te laten (G.V. 10.11.1629). Er volgt een betwisting omtrent de rechten van het geestelijk hof bij deze aanhouding.

In tabel IV worden die gegevens samengevat.

TABEL IV
Allerhande thema's

	Niet nader bekende eksen en nalatigheden	Administratieve nalatigheden en rechtscherstelingen	Amtsverwaarloozing en misbruiken	Moelijkheden bij testamentuitvoering	Financiële verplichtingen	Immunitet	Gerechtskosten	Beroep op de burgerlijke macht
1569 uitspraak	1	-	-	-	-	-	1	-
1570 uitspraak	-	-	-	1	-	-	-	-
1571 uitspraak	-	1	2	-	-	-	-	-
1572 onderzoek	-	-	-	-	1	-	-	-
1572 uitspraak	-	-	1	-	-	-	-	-
1573 uitspraak	-	-	2	-	3	-	-	-
1574 uitspraak	1	1	-	-	-	-	1	-
1575 onderzoek	-	-	1	-	1	-	-	1
1575 uitspraak	-	-	-	-	1	-	3	-
1576 uitspraak	2	-	-	-	-	-	-	1
1589-1600 onderzoek	13	-	-	-	-	-	-	-
1589-1600 uitspraak	2	1	1	-	-	-	-	-
1601-1650 uitspraak	14	-	2	-	-	-	-	-
1651-1700 onderzoek	-	-	1	-	-	-	-	-
1651-1700 uitspraak	2	-	-	-	-	-	2	-
1701-1750 onderzoek	3	-	-	-	-	-	1	-
1701-1750 uitspraak	1	34	1	-	-	15	2	-
1751-1794 onderzoek	3	-	-	-	-	-	-	-
1751-1794 uitspraak	5	27	-	-	-	-	-	-

V. ZAKEN IN BEROEP BEHANDELD

Tegen de veroordeling in eigen bisdom was beroep voor een andere officialiteit steeds mogelijk. Hier ook zijn het vooral de priesters, die van die mogelijkheid gebruik maken. Van de 7 bewaard gebleven gevallen zijn er 6 vanwege priesters. Drie komen uit het bisdom Antwerpen, één uit Brugge, één uit Doornik, één uit Ieper en één uit Mechelen.

Onder deze zijn er twee die tevergeefs in beroep gaan tegen de uitspraak van Gent respectievelijk één te Antwerpen en één te Mechelen en vervolgens te Antwerpen. In het eerste geval gaat het om de vier bedelorden tegen de pastoors van Gent om „het recht op de kaarsen, die de kloosterlingen in de hand dragen bij de begrafenissen in hun kerken” (G.B. 11.12.1673). In het tweede geval geldt het een overspelige die te Gent werd veroordeeld op 27.7.1712 en er 39 pond par. proceskosten moet betalen, te Mechelen 148 pond 10 schell. par., te Antwerpen 126 pond par. en verder komt er nog 38 pond 12 schell. par. bij (G.R. 1715-1718).

B. DE AARD EN DE BEOORDELING
VAN DE BESTRAFFING

I. DE AARD VAN DE BESTRAFFING

De bestraffingen door de officialiteit te Gent toegepast waren zeer verscheiden: in het begin van de 17e eeuw komt niet slechts de bedreiging met lijfstraffen voor, maar de geseling werd ook toegepast. Ook veroordelingen tot de galeien ontbreken niet. Verbanning uit het bisdom kwam regelmatig voor gedurende de 17e eeuw, terwijl ons slechts één geval, door de officialiteit uitgesproken, bekend is voor de 18e eeuw. Midden de 18e eeuw sprak de schepenbank van Sint-Baafs te Gent nog de verbanning uit tegen een man en zijn stiefdochter met wie hij in bloedschande leefde.

De gevangenisstraf bleef in voege tot het einde van de 18e eeuw. De gestrengheid hiervan werd verzwaaard zowel door de plaats – de onderste of bovenste kerker – als door de opgelegde ontberingen (vasten op brood en water).

Er waren ook louter kerkelijke straffen in gebruik, als ekskommunikatie en suspensie, bedevaarten, vasten, boetegebeden, naast vernederende straffen, die vooral gedurende de 17e eeuw een zeer belangrijke rol speelden. Veelal komen er ook geldboeten bij, naast de proceskosten.

1. *De lijf- en schandestrafpen*

a. *Geseling*

Maria van Vianen wordt wegens overspelig incest veroordeeld tot publieke geseling (G.B. 5.1.1634).

Joannes Toule wordt wegens zedeloze feiten veroordeeld tot publieke geseling (G.B. 24.3.1635).

Judoca Waelens wordt veroordeeld tot publieke geseling, waarop de verbanning volgt voor tien jaar (G.B. 16.12.1636).

Marten van Houcke wordt wegens menigvuldige eksessen veroordeeld tot geseling „met scherpe roeden totten lopende bloede” (G.B. 8.3.1642).

Catharina Arduels werd wegens incest met haar stiefvader geseld (G.V. 9.1.1686).

Adriaen Waeijenberghe, zoon van Lucas, wordt door de schepenbank van Sint-Baafs veroordeeld wegens incest met zijn stiefdochter, om beide op een schavot met scherpe roeden geseld te worden „tot den lopende bloede”, waarna de verbanning volgt (G.B. 1764).

Franciscus de Bruyne wordt wegens overspelig konkubinaat voor vijf jaar gebannen en bij herhaling met geseling bedreigd (G.B. 15.11.1633). Jacobus Arnaut wordt wegens konkubinaat gestraft en bedreigd met geseling bij herhaling (G.B. 29.10.1716). Ook tegenover zijn bijzit wordt met dezelfde straf bedreigd (G.B. 4.11.1716). Joannes de Waele (G. 26.6.1592) en Joannes de Jaghere (G.B. z.d. 17e eeuw) worden ook met geseling bedreigd.

b. *Galeien*

Pieter van Houcke, van Gent, werd wegens bijgelovige praktijken op 15 juni 1626 veroordeeld tot vijf jaar galeien (G.V. 6.5.1641).

Broeder Michiel van Belle, pater-celbroeder te Gent, wordt wegens herhaald overtreden van het celibaat, veroordeeld tot vijf jaar dienst op de galeien, maar gezien dit ten gevolge van de omstandigheden niet kan uitgevoerd worden, moet hij een vernederende straf ondergaan, vijf jaar gevangenisstraf doorstaan, waarna hij voor vijf jaar uit het bisdom wordt gebannen (G.B. 15.12.1637).

c. *Verbanning*

Joannes van Brugghe, priester, pastoor te Meigem, wordt wegens allerlei inbreuken tegen de wet op het celibaat, na enkele maanden

opsluiting, voor zes jaar uit het bisdom gebannen (G. 13.11.1589).

Judocus de Windele, van Eine, wordt, als onverbeterlijk Anabaptist, uit het bisdom gebannen (G. 21.6.1591).

Jacobus Minnoiet en Barbara Bruylmans worden wegens overspelig konkubinaat uit het bisdom gebannen (G. 1623-1624).

Maria Verstraeten wordt wegens volharding in de ketterij uit het bisdom gebannen (G. 1623-1624).

Elias Cappon, priester, werd uit het bisdom gebannen (G. 1623-1624).

Joannes Frutier, priester, wordt wegens overtreding van het celibaat en andere ergerlijke gedragingen, uit het bisdom verbannen (G.B. 19.7.1627).

Franciscus de Keijsere, priester, wordt wegens tal van misdrijven, o.m. tegenover het celibaat, levenslang uit het bisdom verbannen (G.B. 10.5.1630).

Judoca Waelens wordt, na publieke geseling, voor tien jaar uit het bisdom gebannen (G.B. 16.12.1636).

Franciscus de Bruyne, gevangene, wordt wegens overspelig konkubinaat voor vijf jaar uit het bisdom gebannen (G.B. 15.11.1633).

Maria van Vianen wordt wegens overspelig incest, na publieke geseling, levenslang uit het bisdom verbannen (G.B. 5.1.1634).

Joannes van Meenen, van Gent, in de gevangenis opgesloten, wordt wegens zijn ketterse opinie uit het bisdom verbannen voor tien jaar (G.B. 9.1.1634).

Joannes Toule wordt wegens zedeloze feiten, na publieke geseling, voor 30 jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 24.3.1635).

Eustachius van Erpe, van Zingem, wordt, wegens het verspreiden van ketterse meningen, voor zes jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 31.3.1637).

Broeder Michiel van Belle, wegens erge overtreding van het celibaat, wordt na vijf jaar opsluiting voor vijf jaar uit het bisdom gebannen (G.B. 15.12.1637).

Joannes Arboreus, pastoor van Beveren-Waas, wordt wegens verwaarlozing van pastorale bediening, drankmisbruik en ergernisgevende gedragingen voor tien jaar uit het bisdom gebannen (G.B. 14.3.1639).

Alexander Schoormans, priester, sinds een jaar in de gevangenis opgesloten, wordt wegens wulpse handelingen met jongelingen, gesuspendeerd voor zes jaar en voor 25 jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 24.10.1639).

Jan Chaers, priester, wordt levenslang uit het bisdom gebannen wegens manslag en vlucht uit de gevangenis (G.B. 8.5.1640).

Gillis de Schuytere wordt wegens herhaald overspelig incest en bijgelovige praktijken te hebben toegelaten, voor drie jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 8.3.1641).

Marten van Houcke wordt na geseling, voor 20 jaar uit het bisdom gebannen (G.B. 8.3.1642).

Joannes van de Plassche wordt wegens godslasterende en ketterse uitlatingen, voor drie jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 27.9.1659).

Daniel van de Sande en Catharina Mast, worden wegens bordeel houden, verbannen uit Sint-Michielsparochie te Gent (G.B. 1675).

Joannes Jaquelot en Joanna van Kaekebeke worden wegens bordeel houden voor de duur van vijf jaar uit de stad en het bisdom Gent verbannen (G.B. 7.4.1688). De straf wordt op 5.6.1688 bevestigd.

Livina de Smedt wordt wegens bordeel houden voor vijf jaar uit het bisdom gebannen (G.V. 7.2.1685); gezien zij het vonnis niet uitvoerde maar integendeel herbegon, volgt de verbanning voor tien jaar, onder bedreiging met geseling (G.V. 1687). Aangehouden vraagt zij genade en belooft in ballingschap te trekken (G.V. 26.9.1789).

Alexander-Augustin Lambert, kanunnik, en zijn bijzit worden voor 20 jaar uit het bisdom verbannen (G. 17.4.1688).

Maria Pauwels, van Gent, wordt wegens bordeel houden voor tien jaar uit het bisdom verbannen (G.B. 26.5.1688).

Anna van Nest, Maria de Fresne, Louis de Fresne en Joanna Vutterschaut, van Gent, wegens dienst in een bordeel, worden voor onbepaalde duur uit de stad Gent gebannen (G.B. 29.3.1702).

Adriaen Waeyenbergh, zoon van Lucas, en zijn stiefdochter Joanna de Rijcke, worden door de schepenbank van Sint-Baafs te Gent respektievelijk voor 20 en 15 jaar uit het land verbannen (G.B. 1764).

Drieëndertig verbanningen uit het bisdom en de stad Gent door de officialiteit van Gent uitgesproken, bleven bewaard: drie personen (2 mannen, 1 vrouw) levenslang, tien (5 m., 5 vr.) voor onbepaalde tijd, één man voor 30 jaar, één man voor 25 jaar, drie (2 m., 1 vr.) voor 20 jaar, vijf (3 m., 2 vr.) voor 10 jaar, twee mannen voor 6 jaar, vijf (3 m., 2 vr.) voor 5 jaar, drie mannen voor 3 jaar. Onder de bannelingen telt men negen geestelijken, tien personen die zich schuldig maakten aan bordeel houden en vijf wegens ketterij. Eén man en één vrouw werden uit Sint-Michielsparochie gebannen. In 1764 sprak de schepenbank van Sint-Baafs nog de verbanning uit tegen een man en een vrouw.

Er werden ook enkele personen met verbanning *bedreigd*, alhoewel er meer gedreigd werd met gevangenisstraf of met geseling, zelfs nog gedurende de achttiende eeuw.

Joanna Roels (G. 1.6.1571), Margareta Lambrechts (G. 10.1.1572), mag. Guilielmus de Rijcke (G. 17.1.1592), Christianus Bulteel (G.B. 17.4.1592), Arnoldus Ardois (G. 18.8.1592) worden wegens overspel met verbanning bedreigd.

Joannes Byloijs wordt wegens incest met verbanning uit het bisdom bedreigd (G. 22.1.1592).

Jan Jaacqueloot en zijn vrouw Jenne van Kaekebeke, die verdacht worden er een bordeel op na te houden, worden met vijf jaar verbanning uit het bisdom bedreigd (G.B. 5.6.1688).

Coursin de Buck, die van ketterij verdacht is, wordt gestraft en met verbanning bedreigd (G.B. 14.5.1635).

Philippus de Nieuwe wordt wegens bijgelovige praktijken met verbanning bedreigd (G. 4.10.1591), evenals Livinus van Meere, die als bijzit een kloosterlinge heeft (G. 23.11.1590).

d. *Gevangenisstraf*

De uitgesproken straffen waren zeer verscheiden. In de strafplaats was eveneens enige verscheidenheid, nl. de onderste kerkers of de bovenste afdeling. De onderste kerkers waren zeer gevreesd, zodat een veroordeelde van twee dagen opsluiting in de onderste kerker werd ontslagen mits een afkoopbare bedevaart naar Keulen (G. 10.9.1569).

Van een aantal mensen vernemen wij dat zij in de gevangenis zijn opgesloten, zonder evenwel te weten hoe lang die opsluiting duurde.

Wat betreft de bewaarde uitspraken van gevangenisstraf, deze gelden alleen tegen overtreders van de kuisheids- en huwelijks-wetgeving (en bedroegen over het algemeen slechts enkele dagen) en tegen enkele priesters die over het algemeen zwaardere bestraffingen opliepen.

Meestal gaat de gevangenisstraf gepaard met een aantal dagen vasten op brood en water.

Wegens „*fornicatio simplex*” één dag in de gevangenis vasten (G. 8.2.1572, G. 22.9.1569, G. 29.4.1573), twee dagen vasten *in de onderste kerker* (G. 2.12.1569, G. 15.4.1573, G. 8.5.1573), drie dagen (G. 21.10.1569, G. 9.2.1571, G. 2.10.1574, G. 21.1.1575), acht dagen gevangenisstraf met vasten om de andere dag of 6 pond par. boete (G. 12.6.1573), enkele dagen gevangenisstraf (G. 24.12.1575).

Wegens echtelijke omgang met elkaar, na de huwelijksbelofte en voor het huwelijk, moeten zij drie dagen in de gevangenis blijven en er twee dagen vasten (G. 28.9.1571).

Wegens ontslaging van huwelijksbelofte werd de keuze gelaten tussen één dag gevangenisstraf met vasten of drie pond par. betalen (G. 21.1.1575).

Wegens het sluiten van een ongeldig huwelijk, een vrijdag vasten in de gevangenis (G. 9.9.1589).

Wegens overspel één dag en nacht in de gevangenis blijven (G. 7.10.1569, G. 31.8.1570); twee dagen *in de onderste kerkers* vasten (G. 10.9.1569, G. 5.6.1573); twee dagen in de gevangenis vasten (G. 14.4.1570, G. 10.1.1572); drie dagen in de gevangenis vasten (G. 11.5.1591, G. 21.4.1570, G. 22.10.1574, G. 9.9.1589, G. 9.3.1590); drie dagen in de gevangenis en op de eerste en laatste dag vasten (G. 13.2.1573, G. 11.9.1573); *nog* drie dagen in de gevangenis vasten (G. 21.6.1591); drie dagen in de gevangenis vasten en er blijven tot de boete van 60 pond par. betaald is (G. 20.9.1591); drie dagen, nl. op zaterdag, maandag en woensdag in de gevangenis vasten (G. 20.2.1573); *terug* naar de gevangenis om op woensdag, vrijdag en zaterdag te vasten (G. 26.4.1591); vier dagen in de gevangenis en om de andere dag vasten (G. 20.12.1571); zes dagen in de gevangenis en om de andere dag vasten (G. 20.5.1569); acht dagen in de gevangenis vasten (G. 12.2.1569); drie dagen *in de onderste* en vijf dagen in de bovenste kerker (G. 10.12.1569); – om de andere dag vasten (G. 23.10.1573); *nog* acht dagen in de gevangenis en om de andere dag vasten en de onkosten betalen voor de invrijheidstelling (G. 9.8.1592, G. 18.9.1592); *nog* acht dagen gevangenisstraf (G. 1592); *nog* veertien dagen in de gevangenis, waar biechten en kommuniseren (G.B. 22.12.1757).

Wegens konkubinaat twee dagen in de gevangenis vasten (G. 24.4.1573, G. 23.4.1574); drie dagen *in de onderste kerker* vasten (G. 12.10.1571, G. 1.7.1575); een maandag en woensdag in de gevangenis vasten (G. 23.12.1575); één maand gevangenisstraf met vasten om de andere dag (G. 24.9.1574); *nog* drie weken in de gevangenis vasten (G.B. 29.10.1716) en zijn bijzit acht dagen vasten (G.B. 4.11.1716).

Een bordeelhouder moet nog drie dagen in de gevangenis vasten (G.B. 17e eeuw).

Enkele geestelijken zijn er over het algemeen erger aan toe. Een priester, die publiek een danskoor leidde moet één dag in de gevangenis vasten (G. 2.9.1575); wegens konkubinaat drie dagen in de gevangenis vasten *of* 10 pond par. betalen (G. 15.10.1574).

Een kloosterlinge die tegen haar overste opstandig was, moet drie dagen in de gevangenis blijven, één dag *in de onderste kerker* en twee in de bovenste afdeling (G. 26.3.1569).

Nadien worden de straffen heel wat verzwaard. Een priester moet wegens overtreding van het celibaat van oktober tot Kerstmis in de gevangenis voortdurend (uitgezonderd op de zondagen) vasten, en van Kerstmis tot Pasen vasten op maandag, woensdag en vrijdag (G. 13.10.1589). Een kloosterling die zijn beloften met de voeten trad, moet 30 dagen in de gevangenis blijven en er twee dagen per week vasten (G. 30.6.1590). Een priester wordt wegens konkubinaat uit het bisdom verbannen na acht dagen vasten in de gevangenis (G.B. 19.7.1627, G.B. 10.5.1630). Een pater moet wegens wangedrag vijf jaar gevangenisstraf uitzitten en er twee dagen per week vasten (G.B. 15.12.1637). Een priester moet wegens „delicten” levenslang in de gevangenis opgesloten blijven en er twee dagen per week vasten (G.B. 28.11.1682). Een priester, die herhaaldelijk dronken was, en in die toestand beledigende woorden sprak over de godsdienst en aldus de leken ergerde, werd op 16.10.1771 (na 2 jaar opsluiting) veroordeeld. Gezien beterschap uitbleef, wordt hij veroordeeld tot 2 jaar opsluiting, met biecht en kommunie op iedere eerste zondag van de maand en wekelijks vasten op brood en water op vrijdag, tot Kerstmis (19 b, 29.10.1777).

Wegens drankmisbruik wordt een priester voor acht dagen in de gevangenis opgesloten (10 b, 27.2.1790).

De pastoor van Oudenaarde moet omwille van niet nader genoemde redenen, zich voor zes dagen in een klooster terugtrekken om geestelijke oefeningen te doen en er om de andere dag vasten (G. 6.9.1683).

Alexander van der Eecken moet in het klooster van de Kapucijnen, wegens konkubinaat, 15 dagen boete doen, biechten en communiceren (G.B. 27.8.1711).

Wegens het afsluiten van een feitelijk huwelijk moet hij drie weken doorbrengen bij de Kapucijnen te Dendermonde, met vasten op woensdag en vrijdag „modo quadragesimali”, en zij in Sint-Margrietsklooster te Gent (19 b, 26.7.1765); hij tot Pinksteren in het klooster van de Ongeschoeide Karmelieten te Gent, met vasten op brood en water op voorn. dagen, en zij in het klooster van Sint-Joris aldaar, met vasten op vrijdag (ib. 30.4.1766); hij zes dagen in het Kapucijnenklooster te Gent, waar vasten op brood en water om de andere dag, en zij in het klooster van de Zwart-Zusters te Gent (ib. 24.11.1766).

Een vrouw die een feitelijk huwelijk sloot, moet zich voor acht dagen in een klooster terugtrekken en er dagelijks de boetepsalmen bidden (G.B. 17.11.1767).

Anna-Theresia Truijt moet 15 dagen verblijven in het klooster te Deinze en er „modo quadragesimali” vasten op woensdag en vrijdag (ib. 29.1.1768) ; hij wordt 15 dagen gesekwestreerd bij de Kapucijnen en zij bij de Zwart-Zusters te Gent (ib. 23.4.1771) ; hij wordt voor 8 dagen opgesloten in de bisschoppelijke gevangenis met vasten op brood en water op woensdag en vrijdag (ib. 23.8.1773) ; zij moet 15 dagen blijven in het klooster van de Zwart-Zusters, met vasten op brood en water op woensdag en vrijdag, en hij bij de Kapucijnen te Gent met dezelfde boetepleging (ib. 29.9.1773) ; zij 8 dagen in het klooster van de Zwart-Zusters te Gent en vasten „more quadragesimali” op woensdag, vrijdag en zaterdag (ib. 25.1.1775) ; hij 8 dagen in een klooster, met vasten op brood en water op woensdag, vrijdag en zaterdag, en zij dezelfde tijd „in domo commentariensi hujus Curiae” (ib. 5.9.1775) ; hij 8 dagen in een klooster, waar om de andere dag vasten en zij eveneens „in domo commentariensi” (ib. 20.10.1775) ; zij 8 dagen „in domo commentariensi” (ib. 3.1.1778) ; hij 8 dagen in „domo commentariensi” met vasten op woensdag en vrijdag „modo quadragesimali”, en zij in een klooster, met dezelfde boete (ib. 19.1.1778) ; hij 8 dagen in een sekwesterplaats, met vasten op brood en water op woensdag en vrijdag (ib. 19.11.1778) ; zij in „domo commentariensi” voor 8 dagen met om de andere dag vasten op brood en water (ib. 16.2.1779) ; hij moet zich gedurende 8 dagen thuis afzonderen en vasten op brood en water om de andere dag, zij in „domo commentariensi”, met vasten op woensdag en vrijdag (ib. 30.8.1780) ; zij moet 8 dagen blijven in „domo commentariensi” en er om de andere dag vasten op brood en water, terwijl hij zich thuis gedurende dezelfde tijd moet afzonderen en vasten (ib. 15.11.1780) ; zij moet leven „octiduo a strepitu et mundi illicebris separata” en om de andere dag vasten op brood en water, terwijl hij 8 dagen moet vasten op brood en water „in domo commentariensi” (ib. 5.1.1781) ; zij moeten zich 15 dagen van de mensen afzonderen, om de andere dag vastend „modo quadragesimali” (ib. 15.1.1781) ; hij moet zich 10 dagen thuis afzonderen, vastend op brood en water om de andere dag, terwijl zij 5 dagen in de Kurie en daarna 8 dagen thuis afgezonderd moet leven, om de andere dag vastend op brood en water (ib. 3.4.1781) ; beide moeten 8 dagen thuis afgezonderd leven, hij tevens om de andere dag vasten (ib. 9.6.1781) ; hij moet 4 dagen in de bisschoppelijke gevangenis en nadien zich thuis 8 dagen

afzonderen, en zij thuis 8 dagen afgezonderd leven (ib. 6.8.1783); hij moet 8 dagen in de gevangenis vasten op brood en water, terwijl zij dezelfde tijd thuis afgezonderd moet leven (ib. 29.2.1792); zij moet zich gedurende 8 dagen thuis afzonderen, vastend om de andere dag op brood en water (ib. 30.8.1792).

Wegens het sluiten van een ongeldig huwelijk moeten beide 4 dagen vasten op brood en water in de gevangenis (19 b, 2.7.1766); beide 8 dagen gesekwestreerd in een klooster, met vasten op brood en water op woensdag, vrijdag en zaterdag (ib. 7.8.1776); zij voor 5 dagen in de bisschoppelijke gevangenis, met vasten om de andere dag (ib. 2.6.1784); hij voor een maand in de gevangenis, met vasten op brood en water op woensdag, vrijdag en zaterdag (ib. 12.5.1790).

Wegens twee onwettige kinderen moet Rosa Herman 4 dagen „in domo commentariensi” verblijven, vastend op brood en water (ib. 27.9.1765).

Wegens overspelig incest drie weken in de bisschoppelijke gevangenis er om de andere dag vastend (19 b, 14.11.1764); hij 15 dagen in de gevangenis met dezelfde straf (ib. 4.7.1765) en zij 8 dagen, eveneens met dezelfde straf (ib. 27.8.1766, 13.11.1766, 12.8.1769); drie dagen gevangenisstraf op brood en water (ib. 14.11.1764, 27.8.1766, 27.8.1766, 13.11.1766, 28.6.1769); de koster van Tielrode wordt wegens overspel met een minderjarige voor twee maanden in de gevangenis opgesloten, waar vasten op brood en water op woensdag, vrijdag en zaterdag (ib. 26.2.1791).

Een ongehuwde die met verscheidene gehuwde mannen omgang had, met kinderen tot gevolg, loopt 15 dagen gevangenisstraf op, met vasten om de andere dag (19 b, 14.11.1764), terwijl een andere hierom een maand blijft opgesloten (ib. 9.9.1767).

Elisabeth de Beuker, gestraft wegens incest, en die de opgelegde verplichting niet naleefde, wordt aangehouden en opgesloten voor 14 dagen, met vasten om de andere dag op brood en water (19 b, 25.4.1766); Petrus Verleyen moet voor drie dagen op water en brood in de gevangenis en zijn medeplichtige aan incest voor 8 dagen, met vasten om de andere dag (ib. 22.8.1766); Petrus-Franciscus Daveloos liep te Doornik wegens incest vier weken gevangenisstraf op, werd hier wegens niet naleving van het verbod aangehouden en voor 3 dagen op water en brood opgesloten (ib. 20.5.1772); Pieter Bruggeman, die reeds op 27.12.1775 wegens overspelig incest met zijn stiefdochter werd veroordeeld, maar na het overlijden van zijn vrouw nog met haar samenleefde, wordt tot 6 jaar opsluiting in het provinciaal korrekthuis te Gent veroordeeld om er te werken, terwijl de stiefdochter 4 jaar krijgt (19 b, 30.12.1779).

Een priester van Oostwinkel, die naast drankmisbruik verdacht wordt van het niet onderhouden van het celibaat, wordt „provisionaliter” veroordeeld tot één jaar opsluiting, met boeteplegingen (ib. 30.6.1768).

Theodorus Lambertijn, priester, die zonder toelating en uit winstbejag eksorsiseert, loopt hierom 5 jaar gevangenisstraf op (met boeteplegingen) (ib. 5.7.1770).

Een kloosterling die zijn klooster zonder toelating verliet, wordt voor drie jaar in een ander klooster van zijn orde, waar hij boete moet doen, gesekwestreerd (G.V. 9.4.1779).

De pastoor van Olsene wordt wegens onverbetelijke openbare dronkenschap, voor 9 jaar van zijn pastorie beroofd en voor anderhalf jaar opgesloten bij de rekolletten te Eeklo, waar dagelijks, naast het brevier, geknield de 7 boetepsalmen en de litanieën met de gebeden bidden en tevens vasten op brood en water op woensdag en vrijdag (19 b, 28.11.1781).

Verplichte residentie: Elisabeth de Mil die het Calvinisme afzwoer, moet gedurende 3 jaar in de stad Gent blijven (G. 10.7.1573); eveneens Matthias Verstraten (G. 14.12.1573) en Joannes Cautaert (G. 19.12.1573).

2. De vernederende straffen

a. Vergiffenis vragen in een publiek konsistorie

Deze vernederende straf komt te Gent vooral gedurende de laatste helft van de 18e eeuw voor.

Wegens konkubinaat moeten beide schuldigen voor het openbaar konsistorie geknield (hij tevens blootshoofds) vergiffenis vragen over de gegeven ergernis (19 b, 23.4.1783); wegens incest werd aan beide plichtigen dezelfde vernedering opgelegd (ib. 22.8.1766, 2.9.1769); Maria-Theresia Plancke loopt om eenzelfde fout dezelfde vernedering op (ib. 9.3.1768), evenals Petrus-Franciscus Daveloose (ib. 20.5.1772) en Petrus de Smet (ib. 15.2.1782).

Eenzelfde vernederende straf wordt opgelegd wegens het afsluiten van een feitelijk huwelijk (19 b, 5.9.1775), evenals tegen hen die als getuigen optraden bij dusdanig huwelijk (ib. 22.12.1783). Evenzo wegens een ongeldig huwelijk (ib. 27.4.1769, 7.8.1776, 2.6.1784, 12.5.1790); wegens twee onwettige kinderen (ib. 27.9.1765); wegens overspel (ib. 28.9.1764, 28.9.1764, 14.11.1764, 30.1.1765, 30.4.1765, 10.6.1766, 3 × 27.8.1766, 13.11.1766, 23.11.1766, 20.4.1768, 15.3.1769, 28.6.1769, 12.8.1769, 26.6.1771, 9.4.1783, 26.2.1791).

b. Publiek vergiffenis vragen

Het vernederend element komt voor tegen een jongen die een dubbele huwelijksbelofte afsloot en hierom op een feestdag processiegewijs in de parochiekerk een kaars van 6 pond moet offeren (G. 4.1574); ook tegen een meisje dat zich liet defloreren en hierom processiegewijs een kaars van een half pond moet offeren (G. 1.6.1571), terwijl een meisje wegens hervallen tot dezelfde vernedering werd overoordeeld (G. 2.5.1572).

Wegens „fornicatio simplex” werd midden de 18e eeuw aan alle veroordeelden de verplichting opgelegd, naast biechten en kommuniseren, in aanwezigheid van twee getuigen, aan de pastoor vergiffenis te vragen (G. 7.9.1740 en 20.3.1749); in de meeste gevallen diende dit geknield te geschieden (G. 16.4.1741, 16.4.1741, 20.2.1744, 7.1.1745, 30.5.1746, 3.8.1746, 7.9.1746, 3.6.1747, 5.3.1749, 20.3.1749, 23.4.1749).

Wegens het sluiten van een ongeldig huwelijk geknield vergiffenis vragen (G. 9.9.1589 en 12.9.1592).

Wegens overspel, in de parochiekerk processiegewijs een kaars offeren (G. 20.12.1568, 3.1.1569, 29.4.1569, 26.11.1569, 3.6.1570, 16.2.1571, 1.6.1571, 1.6.1571, 29.10.1571, 13.1.1573, 25.6.1574, 9.7.1574, 9.9.1589, 13.12.1591), en midden in het koor geknield de hoogmis bijwonen (G. 29.11.1591). Om dezelfde overtreding vier zondagen voor het hoogaltaar geknield de hoogmis bijwonen met een kaars van 4 pond in de hand (G. 17.1.1592).

Wegens incest, op een zondag processiegewijs in de parochiekerk een kaars offeren (G. 1.2.1570, 1.6.1574, 7.8.1590, 11.5.1591).

Wegens bordeel houden moeten een viertal vrouwen op een zondag door de mond van de pastoor van Akkergem bij het sermoen voor de gemeenschap vergiffenis vragen (G. 29.3.1702).

Wegens het bijwonen van ketterse preken, verplicht op een zondag bij het sermoen door de mond van de pastoor vergiffenis te vragen (G. 23.12.1568, 29.1.1569).

Wegens konkubinaat moeten beide voor de pastoor en twee getuigen geknield vergiffenis vragen (19 b, 15.4.1772).

Een persoon wegens overtreding van de zondagsrust (G.V. 11.10.1747) en een andere wegens ontheiliging van de zondag door de ontspanning (G.V. 3.6.1746) moeten aan de pastoor en twee getuigen vergiffenis vragen.

De koster van Gavere die verslaafd is aan de drank en hierdoor zijn werk verwaarloost, moet voor de pastoor en drie getuigen vergiffenis vragen (19 b, 27.1.1790).

Een meisje dat zich door een geestelijke liet defloreren, moet op een zondag processiegewijs in haar parochiekerk een kaars offeren (G. 19.11.1574).

Wegens incest, aan de pastoor en twee (of meer) getuigen geknield (de man blootshoofds) vergiffenis vragen (19 b, 27.9.1764, 13.3.1767, 19.12.1767, 4.5.1768, 21.11.1770, 27.6.1770, 3.1.1771, 15.4.1772, 1.6.1774, 9.9.1778, 15.2.1782, 21.1.1784); dezelfde vernedering voor het aangaan van een feitelijk huwelijk (19 b, 26.7.1765, 30.4.1766, 29.1.1768, 9.9.1773, 29.9.1773, 25.1.1775, 20.10.1775, 3.1.1778, 19.1.1778, 15.5.1778, 15.5.1778, 19.11.1778, 2 \times 16.2.1779, 28.8.1780, 30.8.1780, 2 \times 15.11.1780, 5.1.1781, 3.4.1781, 9.6.1781, 6.8.1783, 29.2.1792, 30.8.1792, 24.1.1795). Wegens het afsluiten van een ongeldig huwelijk (ib. 18.12.1764, 24.11.1773, 17.12.1775, 16.4.1777, 31.12.1783, 12.5.1790, 24.2.1790); verder nog wegens een onbepaalde overtreding (ib. 18.2.1768); wegens twee onwettige kinderen (ib. 27.9.1765).

Wegens het sluiten van een feitelijk huwelijk, dat ongeldig wordt verklaard, in de kerk in aanwezigheid van vele getuigen geknield en luidop vergiffenis vragen en de pastoor verzoeken dit in hun naam te doen vanop de preekstoel (19 b, 15.1.1781), in de sakristie voor pastoor en enige getuigen vergiffenis vragen (ib. 22.12.1783).

Wegens overspel (19 b, 12.7.1764, 27.9.1764, 14.4.1764, 9.11.1764, 2 \times 7.12.1764, 8.5.1765, 14.6.1765, 20.7.1768, 9.8.1768, 28.6.1769, 9.8.1769, 8.11.1769, 27.6.1770, 26.6.1771, 15.5.1771, 13.3.1771, 15.4.1772, 2.9.1772, 2 \times 25.10.1773, 19.1.1774, 23.11.1774, 2.3.1775, 4.10.1775, 4.6.1777, 16.7.1777, 11.5.1778, 15.7.1778, 9.4.1783, 2.7.1783, 26.2.1791).

In de tweede helft van de 18e eeuw wordt door het hof de verplichting opgelegd „op zondag een half uur voor de hoogmis geknield voor de hoofdingang van de parochiekerk, met een brandende kaars in de hand, aan de binnentredende parochianen vergiffenis te vragen en beterschap te beloven, onder de mis die kaars te offeren en luid aan de pastoor de belofte te doen hun leven te beteren”. Die straf werd opgelegd aan een drietal lichte vrouwen (19 b, 14.11.1764, 22.4.1767, 19.2.1768) en aan personen veroordeeld wegens incest (ib. 4.12.1765, 22.4.1767, 9.3.1768), evenals aan overspeligen (ib. 4 \times 27.9.1764, 4.12.1765, 2 \times 27.8.1766, 2 \times 2.3.1768). Voor enkelen komt er bij dat zij voor het altaar geknield moeten blijven tot wanneer de kaars is opgebrand (ib. 14.6.1765, 4.7.1765, 27.9.1765).

c. *De veroordeling aan de parochianen meedelen*

Uit 19 b blijkt dat de veroordeling in het Vlaams van op de preekstoel in hun parochie moest worden voorgelezen. Aldus wegens incest (22.4.1767, 2.9.1769, 20.5.1772), wegens het aangaan van een feitelijk huwelijk (26.7.1765, 30.4.1766, 3.1.1778, 15.5.1778, 15.1.1781, 9.6.1781). Voor een priester die te ijverig is in het eksorsiseren zal het vonnis voorgelezen worden in alle kerken en kapellen van het bisdom (5.7.1770). Een huwelijk ongeldig verklaard gezien aangegaan voor een reformatorisch predikant in Holland (19 b, 18.12.1764). Een ongeldig huwelijk (ib. 27.4.1769, 24.11.1773, 17.12.1775, 7.8.1776, 16.4.1777, 12.5.1790). Ook een incestueus-overspelige (ib. 19.1.1774).

d. *Vernederende houding of handelingen*

Wegens overspel voor het hof „geknield” vergiffenis vragen (G. 29.4.1569, 13.5.1569, 9.3.1571, 29.10.1571, 22.10.1574, 9.3.1590, 23.3.1590, 6.7.1590, 22.5.1591, 29.11.1591, 17.4.1592, 26.6.1592, 18.9.1592, 1592). Evenzo wegens bordeel houden (G.B. 1675), „eksessen” (G. 8.8.1592, G.B. 20.6.1683) en incest (G. 11.5.1591, 18.1.1592, 22.1.1592, G.B. 10.5.1630). Meestal komt er voor de mannen bij: „blootshoofds” (G. 6.7.1590, 18.12.1590, 11.1.1591, 15.5.1592, 15.5.1592, 19.8.1592, 19 b, 27.1.1790) en soms ook „blootvoets” (G. 20.9.1591, 27.9.1591).

Wegens overspel, een kaars van het hof naar de katedraal dragen (G. 18.4.1572, 20.2.1572, 13.3.1573), op vrijdagmorgen tussen 3 en 4 uur „blootvoets en blootshoofds” (G. 23.4.1574, 23.4.1574, 6.7.1590, 18.12.1590, 11.1.1591). Een ander overspelige moet voor de processie op Lichtmis „blootshoofds” een kaars offeren (G. 8.1.1569).

Wegens het bewaren van ketterse boeken, voor het hof vergiffenis vragen en de geloofsbelijdenis afleggen (G. 26.6.1592, G.B. 9.1.1634, G.B. 31.3.1637), „blootshoofds” wegens ketterse taal (G.B. 14.5.1635). Wegens bijgelovige praktijken geknield en blootvoets vergiffenis vragen (G. 4.10.1591).

Een priester die het celibaat niet onderhield, moet voor het hof geknield vergiffenis vragen en volgende zondag „blootvoets en blootshoofds” met een kaars in de hand, geknield de hoogmis bijwonen en luid vergiffenis vragen (G. 13.10.1589). Een kloosterling moet wegens wangedrag voor het hof en de kloostergemeenschap vergiffenis vragen (G. 18.4.1590, 30.6.1590), evenals een priester, om dezelfde reden (G.B. 19.7.1627, G.B. 28.11.1628).

Wegens ongeldig huwelijk moeten beide op een zondag op de treden van het altaar van Sint-Michielsparochie te Gent aan de pastoor geknield vergiffenis vragen (19 b, 2.7.1766).

e. *Bespottelijke kleding*

Wat het bewaard gebleven materiaal betreft, beperkt zich de bespottelijke kleding tot „het witte hemd” en het dragen van „de roeden” op de rug.

Wegens overspel, en dit spijt vroeger verbod, moet de veroordeelde „in een wit hemd”, met een kaars in de hand, door de appariteur geleid worden naar zijn parochiekerk (Heilig-Kerst te Gent), en aldus mee opstappen in de processie en nadien in het koor geknield de hoogmis bijwonen (G. 17.4.1592 en 26.6.1592).

Pater Michiel van Belle moet wegens wangedrag en kanabalisme „in zijn lijnwaad” voor het hof blootshoofds en geknield vergiffenis vragen, waarna vijf jaar opsluiting volgt en vijf jaar verbanning (G.B. 15.12.1637).

Joannes de Vlieghe en Clara Decambre moeten wegens bordeel houden voor het hof verschijnen „in ’t witte hemd besteken met roijen” en geknield vergiffenis vragen (G.B. 30.6.1676).

Jan van Quickelberghe moet wegens eksessen „in sijn lijnwaedt”, blootshoofds voor het hof verschijnen en geknield vergiffenis vragen, waarna de verbanning volgt (G. 27.8.1681).

Janneken de Rijcke moet wegens eksessen „in haer wit linwaet”, met een kaars in de hand, voor het hof geknield vergiffenis vragen (G.B. 20.6.1683).

Livina de Smedt moet wegens bordeel houden „becleet met lijnwaet en roijen” voor het hof vergiffenis vragen, waarna de verbanning volgt (C.V. 2.7.1687).

Joannes Jaquelot en Joanna van Kaekebeke, zijn vrouw, moeten als bordeelhouders „in het witte hemd” voor het hof geknield vergiffenis vragen (G.B. 7.4.1688).

Maria Pauwels moet „met roeden besteken” voor het hof vergiffenis vragen en aldus naar de katedraal geleid worden (G.B. 26.5.1688).

Joannes de Jaghere wordt als bordeelhouders veroordeeld om „in zijn hemd” voor het hof geknield en blootshoofds, vergiffenis te vragen (G.B. 17e eeuw).

Wegens konkubinaat moet de veroordeelde „in het wit hemd” voor het hof geknield vergiffenis vragen (G.B. 29.10.1716); wegens overspelig konkubinaat moet een vrouw „in haar hemd, met roeden op de rug” voor het hof geknield vergiffenis vragen (G.B. 22.12.1757).

Wegens wangedrag met verschillende gehuwden moet Maria-Theresia van Hove verschijnen op de eerste openbare zitting van het konsistorie „veste alba virgis circum circa respersa gestans” geknield vergiffenis vragen (19 b, 14.11.1764).

Elisabeth de Beuker, van Zelzate, die de uitspraak van het hof van 4.12.1765 niet naleefde, werd aangehouden en opgesloten en moet in de openbare zitting van het konsistorie verschijnen „lineo induto virgis circumsperso induta”, geknield, met een kaars van een half pond in de hand om te offeren aan het altaar van de Kurie, vergiffenis vragen (19 b, 25.4.1766).

Zowel Maria Friseur als Albertina Madou worden wegens overspel veroordeeld om voor het hof te verschijnen „veste alba virgis circumspensa induta” (19 b, 14.11.1764).

Adriaen Waeyenbergh en zijn stiefdochter moeten wegens overspelig incest „gecleedt met een wit hemde omringelt met eenen crans roeden, ... met blooten voete ende ontdeckten hoofde” geknield vergiffenis vragen voor de vierschaar van Sint-Baafs en aan de Sint-Amandskapel (G.B. 1764).

3. De geestelijke of kanonieke straffen

a. Ekskommunikatie en suspensie

Er waren verschillende overtredingen waarbij men „ipso facto” de ekskommunikatie opliep, aldus wegens schaking, ketterij, incest, gekend overspel e.a. Later komt er nog bij: verloofden die voor het huwelijk echtelijke omgang hadden met mekaar. Gedurende de 16e eeuw vormde de ekskommunikatie dan ook geen uitzondering. Ook de „contumaces”, d.w.z. deze die op een dwangbevel van het geestelijk hof niet verschenen, liepen de ekskommunikatie op, bij besluit van 5 mei 1573 (De Ram, *Synodicon Belgicum*, IV, blz. 42).

Een parochiaan die zijn pastoor hardhandig aanpakte wordt van de opgelopen ekskommunikatie ontslagen, na geknield vergiffenis te hebben gevraagd (G. 13.3.1573, 29.5.1574).

Judocus de Windele, van Eine, liep als onverbeterlijke Anabaptist de grote ekskommunikatie op, zodat hij als de pest dient gemeden te worden (G. 21.6.1591). Amelberga sVos, van Sint-Baafs te Gent, liep de grote ekskommunikatie op wegens het aangaan van het huwelijk voor een ketters predikant, ... maar wordt hiervan ontslagen (G. 18.1.1592). Joannes de Waele, van Akkergem, liep de ekskommunikatie op wegens het lezen en bewaren van ketterse boeken (G. 26.6.1592).

Enkele priesters liepen de suspensie op wegens wangedrag. Aldus de pastoor van Bevere (G.B. 14.3.1639), de pastoor van Aartsele voor zes jaar (G.B. 25.10.1639), nog twee andere (G.B. 28.11.1682) waaronder één levenslang, wegens konkubinaat (G.B. 23.11.1629). Wegens ontvluchting uit de gevangenis wordt een

priester voor tien jaar gesuspendeerd (G.B. 18.5.1640) en de pastoor van Kallo, wegens bijgelovige praktijken, voor drie jaar (G.V. 1677).

Philippus-Carolus Engelbeins, priester te Wakken, die de baljuw, griffier en schepenen aldaar beledigde, wordt voor een maand gesuspendeerd „a divinis” (19 b, 20.7.1768) en moet voor het hof komen vergiffenis vragen (ib. 28.3.1770).

Een priester loopt de suspensie op tot herroeping, wegens eksorsiseren zonder toelating en uit winstbejag (19 b, 5.7.1770).

De pastoor van Olsene, die herhaaldelijk dronken was en, spijt vermaningen, tot geen beterschap kwam, werd gesuspendeerd tot wanneer bewijs wordt geleverd (na anderhalf jaar opsluiting) van duurzame beterschap (19 b, 28.11.1781).

Een vijftal priesters worden van de opgelopen suspensie ontslagen (G. 1.4.1569, 13.12.1572, 26.6.1573, 26.9.1573, 13.11.1573).

b. Bedevaarten

1) De plaats en

Gedurende de periode 1568-1576 werden vooral bedevaarten voorgeschreven naar Aardenburg en Keulen.

Naar de *Heilige-Driekoningen te Keulen* werden 19 personen verwezen: vier wegens overspel (G. 3.12.1569, 10.12.1569, 9.3.1571, 16.9.1575), twee wegens incest (G. 1.2.1570, 7.1570) en voor acht wordt de reden niet aangegeven (G. 22.6.1569, 7.1.1570, 19.6.1570, 2 × 4.10.1570, 2.3.1571, 26.2.1571, 11.12.1574). Voor één persoon wordt deze bedevaart omgezet in het bedelen van twee halsters graan aan de armen + drie weken gevangenisstraf met vasten op de vrijdag (G. 11.3.1571); aan drie personen wordt de keuze gelaten tussen een bedevaart of respectievelijk 30 pond par. (G. 1.2.1570), 40 pond par. (G. 19.6.1570) en 33 pond par. (G. 17.11.1571) te betalen. Een veroordeelde tot twee dagen opsluiting in de onderste kerkeren ziet deze bestraffing omgezet in een afkoopbare bedevaart naar Keulen (G. 10.9.1569).

Naar *O.-L.-Vrouw te Aardenburg* moeten 15 personen op bedevaart: één wegens overspelig konkubinaat (G. 26.2.1569), vijf wegens „fornicatio simplex” (G. 11.3.1569, 20.5.1569, 21.5.1569, 30.9.1569, 17.6.1573), vijf wegens overspel (G. 23.5.1569, 27.5.1569, 21.7.1569, 7.12.1570, 16.1.1571), één wegens voortgezet konkubinaat (G. 26.11.1569), één wegens het verbreken van de huwelijksbelofte (G. 23.6.1570) en één persoon wegens belediging van de pastoor (G. 3.12.1574). Voor één persoon werd de bedevaart naar Aardenburg omgezet in een bezoek aan drie parochie-

kerken te Gent, waar telkens een Onze-Vader en een Weesgegroet dient gebeden te worden (G. 30.9.1569).

Twee personen moeten op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw te Halle* wegens „fornicatio simplex (G. 11.3.1569), één naar (de H. Kornelius ? te) *Aalter* om dezelfde reden (G. 9.3.1571), één naar *Aarschot* (G. 22.12.1571), één wegens overspel naar *Sint-Goedele te Brussel* (G. 13.3.1573), één naar de *O.-L.-Vrouwkerk te Gent* (G. 23.10.1573) en twee naar de *katedraal te Antwerpen*, wegens overtreding van de vastenwet (G. 8.10.1574) en wegens overspel (G. 22.10.1574).

Voor de jaren 1589-1592 werden 13 personen op bedevaart gestuurd. Twee naar *Keulen* wegens een ongeldig huwelijk (G. 9.9.1589) en wegens overspel (G. 9.9.1589), twee naar de *Heilige-Drievuldigheidsberg* (nabij Doornik) wegens overspel (G. 27.6.1592, 19.8.1592), één naar *O.-L.-Vrouw te Atrecht* wegens incest (G. 7.8.1590), één naar *O.-L.-Vrouw te Halle* wegens overspel (G. 26.4.1591), vier wegens overspel naar *O.-L.-Vrouw op de Blandinusberg* te Gent (G. 27.9.1592, 2 × G. 4.10.1591, G. 29.11.1591); één moet driemaal op bedevaart naar de *H. Kornelius te Machelen* (G. 1592).

Twee meisjes die zich lieten defloreren, moeten zeven opeenvolgende zaterdagen op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw op de Blandinusberg* (2 × G. 17.4.1592).

Voor de 17e eeuw bleven slechts weinig bestraffingen met een bedevaart bewaard. Een priester moet wegens ergernisgevende gedragingen, op bedevaart naar Sint-Pieter en Sint-Paul te *Rome* (G.B. 19.7.1627), twee mannen moeten wegens het afsluiten van een ongeldig huwelijk naar *O.-L.-Vrouw te Lo* (bij Rijsel) (G.B. 16.2.1633, G.B. 1633), terwijl de vrouw respectievelijk naar *O.-L.-Vrouw te Kerselare* (Oudenaarde) (G.B. 16.2.1633) en *O.-L.-Vrouw te Halle* (G.B. 1633) moet gaan. Eén moet wegens „delicten” op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw van Stoepe te Ertvelde* (G.B. 17.1.1678).

In de laatste helft van de 18e eeuw stellen wij gedurende een tiental jaren opnieuw enige belangstelling vast voor de bedevaarten als boetepleging. Een incestueuse van Sint-Baafs te Gent moet de *kruisweg* gaan naar *Sint-Maartensparochie* te Gent (19 b, 9.9.1767). Wegens incest moet Hieronymus de Bisschop, van Haasdonk, op bedevaart naar de *kapel van het H. Kruis op de wijk Heikant te Waasmunster*, waar een kaars van een half pond offeren (19 b, 2.9.1769) en zijn medeplichtige moet naar *O.-L.-Vrouw*

van *Gaverland te Melsen*, waar een kaars van een half pond offeren (ib.).

Petrus de Smet, van Gentbrugge, moet wegens incest op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw van Lobos te Lochristi*, waar mishoren en een kaars offeren (19 b, 15.2.1782).

Wegens het afsluiten van een feitelijk huwelijk moet Catharina Eechaute, van Sint-Salvator te Gent op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw te Assebroek-bij-Brugge*, waar mishoren (ib. 23.8.1773); Joannes Roelants, van Gent, moet te voet *aldaar* eveneens op bedevaart en er een kaars offeren (ib. 25.1.1775); Balduinus van Loo, van Oostakker, moet driemaal op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw vulgo Schreiboorn* te Gent (ib. 15.5.1778); Amandus van den Hende, van Oudenaarde, moet driemaal op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw te Kerselare*, waar telkens mishoren (ib. 16.2.1779); Martinus de Vos, van Sint-Jakobs te Gent, moet tweemaal op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw van Schreiboorn*, waar mishoren (ib. 30.8.1780); Petrus Hutsebaut, van Sint-Michielsparochie te Gent moet in januari eens nuchter de *kruisweg doen op S. Maartensparochie* te Gent en voor iedere statie geknield 5 Onze-Vaders en 5 Weesgegroeten bidden (ib. 22.10.1783). Joannes van Marcke en zijn geliefde, met wie hij gevlucht is, moeten op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw van Schreiboorn* en er een kaars van een half pond offeren (ib. 21.4.1769); Egidius Meisman, van Temse, moet wegens overspelig incest op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw te Halle* en er kommuniseren (ib. 2.3.1768); Guilielmus van Audenhuyse wegens overspel moet op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw van Meerloop te Meulebeke*, waar een half uur bidden (ib. 26.6.1771); wegens dezelfde overtreding moet Petronilla Donckers de *kruisweg doen te Nazaret* en voor iedere statie 5 Onze-Vaders en 5 Weesgegroeten bidden (ib. 26.6.1771); Joannes van Hulle moet wegens overspel, op bedevaart naar *O.-L.-Vrouw te Nazaret*, waar kommuniseren (ib. 2.7.1783).

2) De verplichtingen

Slechts in enkele gevallen wordt een verplichting, die de bedevaarder moet nakomen, aangegeven: een kaars van een half pond offeren (G. 20.9.1591, 29.11.1591, 19 b, 21.4.1769, 2.9.1769, 15.2.1782, 25.1.1775), van drie pond (G. 27.9.1591) en van één pond (G.B. 1633, 16.2.1633). In één enkel geval wordt naast het offeren van een kaars van één pond, ook voorgeschreven een mis te laten opdragen (G.B. 17.1.1678). In vier gevallen wordt mishoren voorgeschreven (19 b, 23.8.1773, 16.2.1779, 30.8.1780, 15.2.1782), in twee kommuniseren (19 b, 2.3.1768, 27.7.1783) en in één een half uur bidden (19 b, 26.6.1771).

3) De reden

In 67 gevallen werd een bedevaart opgelegd, nl. in tien gevallen wegens niet nader bepaalde redenen, in 22 wegens overspel, in 5 wegens incest, in 6 wegens het afsluiten van een feitelijk huwelijk w.o. twee tot drie bedevaarten, in 11 wegens „fornicatio simplex”, in 2 wegens konkubinaat, in 6 wegens het afsluiten van een ongeldig huwelijk, in 1 geval wegens het verbreken van de huwelijksbelofte, in 1 wegens belediging van de pastoor en in twee gevallen wegens niet-naleving van de vastenwet. Een priester moet wegens ergernisgevend gedrag op bedevaart gaan naar Rome.

c. *Vasten*

Onder de vastenpraktijken die worden voorgehouden gaat het op één uitzondering na „op brood en water”, en gedurende de 18e eeuw soms ook „more quadragesimali”. Dit uitzonderingsgeval laat een mildere vasten toe, nl. „op brood en licht bier” (G.B. 2.4.1659).

De duur van die boetepleging was zeer verscheiden en liep van één dag tot drie dagen, vijf dagen, acht à vijftien dagen om de andere dag vasten. Een halfjaar, ja zelfs anderhalf jaar vasten op woensdag en vrijdag. Een priester die zonder toelating eksorsiseerde moet gedurende zijn vijf jaar opsluiting vasten op alle woensdagen en vrijdagen (19 b, 5.7.1770).

d. *Biecht... en kommunie*

Over het algemeen werd bij de meeste vonnissen een (generale) biecht en kommunie (indien de biechtvader het goed vindt) voorgeschreven. In tal van gevallen, vooral gedurende de 18e eeuw, werd opgelegd die biechtpraktijk en eventueel de kommunie gedurende een bepaalde periode te herhalen: gedurende 3 maanden, 6 maanden, één jaar maandelijks biechten en kommuniseren; of op de vier of vijf voornaamste hoogdagen gedurende één jaar, drie, vijf, ja zes jaren.

e. *Bepaalde gebeden*1) *Bijwonen van mis en sermoen*

Een veel voorkomende straf was de verplichting gedurende een bepaalde tijd de hoogmis en het sermoen bij te wonen: „in conspectu pastoris”, of op een plaats door hem aangegeven. Die straf werd opgelegd voor drie of zes maanden, voor een gans jaar.

Soms komen er ook de vespers bij (G. 4.7.1592, 2 × G. 15.5.1592, G. 18.4.1592, G. 26.6.1592).

In een paar gevallen wordt zelfs voorgeschreven welke gebeden moeten gezegd worden : geknield de 7 boetepsalmen bidden (19 b, 5.1. en 3.4.1781), geknield het rozenhoedje bidden (ib. 5.1.1781).

Ook komt er nu en dan een diskriminerende konditie bij : „in porticu interiori ecclesiae flexis genibus” (19 b, 4.7.1765, 27.9.1765, 2 × 27.8.1766, 2 × 9.8.1768, 2 × 19.1.1774, 2 × 26.2.1791).

2) De boetepsalmen bidden

De zeven boetepsalmen met litanieën en gebeden werden herhaaldelijk voorgeschreven aan degenen die in de gevangenis waren opgesloten of die in een klooster waren geïnterneerd, maar ook aan andere. Deze gebeden werden voorgeschreven gedurende de tweede helft van de 18e eeuw.

De tijd gedurende dewelke dit moet geschieden is zeer verscheiden : de duur van acht dagen (geknield) (G.B. 17.11.1767, 19 b, 30.8.1780, 6.8.1783, 27.2.1790, 29.2.1792), een maand lang op woensdag, vrijdag en zaterdag (19 b, 12.5.1790), van een jaar tweemaal in de maand (19 b, 13.7.1793), een gans jaar wekelijks (19 b, 5.1.1781, 9.6.1781, 6.8.1783), van één jaar dagelijks geknield (19 b, 39.6.1768), van anderhalf jaar dagelijks geknield (ib. 28.11.1781), een kloosterling gedurende 3 jaar driemaal per week (G.V. 9.4.1779).

3) Andere gebeden

Naast de vespers, komt het *rozenhoedje* een paar keer voor gedurende de 16e eeuw (2 × G. 17.4.1592). Gedurende de laatste helft van de 18e eeuw komt die verplichting meer voor, en vooral gedurende een bepaalde tijd : gedurende acht dagen dagelijks (19 b, 24.11.1766), gedurende 15 dagen om de andere dag (ib. 15.1.1781), een maand dagelijks (19 b, 9.9.1767), gedurende 6 maand wekelijks (ib. 23.4.1783), een jaar lang op woensdag, vrijdag en zaterdag (ib. 3.1.1771, 17.12.1775), een jaar lang wekelijks (ib. 15.2.1782), vijf jaar dagelijks (ib. 24.6.1784).

Een paar keer werd de *kruisweg* te Akkergem voorgeschreven (G.B. 4.11.1716, 19 b, 9.9.1767, 22.10.1783).

Ook 5 *Onze-Vaders* en 5 *Wees-Gegroeten* kwamen in gebruik en werden gedurende een bepaalde periode opgelegd (19 b, 5.1.1781, 22.12.1783), 's morgens en 's avonds (ib. 9.4.1785), een gans jaar dagelijks (ib. 2.7.1783), 2 jaar lang dagelijks 's morgens geknield (ib. 26.2.1791). Gedurende 6 jaar dagelijks 's morgens en 's avonds één *Onze-Vader*, één *Wees-Gegroet* en het *Credo* (19 b, 22.12.1783).

Ook de *litanie van O.-L.-Vrouw* komt in gebruik: gedurende drie maanden (19 b, 21.1.1784, 5.1.1781, 22.12.1783), gedurende ongeveer 3 maand op iedere zon- en feestdag (ib. 15.1.1781, 9.6.1781), gedurende ongeveer 6 maand dagelijks (ib. 6.9.1783), gedurende 1 jaar wekelijks (ib. 2.7.1783), gedurende 3 jaar wekelijks (evenals de litanie van Alle Heiligen) (ib. 24.6.1784), gedurende een gans jaar dagelijks (ib. 29.2.1792, 30.8.1792, 13.7.1793), een jaar lang alle woensdagen, vrijdagen en zaterdagen (ib. 17.12.1775).

4. De Boeten

a. Aangepaste geldboeten

Naast de vastgestelde geldboeten, waren er ook aangepaste.

Voor de defloratie bedroeg, gedurende de periode 1568-1576, de boete voor de man 3 tot 6 pond par. en voor de vrouw gemiddeld 3 pond par.; wanneer beide worden berecht, bedraagt de boete veelal 6 of 9 pond par.

Voor de jaren 1589-1592 ligt de boete veel hoger, nl. 20 à 24 pond par. gemiddeld. Gedurende de 17e eeuw volgt opnieuw een mildering en bedraagt ze voor de man 5 à 6 pond par. en voor de vrouw 3 pond par. Gedurende de 18e eeuw vindt men geen uitspraken meer van geldboeten wegens deze overtreding, maar integendeel werd een vernederende straf opgelegd.

Het verbreken van de huwelijksbelofte kostte over het algemeen 6 pond par. + de onkosten van de verongelijkte partij, samen met de proceskosten. Gedurende de 17e en 18e eeuw bleven proces- en onkosten bewaard.

Om zijn meisje te schaken moest jonker Pieter Heynderick van Vaernewijck een boete van 400 gulden betalen en het meisje 300 gulden (G.B. 17.3.1682).

Franciscus-Philemon Lanchals, 14 jaar oud, en Victoria-Desiderata Allemanni, 15 jaar, die een feitelijk huwelijk sloten, moeten 600 gulden betalen (G.V. 1658).

Wegens het sluiten van een ongeldig huwelijk moet hij 300 gulden en zij 200 gulden boete betalen (G. 2 × 1633).

Wegens incest waren de hoogste geldboeten 36 pond par. (G. 5.2.1569, G. 1.2.1570); 36 pond par. + 18 pond par. (G. 7.8.1590); 36 gulden (G. 11.5.1591); 30 pond par. (G. 18.1.1592, G.B. 10.5.1630); 70 pond par. (G. 22.1.1592); 50 pond par. (G. 24.1.1592); respektievelijk 12 en 6 pond par. (G.R. 22.1.1624), 20 en 10 pond par. (G.R. 23.2.1624), 30 pond 6 schell. par. en 33 pond 19 schell. par. (G.R. 1657-1658).

Wegens overspel werd slechts een kleine boete opgelegd in de periode 1568-1576, die vanaf 1590 veel groter werd : 30 pond par. (G. 9.3.1590), 40 pond par. (G. 23.3.1590), 60 pond par. (G. 26.4.1591), 100 pond par. (G. 27.9.1591), 36 pond par. (G. 4.10.1591, G. 13.12.1591), 50 pond par. (G. 17.1.1592), 200 gulden (G.B. 15.11.1633), 50 gulden (G.B. 27.3.1638).

Wegens konkubinaat werden boeten uitgesproken van 9 pond par. (G. 9.9.1589) en 50 gulden (G.V. 29.3.1638).

Een bordeelhoudster moet 200 gulden boete betalen (G.B. 2.4.1659), 300 gulden (G.B. 26.5.1688).

Een uitzonderlijke hoge boete van 60 pond par. diende N. de Loddere te betalen voor overtreding van de zondagsrust (G.B. 8.8.1633) en een man moet wegens godslasterende gezegden 60 pond par. betalen (G.B. 27.3.1638).

Een priester moet wegens konkubinaat 30 pond par. betalen (G. 12.9.1589), de pastoor van Leerne wegens wulpse omgang 200 gulden (G.B. 17.2.1631) en de pastoor van Wakken wegens het onderbreken van de mis 50 pond par. (G.B. 3.3.1640).

Een priester, die regelmatig de herbergen bezocht, met als gevolg dat hij niet steeds alleen naar huis terug kon, moet 20 schell. boete betalen ten voordele van de armen van S. Salvator parochie (19 b, 13.11.1766).

De pastoor van Ronsele moet wegens herhaalde openbare dronkenschap 50 gulden aan de armendis geven (19 b, 17.7.1782).

Als bestraffing bij een feitelijk huwelijk moet hij 25 gulden aan de armen van Sint-Maarten te Gent (19 b, 29.9.1773) ; hij moet 40 gulden aan de armendis van Temse (ib. 3.4.1781) ; hij moet o.m. 60 gulden geven aan de pastoor voor de armen en zij 50 gulden (19 b, 13.7.1793) ; beide moeten ieder 60 gulden geven voor de armen (ib. 3.2.1794).

b. *In natura*

De boeten bestaan in broodbedelingen aan de armen van hun parochie.

Wegens overspel, naast de geldboete, twee zakken rogge aan de armendis bedelen (G. 31.8.1570), aan 12 armen van zijn parochie twaalf broden van ieder 2 schell. par. geven (G. 9.3.1571).

Wegens overtreding van het celibaat moet een priester één halster graan in broden van 1 stuiver aan de armen bedelen (G. 4.10.1572, G. 16.7.1574).

Wegens „fornicatio simplex” en „hervalling” moet een jonge man naast de geldboete, 20 broden van ieder 2 schell. bedelen

aan de armen (G. 22.5.1571), tien broden van 1 groot en telkens 1 groot erbij bedelen aan de armen (G. 22.5.1573), tien broden van 1 schell. par. en 1 schell. par. erbij bedelen aan de armen (G. 22.5.1573), tien broden van 1 schell. par. en 1 schell. par. erbij bedelen aan de armen (G. 22.5.1573).

Om in familie de onthoudingswet niet te hebben nageleefd, moeten zij één zak graan geven voor de armen van de parochie (G. 9.9.1589).

Wegens incest een boete betalen, vasten, bedevaarten en een halster graan bedelen aan de armen (G. 7.8.1590); om dezelfde overtreding ieder een zak graan tot brood verbakken bedelen aan de armen van Vrasene (19 b, 13.3.1767, 19.12.1767).

Wegens konkubinaat, naast 15 dagen boete doen in een klooster, 100 roggebroden van elk 4 pond bedelen aan de armen (G.B. 27.8.1711).

Wegens eksessen, voor de waarde van 1 pond groot broden aan de armen bedelen (G.B. 11.2.1722).

Wegens feitelijk huwelijk wordt het meisje o.m. bestraft om 6 zakken graan tot brood verbakken aan de armen te bedelen door de pastoor, terwijl de jongen voor de keuze wordt gesteld óf die 6 zakken graan óf 3 weken opsluiting in een klooster (19 b, 26.7.1765); op Pinksteren bij de hoogmis een brood van 6 stuivers bedelen aan iedere ingeschreven arme van Sint-Michiels en zij 2 zakken graan tot brood verbakken (ib. 30.4.1766); beide moeten aan de armendis van Waregem ieder een zak verbakken graan schenken (ib. 24.11.1766); hij moet aan de pastoor voor de armen van Gavere 2 zakken verbakken graan (ib. 29.1.1768); hij moet aan de armendis van Deinze 6 zakken graan tot brood verbakken (ib. 3.1.1778); zij moet een zak graan bedelen aan de armen van Gavere (ib. 19.11.1778); hij moet door de pastoor aan de armen 2 zakken graan tot brood verbakken bedelen (ib. 16.2.1779, 16.2.1779); hij moet 2 zakken graan tot brood verbakken aan de armen van Sint-Baafs te Gent laten bedelen (ib. 30.8.1780); beide moeten ieder 3 zakken graan tot brood verbakken schenken aan de armendis van Temse (ib. 3.4.1781); zij moeten ieder 4 zakken graan tot brood verbakken geven aan de pastoor voor de armen van Sint-Niklaasparochie te Gent (ib. 24.1.1795).

Wegens overspel 2 zakken graan in brood verbakken aan de armen van Bazél bedelen (19 b, 12.7.1764), aan de armen van Hamme (ib. 9.11.1764).

5. De strafvermindering of -wijziging

a. *Ontheffing uit de gevangenis*

In de periode 1572-1576 komen een veertigtal gevallen voor waarbij iemand, mits het stellen van een borg, uit de gevangenis werd vrijgelaten. Die borg bedroeg soms 20 pond par. (G. 2.5.1572) en ook wel 20 pond groot (G. 4.7.1572, 18.6.1573, 9.10.1574), 24 pond groot (G. 18.6.1573), 200 gulden (G. 4.12.1573), 50 pond groot (G. 26.2.1574), 300 gulden (G. 28.4.1574) enz.

De 6 dagen gevangenisstraf die Lambert de Raet, van Ruiselede, opliep wegens overspel, worden omgezet in 6 dagen vasten (G. 9.4.1574). De maand sekwestratie in een klooster van Livina Peterins wordt omgezet in een maand „huisarrest” + 12 pond par. voor de armendis van Gent (G. 25.9.1574).

b. *Ontheffing van de ekskommunikatie*

In de periode 1569-1576 werden negentien personen ontslagen van de ekskommunikatie of de kerkelijke ban, waarbij zij uit de gemeenschap van de gelovigen waren gesloten, wegens de overtreding van bepaalde kerkelijke voorschriften... of wegens het niet involgen van een daging vanwege het geestelijk hof, wat als een misprijzing van het gerecht werd aangezien.

Die ekskommunikatie was opgelopen wegens het bijwonen van ketterse preken (G. 6.9.1569), wegens overspel (G. 20.10.1570, 22.1.1574), wegens omgang met zijn verloofde (G. 13.3.1574), wegens het zo-gezegde misprijzen van het kerkelijk gerecht (G. 9.12.1569, 19.6.1570, 20.10.1570, 3.2.1573, 4.12.1573, 15.1.1574, 22.1.1574, 19.2.1574, 8.10.1574, 7.1.1576).

Joannes van Roo had ze opgelopen wegens een aanslag op zijn pastoor; hij wordt ervan ontslagen na wederzijdse verzoening en na geknield vergiffenis te hebben gevraagd (G. 13.3.1573).

Passchiasius Claeys, van Knesselare, werd door de zegelaar ge-ekskommuniceerd wegens het niet betalen van een boete! Hij vraagt en bekomt ontheffing (G. 2.3.1576).

c. *Vermindering van geldboeten*

Voor de periode 1568-1576 (vooral voor de jaren 1573-1575) zien 29 personen hun boete kwijtgescholden of gemilderd of in een andere boetepleging omgezet.

De boete wordt kwijtgescholden „omwille van het lijden van Kristus” (G. 3.4.1573, 6 × 9.4.1574, 3 × 1.4.1575, 1.7.1575, 14.10.1575, 26.1.1576); de overblijvende 14 pond par. worden kwijtgescholden (G. 21.5.1575).

Mag. Joannes Bauwijns, van Melden, kan de bedevaart naar Keulen afkopen voor 3 pond par. (G. 1.4.1575).

De boete wordt omgezet, gezien zijn armoede, in 6 dagen vasten in de bisschoppelijke gevangenis (G. 6.1.1573); Joannes de Dijckere, van Kruikeke, moet i.p.v. 20 pond par. twee halsters graan voor de armen en het oude venster van het konsistorie laten herstellen (G. 9.4.1574); Monica Mannaert zal i.p.v. de boete processiegewijs volgende zondag een waskaars van een half pond offeren in de katedraal (G. 10.12.1574); één dag vasten op brood en water (G. 1.4.1575).

De boete wordt met ca. één derde verminderd (G. 11.6.1569, 26.2.1574, 10.12.1574, 1.4.1575) of tot de helft herleid „intuita passionis Domini” (2 × 1.4.1575).

Op 20.12.1623 wordt de geldboete van Adrianus Duerinck, van Gent, herleid tot 27 pond 12 schell. par. (G.R. 20.12.1623).

d. *Ontheffing van de vernederende straf*

Beatrijs Dreghs, die veroordeeld was om in de processie in haar parochiekerk te St.-Niklaas-Waas een waskaars te dragen, onder de hoogmis deze in de handen te houden en nadien te offeren, bekommt de omzetting van die vernederende straf: zij moet aan de parochie voor de armen een zak graan geven, verbakken in broden van 3 pond, te bedelen op SS. Pieter en Paul bij de hoogmis in de kerk, waarbij zijzelf dient aanwezig te zijn (G. 19.6.1572).

Anna-Maria Willems, die veroordeeld was om op de eerste zondag in de H. Kerstkerk te Gent bij het sermoen van de pastoor de uitspraak van haar vonnis te horen voorlezen, bekommt op verzoek van haar vader, François Willems, „meester-pottebacker” te Gent, dat deze straf gewijzigd wordt in het offeren in dezelfde kerk van een kaars van één pond (G.B. 6.9.1754).

e. *Ontslagen van de in uitzicht gestelde straf*

Magister Hieronimus Laurijn, j.u.lic., die aan de promotor bekend dat hij samenwoont met Maria de Wilde, met wie hij vroeger verscheidene kinderen had, moet haar binnen de acht dagen verlaten, maar moet de straf waarmee hij vroeger bedreigd werd niet ondergaan, gezien het hof „wil mild zijn” (G. 24.4.1573).

Op zijn verzoek, gesteund door zijn vrouw, wordt Robertus van Landeghem, koster van Tielrode, die wegens overspel uit zijn ambt werd ontzet en voor 2 maanden de gevangenis in ging (19 b, 26.2.1791), begenadigd en op 23 maart uit de gevangenis ontslagen en als koster-orgelist hersteld, mits gedurende 3 jaar geen herbergen te bezoeken en 3 maanden lang op zon- en feestdagen

na het lof nog een uur in de kerk te blijven en geknield voor het hoofdaltaar de 7 boetepsalmen en de litanie van Alleheiligen te bidden; deze mildering wordt toegestaan, na betaling van de proces- en gevangenskosten (ib. 23.3.1791).

II. DE BEOORDELING VAN DE BESTRAFFING

1. *Het doel van de bestraffing*

Ook te Gent werd artikel 16 van „de Statuten van Mechelen voor de officiaal” (1600) toegepast. Dit artikel zegt dat de Kerk op de eerste plaats de boetvaardigheid van de zondaars betracht en slechts met leedwezen haar toevlucht neemt tot uiterste middelen. Artikel 14 bepaalt dat het vooral aankomt herstel van het kwaad en berouw te bekomen. Goedheid, evenwel zonder goedzakkigheid. Bij ergernisgevende overtredingen werd dan ook tegen gebeurlijk hervallen met strengere bestraffing gedreigd... en desnoods opgetreden. De naaste gelegenheid om in de overtreding te hervallen, werd ten zeerste verboden.

Wou de bestraffing de ergernis weren, zij wilde tevens door haar gestrengheid en het vernederend element de anderen afschrikken. En de publieke vernedering bleef trouwens niet zonder gevolg en werd vooral gevreesd. Ook te Gent, evenals te Antwerpen, treft men het spotkleed voor de vrouwen aan. En het geknield zitten met een kaars in de hand voor de hoofdingang van de kerk een half uur voor de hoogmis en aan de misgangers vergiffenis vragen over de ergernis en tevens beterschap beloven? Wie zou dat niet afschrikken en hoe zou dit niet heilzaam werken om de gemeenschap in haar moraal en geloofsleven te beveiligen. Veelal volstond een daging en berisping om de overigen af te schrikken, al heeft de kerkelijke overheid zich tevergeefs verzet tegen het „labaisme” (= zekere gemengde ontspanning), zodat deze overtreding zelfs tot een „casus reservatus” of een zonde slechts door de bisschop te vergeven werd verklaard!

2. *De evolutie in de bestraffing*

a. Had het koncilie van Trente reeds gewaarschuwd tegen het misbruik dat van de ekskommunikatie werd gemaakt, toch liep men bij heel wat overtredingen deze bestraffing automatisch op, als voor incest, ongeldig huwelijk, simonie, gehuwden die zonder kerkelijke toelating elkaar verlieten, ketterij, hekserij, apostasie enz. In 1571 voegde de eerste diocesane sinode te Gent bij de

reeks nog bij : de verloofden die voor het huwelijk gingen samenwonen (De Ram IV, blz. 26, 27). Bij de vorigen behoren ook de „contumaces” of weerspennigen, die een daging van de officialiteit niet beantwoordden. De gelovigen mochten met hen geen omgang hebben (ib. blz. 42).

In de loop van de 16e eeuw wordt deze kerkelijke straf nog slechts toegepast tegen hen die een dubbel of ongeldig huwelijk sloten en tegen de ketters.

b. Geveinsde mildheid in de officialiteit te Gent ?

Deze vraag betreft de periode tussen de Beeldenstorm en de Pacifikatie van Gent. Het valt op hoe, buiten de ekskommunikatie om, een grote mildheid aan de dag werd gelegd. Ten gevolge van de onzekerheid op staatkundig gebied ? De Beeldenstorm was wel geluwd, maar het vuur van het Protestantisme was bij een gedeelte van de bevolking nog smeulend. Gezien de burgerlijke rechtbank traag was in haar medewerking en aldus de vonnissen onuitgevoerd bleven, bekomt de promotor in 1573 van de bisschop de toelating om met geestelijke straffen (ekskommunikatie) de beschuldigde te dwingen voor de officialiteit te verschijnen. De Pacifikatie van Gent van 1576 wijst op een machtsverhouding die wel de katolieke godsdienst de vrijheid waarborgde, maar waaruit de protestanten toch heel wat voordelen wisten te halen.

In die tussenperiode nu blijkt duidelijk dat men zelfs tegenover zware overtreders als overspeligen, konkubinarii, ja ook tegenover priesters die het met de wet op het celibaat niet zo nauw namen, veel begrip en mildheid toonde. Men krijgt de indruk dat de officialiteit nog vaste grond onder de voeten miste.

In de periode 1568-1576 werd voor *defloratie* over het algemeen een boete opgelegd aan de mannen van 3 tot 6 pond parisis en aan de meisjes van 2 tot 3 pond par. In de periode 1589-1593 werd voor dezelfde overtreding gemiddeld 20 pond par. geëist, om rond het einde van het eerste kwart van de 17e eeuw opnieuw te schommelen rond een gemiddelde van 4 pond par.

Ook wat *overspel* betreft valt een gevoelig verschil waar te nemen. Voor de periode 1568-1576 bedroeg de gemiddelde boete zelfs niet 10 pond par. en was de hoogste 20 pond par., terwijl voor de jaren 1589-1593 de boete gemiddeld 20 pond par. bedraagt en in 5 van de 19 gevallen 50 pond par. en meer.

Dezelfde normen, uitzonderlijk laag, gelden op gebied van *konkubinaat* ; waar voor de periode 1568-1576 de boete gemiddeld slechts 6 pond par. bedraagt, met een uitzondering van 20 en 40 pond par., is deze voor de jaren 1589-1593 tot gemiddeld 32 pond par. verhoogd. Een soortgelijke verhoging stelt men vast bij de

bestrafning van *incest*, met respektievelijk een boete van ca. 20 en ca. 50 pond par.

De normwijziging in de bestraffing valt nog het meest op waar het gaat om overtredingen van het *celibaat*. Natuurlijk komt er telkens het verbod bij de medeplichtige of bijzit nog te ontmoeten, maar de boete zelf bedroeg in de periode 1568-1576 slechts gemiddeld 10 pond par. (voor tien gevallen), terwijl voor drie plichtigen uit de jaren 1589-1592 de ene werd verbannen, de andere van zijn kure beroofd en de derde tot een boete van 30 pond par. werd veroordeeld.

Er kan niet aan getwijfeld worden dat de officialiteit bij haar eerste optreden in het nieuwe bisdom Gent andere normen bij de bestraffing gebruikte, dan enkele jaren later. De eerste normen waren heel wat milder, maar worden nadien voor verschillende overtredingen strenger.

c. De strenge lijf- en schandstraffen verdwijnen ook te Gent, waar zij nochtans het langst werden toegepast. Hier werd bestraffing met de galeien nog uitgesproken, zelfs wanneer de toepassing niet meer mogelijk was. In één geval gaat het om herhaalde overtredingen tegen de wet op het celibaat en in een ander om het plegen van bijgelovige praktijken. De geseling komt hier nog voor in de laatste helft van de 17e eeuw, waar zij voor het bisdom Antwerpen en het aartsbisdom Mechelen nauwelijks het eerste kwart van die eeuw overschrijdt. Telkens gaat het om een aanslag op de openbare zedelijkheid. In de archieven van de officialiteit te Gent komt een stuk voor waarbij in de laatste helft van de 18e eeuw publieke geseling werd uitgesproken door de schepenbank van Sint-Baafs wegens incest.

De verbanning beperkt zich voor het bisdom Gent (op één na), zoals trouwens ook voor Antwerpen en Mechelen, tot de 17e eeuw. In totaal bleven van de Gentse officialiteit 33 verbanningen uit het bisdom en 2 uit de parochie bewaard. De voornoemde schepenbank sprak tegen dezelfde overtreders, na de geseling, respektievelijk de verbanning uit voor 20 en 15 jaar (1764).

Wat de gevangenisstraf betreft kent men ook hier, in tegenstelling met Mechelen, een mildering gedurende de 18e eeuw. Alleen tegen een paar priesters komen nog jarenlang opsluiting voor gedurende de laatste helft van de 18e eeuw, evenals tegen een recidivist wegens bloedschennis met zijn stiefdochter, die respektievelijk tot 6 en 4 jaar opsluiting in het provinciaal korektiehuis te Gent worden veroordeeld.

d. De vernederende straffen worden vooral gemilderd wat de bespottelijke kleding betreft, als „in het witte hemd” en het dragen van „de roeden” op de rug. Einde van de 16e eeuw moeten een paar schuldigen aldus mee opstappen in de processie; gedurende de 17e, en ook nog gedurende de 18e eeuw, moeten veroordeelden die vernedering ondergaan voor het geestelijk hof. In alle uitspraken gaat het om overtredingen van de zedelijke normen die het gezinsleven moeten beveiligen.

In het derde kwart van de 18e eeuw legt de officiaal van Gent in verschillende gevallen de verplichting „op zondag een half uur voor de hoogmis te komen neerknielen bij de hoofdingang van de parochiekerk, met een brandende kaars in de hand, en aan de binnentredende parochianen vergiffenis te vragen”. In minder erge gevallen moest de veroordeelde geknield, en de mannen tevens blootshoofds, vergiffenis vragen ten huize van de pastoor, in aanwezigheid van twee of drie getuigen.

e. In tegenstelling met officialiteiten van Antwerpen en Mechelen, waar de bedevaarten als bestraffing zich beperken tot de 17e eeuw, kent men te Gent een tijdelijke herleving gedurende de periode 1767-1783, wanneer enkele bedevaarten, naar niet al te ver verwijderde bedevaartplaatsen voor komen.

3. *De evolutie in de toepassing*

Gerechtigd optreden tegenover hen die de wetten omtrent zondagsviering en paasplicht minder trouw vervulden komt slechts nog uitzonderlijk voor gedurende de 18e eeuw. En in de gevallen die door de officialiteit worden behandeld gaat het meestal om weerspanningen die gedurende vele jaren de vermaningen van de pastoor niet beantwoordden. En deze gedaagden komen er vanaf met de belofte voortaan die kristelijke plichten te vervullen... en de proceskosten te betalen. Waar het gaat om de zondagsviering werd vooral het bijwonen van de mis geëist en heeft de Kerk zich ten slotte verzoend met een mildere naleving van de zondagsrust.

De vastenwet zelf blijkt een hopeloos geval in haar oorspronkelijke gestrengheid, zodat alleen bij openbare overtreding van de onthoudingswet werd opgetreden. Bestraffingen tegen overtreders hierin reiken niet verder dan het eerste kwart van de 16e eeuw.

Tegenover de kettters werd de oorspronkelijke gestrengheid afgelegd en ze werden met rust gelaten vanaf het midden van de 17e eeuw. Dit was een gevolg enerzijds van de plaatselijke evolutie ten gunste van het katholicisme, en anderzijds van de wisselwerking tussen Noord en Zuid, waarbij hardhandigheid in het zuiden tot

meer gestrengheid leidde in het noorden, vooral in de grensgebieden.

4. *Evolutie in de beoordeling door de officialiteit*

a. Wat de kuisheids- en huwelijksmoraal betreft, treedt men te Gent in de periode 1568-1575 mild op tegenover de overtreders, maar deze mildheid evolueert naar meer gestrengheid gedurende het laatste decenium van de 16e eeuw. Gedurende de 17e en 18e eeuw blijft men ook hier bekommerd om de beveiliging van de zedelijke normen ten bate van het gezin en van de gemeenschap. Toch worden toegevingen gedaan wat betreft de huwelijksbelofte, waarvan de nakoming zelfs niet meer wordt geëist van de vermoedelijke vader, die er van ontslagen wordt mits een dot, alimentatiegeld en kinderbedskosten te betalen. Het vaderschap wordt gedurende de 18e eeuw trouwens meer en meer onder eed afgewezen. Toch treedt de officiaal streng op tegen overspeligen, al wordt de berouw-hebbende gedurende de 18e eeuw veel minder streng gestraft dan gedurende de 17e eeuw. Verbanning wordt niet meer uitgesproken en de voorheen opgelegde vernedering blijkt gemilderd.

b. Wat het geloofsleven betreft hield de Kerk streng vast aan het naleven van de zondagsrust. Wij stellen vast dat in de periode 1568-1575 door de appariteurs van tijd tot tijd razzia's werden gehouden, o.m. te Gent: 7 beenhouwers (23.12.1569), te Wette- ren 4 personen (8.10.1574, 20.1.1576), te Waregem 3 personen (7.10.1575) enz. Dit optreden vermindert gedurende de 17e eeuw, om kwasi volledig te verdwijnen gedurende de 18e eeuw. Hetzelfde wordt vastgesteld wat het optreden betreft tegenover de misverzuimers en tegenover hen die de paasplicht niet vervulden.

c. Wat de kerkelijke tucht en het celibaat bij de geestelijken betreft is men aan de officialiteit te Gent in de periode 1568-1575 allerminst streng, om geleidelijk aan tot groter gestrengheid te komen bij het niet naleven van de wet op het celibaat, waardoor de ergerlijke misbruiken uit de 16e eeuw spoedig werden opge- ruimd. Hierin valt geen evolutie naar mindere gestrengheid te bespeuren. Tegen de overtreders van de kerkelijke tucht was een progressieve bestraffing voorzien, die gedurende de 18e eeuw nochtans minder werd toegepast.

BESLUIT

Men stelt in de officialiteit van Gent een aarzelende houding vast in de periode na de Beeldenstorm. Deze houding blijkt vooral uit de mildheid waarmee zelfs zwaardere overtredingen worden beoordeeld en bestraft.

Reeds in het laatste decennium van de 16e eeuw kwam hierin een wijziging tot stand. De Kerk, steunend op de staatsmacht, heeft het roer weer stevig in handen. En naarmate zij zich hiervan bewust wordt en ervaart dat zij op de volledige steun kan rekenen van de burgerlijke macht, zal zij ook van de rechten en voorrechten, die haar op gebied van rechtspraak werden verleend, gebruik maken. In de eerste helft van de 17e eeuw wordt het nakomen van de kerkelijke wetten met uiterste gestrengheid geëist en de overtreders gestraft. Op gebied van geloofsleven treedt geleidelijk een mildering op, zoniet in de wetten, dan toch in de toepassing. Aan de voorschriften werd de hand gehouden ; in de praktijk werd men minder streng en komt er geleidelijk meer openheid. Aan de zedelijkheidsnormen van het gezinsleven laat de Kerk niet tornen, al wordt ook te Gent de bestraffing op dit gebied minder streng gedurende de 18e eeuw. Zonder enig versagen treedt de officialiteit op tegen priesters en leken die de bijgelovigheid van het volk aanwakkerden of uitbuiten.

Het geestelijk hof heeft gedurende de 16e, 17e en 18e eeuwen een waardevolle bijdrage geleverd om de geloofspraktijken door de gelovigen te doen naleven en om de zedelijke normen bij het volk te bevorderen. Wij moeten dit alles zien en beoordelen als een kind van die tijd en als een overblijfsel van de kerkelijke macht uit de middeleeuwen en de vrucht van een innige samenwerking tussen Kerk en Staat.